

”Kaikkivaltias vielä yhdesti valona”

Metonymian ja metaforan rajankäynnin ongelmia

Jari-Pekka Tikkanen

**Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma
2006
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuslaitos
Jyväskylän yliopisto**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Jari-Pekka Tikkanen	
Työn nimi – Title ”Kaikkivaltias vielä yhdesti valona” Metonymian ja metaforan rajankäynnin ongelmia	
Oppiaine – Subject Kotimainen kirjallisuus	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2006	Sivumäärä – Number of pages 82 + lähteet ja liitteet 17
Tiivistelmä – Abstract Pro gradu -tutkielmassa testaan metaforan ja metonymian kognitiivis-semanttisten mallien ja kuvioden 2000-luvun hahmotelmia. Käytän tutkimuksessa Klaus-Uwe Pantherin ja L. Thornburgin (2003 - 2004), Carita Paradiksen (2003, 2004), Nick Riemerin (2002) sekä Francisco José Ruiz de Mendozan (1999) malleja. Kokeilen heidän hypoteesiensa toimivuutta Jouni Inkalan (1966-) runoteosten <i>Sille joka jää</i> (1998) sekä <i>Autiomaaretki</i> (2000) kielikuvissa Jumalasta/Jeesuksesta. Kielikuvia käsitellessäni tutustutan lukijan myös intertekstuaalisuuden, kognitiivisen kielitieteen ja kognitiotutkimuksen sekä representaation käsitteisiin, joita ilman ei voida puhua kielikuvallisista kuvautumisista. Esittelen samalla myös 1900-luvun keskeisiä kielikuvamääritelmiä sekä 1900-luvun kritiikkiä metaforateoriaa kohtaan. Tutkimushypoteesini on, että metonymia löytyy oletettua useammin myös metaforisina ja vertauskuvallisina pidetyistä kielikuvista sekä symboleista ja synonyymeistä. Metonymia toimii niissä ymmärtämistä tukevana, tärkeinä elementteinä. Ja metonyyminen kuvautuminen näyttää olevan kaikkialla läsnä oleva, älyllinen ”operaatio”, jota ei voi sivuuttaa kirjallisuuden tutkimuksessa. Erityisesti esille tulee se, että metonyyminen kuvautuminen tapahtuu metaforisen lähteen kanssa tuottaen itse metaforan tai antaen relevantin tulkinnan sekä korostuksen metaforisen vastaavuuden ominaisuudelle. Tutkimus hahmottaa metonymisaation ns. esiedellytyksenä toimivan joko käsitteellinen ontologia tai merkityksen tulkinta. Metonymiaa on mallinnettu kuin idealisoituina kognitiivisina malleina (Panther ja Thornburg 2003 - 2004), kuvautumisten sekä alueen korosteisuuksien kombinaatioina (Ruiz de Mendoza 1999), eräänlaisina ske-naarioina (Panther ja Thornburg 2003 - 2004), hyperkategorioituina laajennuksina (Riemer 2002) sekä metonymisaationa, fasettisaationa ja vyöhykkeen aktivaationa (Paradis 2003). Kuitenkaan kaikki testatut mallit ja kuviot eivät toimi yksiselitteisesti, vaan hämärtävät osittain itse käsitteiden toiminnan ymmärtämistä. Tutkimus tuo esille, että kielikuvat ovat myös hyvin pitkälle kieli- ja kulttuurisidonnaisia. Niiden ymmärtämiseen ei aina riitä yksittäisten sanojen päämerkitysten tunteminen, vaan on tiedettävä sanan konnotaatiot, jotka syntyvät sanan käytöstä tietyssä yhteisössä ja tietyn kieliperheen sisällä. Usein on tunnettava tapahtuma, teko tai tilanne, johon sanan erikoismerkitys on linkittynyt. Metonymia ei välttämättä avaa uusia teitä kuten metafora, mutta lyhentää välimatkaa jo tiedettyjen asioiden kognitiiviselle intuitiolle. Näin metonyyminen periaate ulottuu yksittäistä korvauksen trooppia ja tekstin sisäistä jatkuvuutta laajemmaksi ilmiöksi.	
Asiasanat – Keywords	hypermetafora, hypermetonymia, intertekstuaalisuus, kielikuva, kognitiivinen kielitiede, kognitiivinen metafora- ja metonymiatutkimus, metafora, metonymia, ontologia, representaatio
Säilytyspaikka – Depository Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos / kirjallisuus	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
	1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	4
	1.2 Tutkimuksen tavoitteet	7
2	KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY	10
	2.1 Intertekstuaalisuus	10
	2.2 Mentaaliset representaatiot mielessä, kielessä ja tekstissä	13
	2.3 Kognitiivisuus mielessä, kielessä ja tekstissä	16
	2.4 1900-luvun keskustelua metaforasta ja metonymiasta	19
	2.4.1 Strukturalisti Roman Jakobson	19
	2.4.2 Retoriikan tutkija Kenneth Burke	21
	2.4.3 Kielitieteilijä George Lakoff	22
	2.4.4 Filosofi Marcus Hester	24
	2.5 1900-luvun metaforateorian kritiikkiä	24
	2.5.1 Strukturalisti Jonathan Culler	25
	2.5.2 Kielitieteilijä Louis Goossens	25
	2.5.3 Kielitieteilijä Arvo Krikmann	26
	2.5.4 Kielitieteilijä Günter Radden	26
	2.5.5 Filosofi Paul Ricoeur	27
	2.5.6 Kirjallisuustieteilijä Raman Selden	27
	2.6 2000-luvun lingvistic-kieliopillista metonymiakeskustelua	29
	2.6.1 Kielitieteilijät K.-U. Panther ja L. Thornburg	29
	2.6.2 Kieli-/kirjallisuustieteilijä Carita Paradis	31
	2.6.3 Kielitieteilijä Nick Riemer	33
	2.6.4 Kielitieteilijä Francisco José Ruiz de Mendoza	34

3	INKALAN KIELIKUVIA JUMALASTA/JEESUKSESTA	35
	3.1 Ihmisyyden kielikuvat	35
	3.1.1 Pyhän äidin lapsi	35
	3.1.2 Poika	40
	3.1.3 Nasaretin mies	43
	3.2 Suojelemisen kielikuvat	46
	3.2.1 Paimen	46
	3.2.2 Vapahtaja	48
	3.3 Hallitsemisen kielikuvat	51
	3.3.1 Kaikkivaltias	51
	3.3.2 Kuningas	52
	3.4 Kärsimisen kielikuvat	54
	3.4.1 Kahlittu eläin	54
	3.4.2 Ristiinnaulittu	57
	3.5 Eri elementtien kielikuvat	60
	3.5.1 Nukahtavan uni	60
	3.5.2 Tuuli	62
	3.5.3 Näkyvä valo	64
	3.6 Metonyyminen runokokonaisuus	73
4	PÄÄTÄNTÖ	75
5	LÄHTEET	83
6	LIITTEET	93
	6.1 Sille joka jää -runoteoksen kielikuvaesimerkkien runot	93
	6.2 Autiomaaretki -runoteoksen kielikuvaesimerkkien runot	97
7	KUVIOLUETTELO	
	Kuvio 1. <i>Leachin kuvio merkitysten kuvautumisesta todellisuuteen.</i>	15
	Kuvio 2. <i>Panther-Thornburgin idealisoitu kognitiivinen malli.</i>	30
	Kuvio 3. <i>Paradiksen ontologiat ja kognitiiviset prosessit.</i>	32

Kuvio 4. <i>Kognitiivis-semanttisen kehyksen komponentit.</i>	33
Kuvio 5. <i>Lapsi-kielikuvan toiminta IK-mallissa.</i>	36
Kuvio 6. <i>Kognitiivis-semanttisen kehyksen komponentit.</i>	38
Kuvio 7. <i>Lapsi-kielikuvan yhteydessä tapahtuvien kuvautumisten metaforinen sekä metonyyminen toiminta.</i>	39
Kuvio 8. <i>Poika-kielikuvan käyttäytyminen kielen, kognition ja tekstuaalisen maailman vuorovaikutuksessa.</i>	43
Kuvio 9. <i>Croftin ja Woodin muokattu sekä suomennettu kuvio kognitiivisista prosesseista ja niihin liittyvien tulkinnan toiminnan esimerkeistä.</i>	45
Kuvio 10. <i>Paimen-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.</i>	47
Kuvio 11. <i>Paimen-kielikuvan metonyymiset kuvautumiset metaforan lähdemerkityksessä.</i>	47
Kuvio 12. <i>Vapahtaja-kielikuvan metonyymiset kuvautumiset metaforan lähdemerkityksessä.</i>	49
Kuvio 13. <i>Kruunu-metonymian käyttäytyminen IK-mallissa.</i>	52
Kuvio 14. <i>Kielellis-käsitteelliset kognitiot merkityksen synnyssä.</i>	53
Kuvio 15. <i>Kahlittu eläin-kielikuvan metonyyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.</i>	54
Kuvio 16. <i>Konseptuaalisen metonymian prosessi I-verbissä ”kahlita”.</i>	56
Kuvio 17. <i>Ristiinnaulittu-kielikuvan metonyyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.</i>	57
Kuvio 18. <i>Konseptuaalisen metonymian prosessi I-verbissä ”naulata/naulita”.</i>	59
Kuvio 19. <i>Uni-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.</i>	60
Kuvio 20. <i>Uni-kielikuvan metonyyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.</i>	62
Kuvio 21. <i>Tuuli-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.</i>	63
Kuvio 22. <i>Tuuli-kielikuvan metonyyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.</i>	64
Kuvio 23. <i>Valo-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.</i>	65
Kuvio 24. <i>Valo-kielikuvan metaforisen sekä metonyymisten kuvautumisten toiminta.</i>	69

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohta

Metonymia ja metonyyminen kognitiivis-semanttinen periaate/malli¹ puhuttavat tutkijoita. Käsitteeseen liittyy useita erilaisia ja eri tutkijoiden luomia määritelmiä, joiden toimivuutta pyrin testaamaan käyttämällä esimerkkeinä Jouni Inkalan runoteosten *Sille joka jää* ja *Autiomaaretki*² troppeja eli kielikuvia³ Jumalasta/Jeesuksesta. Erityisesti kiinnostusta herättää metonymian ja metaforan⁴ keskinäinen suhde ja siihen liittyvät rajankäynnin ongelmat. Niitä ovat pyrkinet kartoittamaan osittain uudelleen tutkimuksessa esittelemieni tutkijoiden, Karl-Uwe Pantherin ja Linda L. Thornburgin (2003 - 2004), Carita Paradiksen (2003, 2004), Nick Riemerin (2002) sekä Francisco José Ruiz de Mendozan (1999), toimesta.

Metonyymisen periaatteen mukaan metonymia voidaan ymmärtää kirjaimellisesti ja samalla huomata, että ilmaisun takaa hahmottuu jokin tilanne ja/tai kokonaisuus (George Lakoff ja Mark Johnson 1980, 35). Metonyymisen kuvautumisen nähtäisiin koskevan yhtä käsitteellistetyn alan sisäistä suhdetta, kun taas metaforan nähtäisiin koskevan kahta eri käsitteellistettyä alaa (esim. Tiina Onikki 1992, 40). Myös Mikko Lehtonen (1998, 133) esittää metonymian toimivan siten, että yhden olion nimi

¹ *Metonymia* - Sanan korvaaminen toisella siihen olennaisesti liittyvällä ilmaisulla; metaforan sukuinen ilmaisu, jossa esinettä tai ideaa kuvaava sana korvataan joko konkreettisesti tai abstraktisti sukua olevalla sanalla. On metonyymista puhua kruunusta monarkian sijaan tai kynästä kirjoittamisen asemesta. (*Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 580 - 581). Toisaalta metonymia (kreik.) tarkoittaa nimenvaihtoa, puhekuviota, jossa varsinaisen käsitteen tilalle asetetaan toinen sen kanssa paikallisessa, ajallisessa, loogisessa tai muussa yhteydessä oleva käsite (*Sivistyssanat* 2001, 614). Nämä retoriikasta alkunsa saavat metonymiaa yksinkertaistavat määritelmät ovat saaneet rinnalleen myös muita määritelmiä, joita esittelen lyhyesti 2. luvussa.

² Käytän tutkimuksessa myöhemmin teoksista lyhenteitä SJJ sekä A alaviitteissä sekä runokatkelmaesimerkkien yhteydessä.

³ Yksi keskeisin ja mielenkiintoisin retoriikan osa ovat kielikuvat. Näistä tunnetuimpia ovat arkikäytössäkin viljellyt hyperbolat, analogiat, antiteesit, metaforat sekä tutkimuksessa käsittelemäni metonymiat. Kielikuvista löytyy useita ristiriitaisiakin määritelmiä, joista vanhin on Aristoteleelta. Hänen määrittelyssään kielikuvilla on tapana tuoda eloisuutta ja selkeyttä ilmauksiimme (Aristoteles 1998, 59). Esimerkiksi Edward Corbett (1965, 425) on vaikuttanut käsitteeseen määrittelyillään, joissa hänen mielestään kielikuvilla on myös tärkeämpi funktio, koska niiden avulla voitiin rikkoa tasapaino itsestäänselvyyden ja epäselvyyden välillä, sekä saada yleisö ymmärtämään ajatuksemme täsmällisesti ja ehkä omaksumaan argumenttimme helpommin.

⁴ *Metaforan* olemuksesta ja toimintatavasta on monia toisiaan täydentäviä teorioita, joista vanhimman ja yleisimmin omaksutun, Aristoteleeseen palautuvan käsityksen mukaan metafora on kätkeyty, ilman kuin -sanaa rakentuva vertaus (ks. enemmän Aristoteles 1998, 55, 56; *Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 577, 578).

korvataan jollakin siihen läheisesti liittyvällä. Jokin termi siis yhdistyy tosiasiallisen läheisyytensä tai yleisen konvention perusteella toisen termin kanssa siinä määrin, että merkitsee sitä. Esimerkiksi *Valkoinen talo* voi korvata *Yhdysvallat*, ja vastaavasti voidaan sanoa, että joku pitää *Econ lukemisesta* eli siis *Umberto Econ kirjoista*.

Sitä vastoin tunnettu esimerkki metaforisen kuvautumisen toiminnasta on se, jossa *yhteiskunta* käsitetään ja tulkitaan *ihmisruumiiksi*. Siinä jokaisella jäsenellä on oma tehtävänsä, esimerkiksi *aivot* vastaavat *yhteiskunnan johtoa* jne.

Alla on lähtökohdaksi Inkalan *Sille joka jää* -runokokoelmasta näyteruno, jota analysoidessa löytää hyvän esimerkin Inkalan lyriikassaan käyttämistä Jumala/Jeesus kielikuvista.

MARTAN TUNNUSTUS

Myös minä sanoin Herralle
töittäni ohella: ”Olet näkyvä valo
joka häikäiset silmien tiedon

keskellä väistyvää päivää.” Vaikka
en aina ehtinyt olla se joka
istui ja kuunteli. Sieluni levossa
olin se joka asioiden takana

ja yläpuolella valvoi usein.
Että viini oli kivenpunaista ja
kallionviileää. Leipä⁵ yhtä kuumaa

vastapaistettuna kuin herkkä
omatunto katkerien sanojen jälkeen.
Myös minä kaiken muun ohessa sanoin
ja ajattelin hehkuvia, polttavia

tunnustuksia. Minä. Myös minä
joka en etsinyt Herran edessä valtaa,
hohdetta, enempää kuin kukaan
toinenkaan, tiellä pysyvä.

(SJJ 198, 41)

Runosta esille tuleva kielikuva ”valo” on ilmeinen metafora, mutta on tässä yhteydessä toiminnassa kognitiivisesti metonymian kanssa⁶. Kyseinen ”valo” metafora

⁵ Kohdan ”viini” ja ”leipä” viittaavat Jeesuksen asettamaan pyhään ehtoolliseen, jotka kuvaavat symbolisesti Kristuksen verta sekä hänen ruumistaan (esim. Matt. 26:26 - 28) ja jota käytetään kristittyjen seurakuntien pyhänä sakramenttina.

⁶ Tapahtuvasta metaforan sekä metonymian yhteistoiminnasta tarkemmin 3.5.3 luvussa, koska johdannon pitää olla tiivis kokonaisuus eikä toiminnan ylimalkainen selittäminen tässä yhteydessä avaa sitä lukijalle tarpeeksi.

on jo muuttunut ”kliseeksi” tai ”kuolleeksi”⁷. Raamatun tekstien yhteydessä ”valo” sen sijaan toimii merkityksellisenä kielikuvana Jumalasta/Jeesuksesta sekä Hänen toiminnastaan (esim. Job. 37:15; Ps. 119:105; Joh. 1:9; Joh. 8:12, Joh. 12:36; Joh. 12:46; 2. Kor. 4:6, 1. Joh. 1:5). Kyseistä kielikuvaa käytetään toistuvasti samankaltaisessa funktiossa myös muualla kirjallisuudessa, kuten Inkalan runoesimerkissä. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että useat Raamatusta löytyvät nimisanat Jumalalle/Jeesukselle ovat alkujaan muotoutuneet Herraa kuvaavista eli kielikuvallisista sanoista (C. K. Martling 1993, 14). Esimerkiksi alkukirkkojen aikana Kristusta ei kuvattu muotokuvamaisesti, vaan kuvaus liitettiin Hänen omiin vertauskuviinsa. Siksi alkukirkkojen tavallisin Kristus-kuva esitti esim. ”paimenta” ja ”lammasta”. Esimerkkikuvien runsaan käytön seurauksena kyseiset kuvat muuntuivat myöhemmin puheen sekä tekstin välittämään kielikuvaiseen sekä symboliseen muotoon.

Näin esimerkiksi suomalaisessa kulttuurissa ensin kuvina kirkoissa nähdyt Kristus-kuvat muuntuivat ensin puheen sekä tekstien kautta kielikuviksi. Myöhemmin, lukijan kulttuuripiiriin liittyvän yleisesti totutun käytön seurauksena (Benedict Anderson 1991, 10) kielikuvat muuntuivat joko nimisanoiksi ja/tai symboleiksi. Näin esim. lukijan oma kansallinen identiteetti ja/tai kansallinen uskonto sekä asiayhteydessä käytetyt, jo toisteisuudessaan totutut, merkitykset pyrkivät ohjaamaan esimerkiksi kielikuvien kohdalla niiden erilaisten merkitysten ymmärtämisen muodostumista.

Antamassani runoesimerkissä ”valo” -metafora/metonymia on konkreettinen ja helppotajuinen ilmaisu, sillä se voidaan lukea kirjaimellisesti ja samalla huomata, että ilmaisu tarkoittaa enemmän kuin mitä se kirjaimellisesti sanoo. Esimerkiksi kohdassa ”valo” -metaforaan/metonymiaan lisätty elementti, jota sillä ei normaalisti ole (eli kyseinen valo häikäisee silmien/ihmisten tiedon⁸), voidaan kognitiivisen tekstinluennan kautta - jossa siis kognitiot ovat sidoksissa myös tekstistä esiin luettavaan kontekstiin ja toimivat vuorovaikutuksessa tekstuaalisen ympäristönsä kanssa - ymmärtää sen viittaavan raamatulliseen Jumala/Jeesus-kuvaan.

On huomioitava, että vasta tarkemmassa analyysissä voidaan hahmottaa runoesimerkistä paljastuvan ”valo” -metaforan varsinainen, metonyymisiä kuvautumisia

⁷ Metaforasta tulee klisee tai ns. kuollut metafora käänteiskuvauksen konventionalisoiduttua eli tavanomaistuttua (ks. esim. Panther - Thornburg 2004, 96 - 97).

⁸ Tapahtuvasta metaforan sekä metonymian yhteistoiminnasta tarkemmin 3.5.3 luvussa, koska johdannon pitää olla tiivis kokonaisuus eikä metonymian ja metaforan yhteistoiminnan ylimalkainen selittäminen tässä yhteydessä avaa sitä lukijalle riittävästi.

sisältävä konteksti. Ja näin metonyyminen periaate paljastuu huomattavasti laajemmaksi kuin yksittäisten, ns. puhtaiden metonyymisten kuvien käyttö antaisi ilmi. On todettu (esimerkiksi Louis Goossens 1990, 334 - 335; Panther 2004, 96; Paradis 2003, 3; Ruiz de Mendoza 1999, 21), että lähes kaikki konkreettinen, älyllinen kuvaus perustuu pohjimmiltaan metonyymiseen periaatteeseen.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Runo voi olla metaforinen ja se voi olla myös laajennettu metafora. Runo voi myös olla ei-metaforinen eli metonyyminen. Useimmin runoissa on metonyymisiä vaiheita ja metaforisia huipentumia. Runo on näin kompleksinen teksti, josta lukijan on vaikea havaita oman, mentaalisen sanavaraston avulla tekijän luomien kielikuvien, miellettyjen metaforien ja miellettyjen metonymioiden eroja. Nämä termit ovat kuitenkin monimerkityksisiä ja siten niiden toimintaa kielikuvallisten sanojen yhteydessä ei ole helppo havaita. Molemmat kielikuvien muodot voivat toimia saman sanan sisällä, vaikka esim. lukija löytäisi sieltä helpommin vain metaforisen kuvautumisen ja keskittyisi vain sen ymmärtämiseen. Näin mahdollisesti yhteistoiminnassa sanan sisällä ollut metonyyminen kuvautuminen jää kokonaan huomiotta.

Molempien kielikuvien esiin hahmotellut rajat ovat hämärtyneet, sillä niin metaforalle kuin metonymialle on luotu keskenään ristiriitaisia määritelmiä (mm. Jonathan Culler 1981, 80 - 81, 190 - 191; Raili Elovaara 1989, 126; Arvo Krikmann 1992, 81; Günter Radden 2000, 93 - 108). Pelkästään retorisesti käsittelemällä tätä demarkaation eli rajankäynnin ongelmaa ei voida ratkaista. Jo Gérard Genette (1980, 103) on huomannut yleisen retoriikan olevan pikemminkin tutkielmaa kuvilla⁹, ja näin eri kielikuvamuotojen merkitysten ymmärrettävyyden parantamiseksi mukana on säilytettävä myös kognitiivinen perspektiivi. Kognitiivis-kielellisen ajattelun ja kognitiivisen merkitysten muodostumisen alueella on esitetty useita erilaisia ratkaisuhypoteeseja näiden termien laajennetusta käytöstä ja/tai kokonaan uusien täsmentävien alatermien luomisesta. Käytän tutkimuksessani Pantherin ja Thornburgin (2003 - 2004), Paradiksen (2003, 2004), Riemerin (2002) sekä Ruiz de Mendozan

⁹ Joihin oleellisesti liittyvät myös kielikuvat eli troopit.

(1999) luomia kielikuvahypoteeseja mallikuvioineen metonymiasta¹⁰. Joudun ottamaan kantaa myös Kenneth Burken (1945/1962), Marcus Hesterin (1967), Roman Jakobsonin (1935/1987) sekä Lakoffin (1980 - 1999) 1900-luvun määrittelyihin. Samalla esittelen lyhyesti Cullerin (1981), Goossensin (1990 - 1995), Krikmannin (1992), Raddenin (1999 - 2000), Paul Ricoeurin (1975/1997) sekä Raman Seldenin (1997)¹¹ kritiikkiä aiempia 1900-luvun määrittelijöitä kohtaan, jotta tutkimuksen lukija pääsisi paremmin sisälle käytyyn keskusteluun ja heidän esille nostamiin erilaisiin kognitiivisiin perspektiiveihin.

Esimerkiksi Paradis (2003, 1) toteaa, mutta vain harmittavasti alaviitteessä:

Over the years, metonymy has received much less attention than metaphor in the literature. Within the cognitive framework, however metonymy has recently experienced an upsurge in interest. It is being discussed both in its own right and in relation to metaphor (Warren 1992; Barcelona ed. 2000) as well as the role of 'figurative language' in understanding (Giora 1997, 2002, Giora & Fein 1999, Gibbs 1999).

Kirjallisuudentutkijat ovat keskustelleet metonymiasta ja sen teoriasta minimissä¹², vaikka esimerkiksi kognitiivinen kielentutkimus/kielitiede näkee molemmat, sekä metaforan että metonymian, kaikkialle leviävinä niin kielen kuin ajatustenkin alueella. Yleensä kieleen on aina luettu myös ajatusten ja puheen kautta kognitiivisesti suodatettu kirjoitettu kieli (kielikuvineen), jota ilman kulttuuria ei käsitteenä voisi olla olemassa¹³.

Pyrin Inkalan runouden Jumala/Jeesus-kielikuvien sekä jo esitettyjen hypoteesien tukemana hahmottamaan metonymian ja metaforan toimintaa ja testaamaan

¹⁰ Myös mm. Zoltán Kövecses ja Günter Radden (1998), Panther ja Radden (1999) sekä René Dirven ja Ralf Pörings (2003) ovat kirjoittaneet ansioituneesti metonymiasta, mutta heidän mukaan ottamiseksi olisin joutunut laajentamaan tätä pro gradu -työtä liikaa, eikä se ole aikarajoitusten puitteissa mahdollista.

¹¹ Nämä ovat vain pieni otanta metaforateoriaa kritisoivista tutkijoista, mutta keskityn heihin tutkimuksen rajallisuuden takia.

¹² Suomessa ei metonymisaatioon viime aikoina ole kiinnitetty kirjallisuudentutkimuksessa niin suurta huomiota kuin metaforaan tai metateksteihin (jotka ovat kieltämättä trendikkäämpiä aiheita). Esimerkiksi vuonna 2003 julkaistu *Kuvien kehässä* -teos on käsitellyt metonymiaa, mutta siinäkin enemmän retoriset pohjalta.

¹³ Esimerkiksi Naomi Quinn & Dorothy Holland (1987, 4) käsittävät ns. kulttuurimallit siten, että ne ovat oletettuja malleja ymmärtämestämme maailmasta rajaamatta pois vaihtoehtoisia malleja. Niitä ylläpitävät yhteiskunnan/yhteisön jäsenet. Heidän mukaansa kulttuurimallit auttavat esim. yhteiskunnan jäseniä ymmärtämään maailmaa ja heidän itsensä käyttäytymistä maailman sisällä. Ks. myös Joseph Urgo (1991, 11) sekä Benedict Anderson (1991, 10).

esille tuotujen metonymiateorioiden hypoteesien ja mallien toimivuutta kielikuvallisten nimisanojen yhteydessä. Molempien kielikuvien käsittämisen rajat ovat hämärtyneet mm. kognitiivis-semanttisen kielentutkimuksen valossa, sillä kielikuvien yhteistoiminta tapahtuu aiempaa oletettua useammin. Näin pyrin todistamaan sen, että metonymia on terminä yhä käyttökelpoinen, vaikka joudun myös osaltani tyytymään hypoteeseihin metonymian sekä metaforan rajankäynnin yhteydessä.

Otan metonymioita analysoidessani huomioon intertekstuaalisuuden eli tekstienvälisyyden¹⁴, kognitiivisen kielitieteen¹⁵ ja kognitiotutkimuksen¹⁶ sekä representaation¹⁷ käsitteet, joita ilman ei voida puhua metonymiasta. Intertekstuaalisuudessa on esitetty, että kirjailija/runoilija kirjoittaa kaikki tekstinsä muiden lukemiensa kirjojen ja tekstien pohjalta, tai kenties pohjautuen koko hänen elämäkokemukseensa. Kielikuvaesimerkkien valossa mm. Raamattu nousee intertekstuaalisesti esiin Inkalan esimerkkirunoista.

Myös kognitiivinen tutkimus korostaa eräänä tärkeänä osa-alueena erityisesti kirjallisuuden kielellisyyttä. Kaunokirjallisuuden tutkiminen edellyttää Nikolajev Babutsin (1992a, 45) mukaan tietoa kielen ja todellisuuden suhteesta sekä siitä, miten tieto esiintyy kielessä. Näin myös tärkeä kielen- ja kirjallisuudentutkimuksen kosketuskohta on kysymys merkityksen synnystä. Samalla kognitiiviselta kirjallisuudentutkimukselta on edellytetty nykyistä laajempaa yhteyttä lingvistiikkaan (Frederic Stjernfelt 1995, 121 - 136).

¹⁴ Intertekstuaalisuuden (*ransk. intertextualité*) käsitettä on muokannut kirjallisuuden tutkimuksessa mm. Julia Kristeva (1993, 23).

¹⁵ Esimerkiksi Ronald Langacker (1999) näkee kognitiiviseksi lingvistiikaksi nimetyn liikkeen olevan osan funktionaalista traditiota ja että kognitiivinen kielioppi on yksi kognitiivisen kielitieteen lähestymistapa. Kognitiivisen kielitieteen lähtökohtana on oletus, että kieli muotoutuu ja rajoittuu niiden funktioiden mukaan, joita se palvelee (sekä liitännäistekijät kuten ympäristöön liittyvä, biologinen, psykologinen, kehityksellinen, historiallinen ja sosiokulttuurinen aspekti): käsitteellistysten symbolointi merkkien, äänteiden ja eleiden avulla (*semiological function*) sekä kommunikointi, ilmaiseminen ja sosiaalinen yhteisyys (*interactive function*). Funktiot eivät ole erillään, vaan ennemminkin saman kolikon puolia: voimme käyttää semioottista funktiota hiljaisessa ajattelussa, mutta omaksumme kielen sosiaalisessa interaktiossa, toisaalta, tarvitaan symbolisaatiota, jotta kieli voi toimia kommunikaatiossa. Kognitiivis-funktionaalinen lähestymistapa katsoo näiden seikkojen ymmärtämisen perustavaksi tai ennakkoehtoiseksi kielellisen rakenteen karakterisaatiossa. Langackerin mukaan se tällä tavoin eroaa ns. formaalista lähestymistavasta, joka katsoo edeltävän oletuksen täydentäväksi näkökulmaksi.

¹⁶ Kognitiotutkimus on 1970-luvun lopulla alkanut monitieteinen tutkimussuuntaus. Ks. tarkempi selitys (*Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 448). Käytän tutkimuksessa erityisesti merkitysten syntyä valottavaa kognitiivista semantiikkaa, joka antaa metonymialle kielikuvana lisää ymmärtävää syvyyttä.

¹⁷ Representaatio (*ransk. représentation* < *lat. praesentare* ”sijoittaa eteen”) tarkoittaa kohteen kuvaamista, esittämistä (*Sivistyssanat* 2001, 830). Ks. lisää myös Erkki Karvonen (1992, 114 - 132), joka on käsitellyt erinomaisesti representaatio -käsitteen merkityksiä eri kielissä sekä itse representaatio -käsitteen etymologista alkuperää.

Kognitiivisella lingvistiikalla sekä -kirjallisuudentutkimuksella on sama käsitys kielen ja todellisuuden suhteesta. Käsitetty suhde ei ole suora, joten kieli ei välitä tietoa objektiivisesta todellisuudesta, vaan projisoidusta tai kokemuksellisesta maailmasta (Ray Jackendoff 1985, 28 - 29). Jackendoff korostaa lisäksi semantiikan ja kognitiivisen psykologian läheistä yhteenkuuluvuutta, sillä hänen mukaansa semantiikan tutkimus on samalla ajattelun sekä tietorakenteiden tutkimista. Näin kognitiivisen kielitieteen ja -psykologian käsitteistö on osin yhteistä ja linkittyy osaltaan kognitiivisen kirjallisuudentutkimuksen kanssa.

Tutkimuksen tekemisen yhteydessä olen todennut myös sen, ettei Raamattu ole ainoa Inkalan tuotannosta selkeästi esiin tuleva subteksti¹⁸. Keskityn kuitenkin käyttämään esimerkkeinä Inkalan *Sille joka jää* sekä *Autiomaaretki* runoteosten kielikuvia Jumalasta/Jeesuksesta.

2 KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY

2.1 Intertekstuaalisuus

Intertekstuaalisuudella tarkoitetaan mm. kirjallisuudentutkimuksen teoriaa, jonka mukaan tekstit ymmärretään tekstuaalisina verkostoina. Intertekstuaalisuus ymmärretään myös siten, että tekstit ovat yhteydessä toistensa kanssa. Näin yksittäisten tekstien merkitys muodostuu sen mukaan ensisijaisesti suhteessa sitä edeltäneisiin teksteihin, konventioihin jne. Yksittäinen ilmaisu tai teksti on suhteessa toisiin siis joko välittömästi (viittaukset, lainat) tai välillisesti niin, että viittausten tai lainojen lähteenä on jokin kolmas teksti. Keskeistä tekstin tulkinnassa on erilaisten viittausten ja suhteiden tunnistaminen, jolloin voidaan konstruoida käsillä oleva verkosto. Kirja

¹⁸ Subtekstin (ven. *podtekst*) käsitteen kirjallisuuden tutkimukseen on sen nykyisessä merkityksessä tuonut venäläis-amerikkalainen slavisti Kiril Taranovski (Pekka Tammi 1986, 52). Subteksti on siis teksti, joka on jo olemassa ja joka tulee esiin uudessa tekstissä (Tammi, 1986, 54). Eli subtekstit ovat tulkittavan teoksen ulkopuolisia kaunokirjallisia tekstejä tai myös muita kuin yksinomaan kaunokirjallisia (Tuulia Toivanen 2003, 16). Esim. Inkalan eräänä subtekstinä muutamassa hänen runossaan soi Bachin musiikki (Ks. liite 6.2.2).

nähdään siten eräänlaisena verkostona, joka on täynnä jälkiä sitä edeltäneistä teoksista sekä tekijän mielessä että lukijan kokemuksessa.

Intertekstuaalisuus historiallisesti sovellettuna tarkoittaa sitä vastoin kirjallisen ja aatteellisen kontekstin rekonstruoimista yksityiskohtaisten alluusioiden avulla eikä se metodologisesti välttämättä poikkea kovin radikaalisti perinteisistä filologisista ja aatehistoriallisista metodeista. Ehkä keskeisin eroavaisuus on tekstin kollektiivisen luonteen korostamisessa tekijän yksilöllisen intention sijaan (mikä ei välttämättä tarkoita intentioiden täydellistä sivuuttamista).

Tässä yhteydessä on tärkeää esittää kulttuurisen tilan¹⁹ käsite, joka voidaan ymmärtää mm. Joseph Urgon (1991, 11) sekä Benedict Andersonin (1991, 10) ajatuksia yhdistelemällä. Urgo (1991, 11) on kirjoittanut teoksen ja sen kulttuurisen tilan suhteesta seuraavaa:

A work of fiction is produced within a specific cultural nexus. Yet once it exists, the novel becomes a discrete context within which subsequent productions in that cultural nexus can be understood. In other words, a literary text projects its culture as forcefully as it reflects its sources.

Tekstissään Urgo esittää, että keskittyminen pelkästään kirjailijan tekstissään käyttämien intertekstien selvittämiseen ei auta ymmärtämään tekstin tulkintojen erilaisuutta. Fiktiivinen teksti/työ on kuitenkin verkostoitunut lukijan alitajuisesti tuntemien kulttuurien yhteyteen. Jos tämä hänen näkökohtansa halutaan ottaa huomioon, on puhuttava myös lukijoiden erilaisista, heidän tuntemaansa kulttuuriyhteyteen kuuluvista, intertekstuaalisista lukutavoista. Ja samalla on huomioitava erilaiset lukemisen kontekstit. Vastaanottokontekstien moninaistuminen johtuu tekstien ns. globalisoitumisesta, jossa tekstejä siis vastaanotetaan niiden omaan kulttuuriseen tilaan nähden hyvin erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa²⁰.

Anderson (1991, 10) tarkoittaa kulttuurisella tilalla sitä, että teksti luo itselleen kuvitteellisen yhteisön²¹. Andersonin tarkoittama ns. kuvitteellinen yhteisö on

¹⁹ Termi on kansainvälisesti tunnettu käsitteellä *cultural space*.

²⁰ Tätä itsestäänselvyyttä pitäisi käyttää tulkinnassa hyväksi ja lukea tekstejä vieraisissa konteksteissa uudella tavalla eikä suinkaan pyrkiä redusoimaan tekstejä kirjoittamiskontekstin kulttuuriseen tilaan.

²¹ Anderson (1991, 10) käyttää termiä: *Imagined Community*.

yhteydessä aina myös omaan kansalliseen identiteettiin ja/tai kansalliseen uskontoon. Mainittu kansallinen identiteetti on hänelle me-identiteettiä, jossa tuotetaan yhteisöstä mielikuvia ja jonka avulla yhteisö sidotaan yhteen yhdeksi mielikuvakokonaisuudeksi (esim. demokraattinen valtio tai evankelis-luterilainen kirkko).

Myös Wilhelm Füger on kehittänyt mallin, jossa intertekstuaalisuuden eri muotoja jäsennetään intentionaalisuuden eli tarkoituksellisuuden/tavoitteellisuuden mukaan. Intertekstuaaliset suhteet määritellään tässä mallissa sen mukaan, ovatko ne lukijan, tekijän vai molempien tiedossa ja onko tekijän tarkoitus, että lukija tunnistaisi ne (Füger 1995, 180). Näin Füger kiinnittää huomion tapaan, jolla intertekstuaaliset suhteet merkitään teksteissä. Malliin mahtuu mukaan myös sellaisia tapauksia, joissa ei kumpikaan – tekijä eikä lukija – ole tietoinen tekstin intertekstuaalisista viittaussuhteista. On tärkeää huomioida myös tekijän sekä lukijan tiedostamattomuus tekstin intertekstuaalisuudesta, koska tällöin voi mahdollisen diakronisen vaihtelun²² tekstin reseptiossa ottaa huomioon.

Kirjallisuushistoriassa on runsaasti tapauksia, joissa vasta myöhemmät lukijasukupolvet ovat havainneet jonkin teoksen sidonnaisuuden aikansa tekstuaaliseen ympäristöön. Pitkällä aikavälillä teoksen merkitys on kohtalaisen epästabiili, ja näin myös tekstienvälisen suhteiden osuus teoksen merkityksessä voi vaihdella. Tästä on seurauksena, että tuskin on mahdollista kehittää sellaista intertekstuaalisuuden mallia, jonka mukaan kaikki yksityistapaukset voisi kaiken kattavasti luokitella. Näin tapahtuu myös Fügerin mallin tapauksessa, vaikka hänen mallinsa etu on suhteellisen yhtenäinen näkökulma, jonka kautta tarkastellaan intertekstuaalista ilmiötä kokonaisuutena. Intertekstuaalisuuden kriteerit mahdollistavat tekstien välisten suhteiden luokituksen, mutta ne eivät ulotu kuitenkaan itse laadullisiin kysymyksiin. Varsinkin intentionaaliset eli tarkoitukselliset/tavoitteelliset viitteet tarvitsisivat mielestäni tarkempaa metodista otetta. Fügerin mallissa tekstienvälisen suhteiden osuus teoksen merkityksessä voi kuitenkin vaihdella ja hänen käyttämänsä viitteet eivät ole riittävän järjestelmällisesti mallinnettu tutkimuksen valossa.

Jos lähtökohtana käytettäisiin kulttuuriteoreettista intertekstuaalisuutta, niin silloin teksti ei olekaan hermeettinen eikä itseriittoinen, eikä se siis toimi suljettuna

²² Diakroninen vaihtelu tarkoittaa pitkähkön ajanjakson käsittävää, historiallista tai historioivaa vaihtelua (*Sivistyssanat* 2001, 193).

systeminä. Näin ensinnäkin siksi, että kirjailija on tekstin²³ lukija jo ennen tekstien tuottamista. Esimerkiksi Wolf Schmidin (1983, 142 - 143) mukaan intertekstuaalisuudesta tulisikin puhua vain silloin, kun vieraat elementit eivät vaivattomasti sulaudu tekstiin, vaan muistuttavat metonymisesti aikaisemmasta kontekstistaan. Näin valmisteilla oleva runo suodattuu myös väistämättä esimerkiksi viittausten, lainausten ja vaikutusten läpi. Toiseksi teksti toteutuu lopultakin vain lukemisen kautta. Se, mitä tuotetaan lukuhetkellä, on riippuvainen monista ns. ei-tekstuaalisista sekä tekstuaalisista materiaaleista, jotka lukija tuo mukanaan merkityksen tuottamiseen ja sen maailmoihin.

Lukijan tulkinnan subjektiivisuutta korostaa erityisesti Norman N. Hollandin (1975, 56 - 62, 121 - 122, 209 - 210) esittämä ajatus ns. identiteettiteemasta²⁴, kunkin yksilön henkilökohtaisesta maailman kokemisen ja jäsentämisen kognitiivisesta mallista. Se ulottaa vaikutuksensa myös yksilön lukukokemuksiin: lukiessaan yksilö pyrkii tulkitsemaan tekstiä oman identiteettiteemansa lävitse ja esimerkiksi löytämään tekstistä omaa identiteettiään vahvistavia ja tukevia teemoja. Ja juuri ne siis luetaan intertekstuaalisesti.

2.2 Mentaaliset representaatiot mielessä, kielessä ja tekstissä

Mentaaliset representaatiot ovat propositioita²⁵ eli mentaalisia esityksiä, kuvia ja/tai merkityksiä, jotka yksilö tietää tai uskoo olevan yhtenäisiä tai kiistattomia sillä hetkellä, kun hän käsittelee tietoa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että mentaalisten esitysten, kuvien ja merkitysten summa olisi sama asia kuin yksilön tieto. Yksilön tietämys mentaalisista esityksistä, kuvista sekä merkityksistä pitää ymmärtää siten, että yksilöllä on mentaalinen kuva siitä, mitä merkitykset ilmaisevat. Knud Lambrechtin (1994, 43 - 44) mukaan kysymys ei ole ainoastaan siitä, että yksilöllä olisi välttämättä aktuaalista tietoa kyseisistä merkityksistä. On huomioitava, että jo puhetilanteissa representaatiot voivat muuttua. Miksei sitten lukemistilanteissa, koska niin lukija kuin tekstin²⁶ kertoja

²³ Tässä teksti käsitetään sen laajimmassa mahdollisessa yhteydessä.

²⁴ Kansainvälisesti käsite määritellään: *identity theme*.

²⁵ Propositio käsitetään esimerkiksi lauseen merkitykseksi tai joksikin, joka voi olla tosi tai epätosi (*Sivistyssanat* 2001, 789).

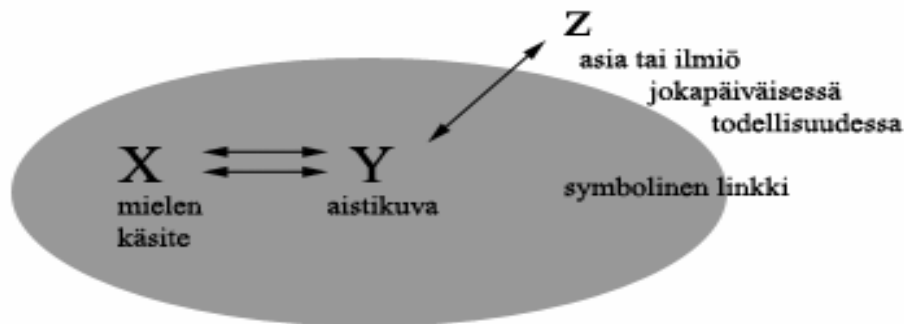
²⁶ Tekstit voidaan liittää toisiinsa esimerkiksi lukijan metonymioiden tajun avulla.

voivat vaikuttaa lukijan mentaaliin kuviin? Kuitenkin vain pieni osa tästä mentaalisesta kuvasta on muutoksen alainen, siis se osa josta keskustellaan niin yleisesti kuin yksityisesti kognitioiden eli lukijan ymmärrykseen perustuvien havaintojen avulla. Tässä yhteydessä on huomattava, että jälleen kerran sellaisella yleisellä loogisella käsitteellä kuin ”totuus” ei ole sijaa.

Kuitenkin Lambrecht (1994, 44, 45) esittää, että mentaalisilla representaatioilla tapahtumien, tilanteiden ja merkityksien aiheuttamista tilanteista, joita yleisesti välitetään luonnollisen kielen puhuttujen ja kirjoitettujen lauseiden avulla, ei voi olla totuusarvoa. Tällaiset representaatiot yksinkertaisesti vain ovat olemassa yksilöiden mielessä. Yksilö voi olla siis tietoinen, välinpitämätön tai yksilö voi ajatella jonkin merkityksen aiheuttamaa mentaalista kuvaa eli representaatiota.

Mielen käsitteet välittyvät mielen ulkopuoliseksi todellisuudeksi aistikuvien (*sense-image*) avulla. Aistikuvat ovat seurausta ihmisen kyvystä ajatella visuaalisia ja konkreettisia objekteja ilman silmien aiheuttamaa aistihavaintoa tai kosketusta. Se millä tavalla nämä aistikuvat linkittyvät todellisuuden havainnointiin, aiheuttaa ongelmia. Edmund Leachin (1976, 18 - 19) mukaan ongelmia aiheuttaa se, että erilaisten ilmiöiden ja asioiden nimet, jotka ovat mielivaltaisesti valittuja edustamaan ulkopuolista maailmaa (eli todellisuutta) ovat samalla moniselitteisiä aistikuvien ja käsitteellisyyksien summia. Ja niitä ihmiset käyttävät metafyyssisten ideoiden representaatioina.

Leach (ibid., 19) toteaa, että vaikka jotkut käsitteistä ovat kuvauksia todellisuuden representaatioista, niin on olemassa käsitteitä, joilla ei ole vastinetta mihinkään tiettyyn ilmiöön tai asiaan todellisuuden representoijana. Tästä huolimatta merkkien ja symbolien avulla kykenemme muuttamaan nämä mentaalisesti luodut käsitteet osaksi todellisuuttamme. Esimerkiksi Euroopassa morsiamen pukeminen valkoiseen ja lesken pukeminen mustaan edustaa metaforaa, jossa vastapareina voivat olla esimerkiksi morsian/leski, iloinen/surullinen tai neitsyt/neitsyetön. Leach esittää tavan, jolla nämä moniselitteiset merkitykset voidaan kuvata osaksi todellisuutta, alla olevan kuvion avulla. Mauno Koski (1992, 13) nimittää kuviossa olevaa lausetta myös ”metaforan semanttiseksi kaavaksi”.

Kuvio 1. Leachin kaavakuviokuva merkitysten kuvautumisesta todellisuuteen.

Kuvion suhde X:n, eli mielen käsitteen ja Y:n, eli aistikuvan välillä on luonnollinen. Ne ovat saman asian kaksi eri puolta. Kuitenkin suhde aistikuvan ja Z:n eli todellisuutta representoivan objektin välillä on ainakin jossain mielessä aina mielivaltaisen. Tästä seuraa, että linkki Z:n ja Y:n välillä on aina symbolinen, mutta se voi olla myös kielikuvallinen eli metaforinen tai metonyyminen tai metaforallis-metonyyminen (ks. esim. Goossens 1992, 323 - 336). Kun linkki stabilisoituu konventionaaliseksi jokapäiväisessä käytössä, siitä tulee merkki. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mikäli osoitamme naisjoukosta yhden yksilön ja kutsumme häntä Eevaksi, käytämme silloin symbolia. Sitä vastoin käyttämällä sanaa kala merkitsemään kaikkia tietyn ominaisuuden omaavia eläimiä, käytämme silloin sanaa kala merkinä. Mutta millainen merkitys on sillä, jos käytämme sanaa kala kuvaamaan kristittyä tai kaikkia kristittyjä? Kyse on selvästi symbolisesta kala -sanan käytöstä²⁷. Esimerkin punainen lanka on siinä, että jako luonnolliseen ja mielivaltaiseen eli normaaliin ja epänormaaliin (oikea-väärä, tosi-epätosi) ei ole koskaan niin selvärajainen kuin oletamme sen olevan.

²⁷ Kun kirkko varhaisimpina aikoina kehitti symbolikieltään, se johtui osittain välttämättömyydestä. Kun kirkkoa vainottiin, oli välttämätöntä, että vain seurakunnan kastetut jäsenet ymmärsivät jumalanpalveluksen muodot ja symbolit. Se näkyy erityisesti taiteessa. Kristusta ei kuvattu muotokuvamaisesti vaan liittymällä hänen omiin vertauskuviinsa. Siksi tämän ajan tavallisin Kristus-kuva esitti paimenta ja lammasta. Kalan kuvasta tuli samoihin aikoihin Kristus-symboli ja kristittyjen salainen tunnusmerkki. Kreikan kielen sanonta "Jeesus Kristus, Jumalan Poika, Vapahtaja" on ns. akrostikon. Kun jokaisesta sanasta otetaan ensimmäinen kirjain, muodostuu niistä "kala" (kreik. *ichtys*). Kalasta tuli tällä tavalla merkkiviestintää ja kristittyjen salainen tunnusmerkki. (Martling 1993, 14.)

Mikä tahansa esim. ensin mielivaltaiselta tuntuva kielikuva toistettuna yhä uudelleen ja uudelleen muuttuu vähitellen luonnolliseksi/tavanomaiseksi oman kieliperheen sekä kulttuurin sisällä. Esimerkin ”kala on kristitty” tuntuu mielivaltaiselta assosiaatiolta sellaiselle, joka ei sitä koskaan ole kuullut. Ja sen yhdistäminen luonnolliseen ja kielikuvan sisältämään merkkiin olisi virhe. Silti kääntöpuolelta löydämme kuitenkin jokapäiväisen kielenkäytön – niin puhutun kuin tekstien – symboliikan²⁸. Me voimme synnyttää uusia metaforia liittämällä aistikuviin uusia attribuutteja visuaalisista kuvista²⁹. Esimerkiksi sanaa ”lammas” voidaan käyttää kuvaamaan niin tunnettua maatilaa eläintä kuin myös metaforana kristitystä seurakuntalaisesta. Metaforisesta käytöstä huolimatta nämä assosiaatiot eivät kuitenkaan ole täysin mielivaltaisia, niissä on mukana myös metonymisiä elementtejä. Osoituksena tästä voidaan todeta, että aina kun kristitty seurakuntalainen kuvataan hyväksi/löytyneeksi/valkoiseksi lampaaksi³⁰, niin esimerkiksi ei-uskovaan liitetään metafora pahasta/eksyneestä/mustasta lampaasta.

Leach (1976, 19 - 22) esittääkin, että metaforan ja metonymian ero olisi siis rajattu ja me rajaamme sen siksi, että pyrimme välttämään moniselitteisyyden. Latentti moniselitteisyys on kuitenkin olemassa – varsinkin uskonnollisessa kielessä ja elämässä. Vaihtamalla näkökulmaa kykenemme vakuuttamaan itsemme, että metaforisesta, järjettömältä vaikuttavasta, sanan uudesta merkityksestä muodostuukin metonyminen järkeenkäypä selitys.

2.3 Kognitiivisuus mielessä, kielessä ja tekstissä

Katriina Kajannes (1997, 9 - 11) esittää, että kognitio on yleiskäsite, joka tarkoittaa tietämiseen ja tiedonhankintaan tähtäviä toimintoja ja tiloja, niiden tuloksia sekä lisäksi

²⁸ Symbolikieli ei siis ole erityisen kristillinen tai kirkollinen ilmiö. Se on alkuperältään yleisinhimillinen olemisen perusilmiö, jonka kirkko on ottanut käyttöönsä ja kehittänyt sitä julistuksen ja liturgian käyttöön. Näin on tapahtunut, koska liturginen symbolikieli on yhteneväinen uskon olemuksen kanssa. Uskolla on sisältö, joka etsii muotoa ja ilmaisua, ja symboli on olemukseltaan muotoa ja ilmaisua asiasisällöille, joita ei voi ilmaista sanoin. (Martling 1993, 13.)

²⁹ Tzvetan Todorov (1989, 144) on todennut, että symbolisointi on merkitysten assosiointia, jonka synnyttämiseen kahden asian välillä riittää joko niiden yhteisen ominaisuuden esittäminen, jolloin on kysymys metaforasta, tai niiden osoittaminen samaa asiaa kuvaavaksi, jolloin on kysymys metonymiasta.

³⁰ Kyseinen ajatuskatkelma tulee esiin esim. Inkalan runosta (ks. liite 6.2.1), jossa Jumala kuvataan paimeneksi, joka kaitsee.

tajuntaa ja mieltä tai tajunnan ja mielen sisältöä. Tiina Onikki-Rantajääskön (2001, 30) sekä Pentti Leinon (1993, 21) mukaan kognitiivisuus viittaa siihen, että kieli on kytköksissä ihmisen kognitioon, eikä sitä siis tarkastella autonomisena järjestelmänä. Samalla heidän mukaansa kielenkuvaus ei saa olla ristiriidassa sen tiedon kanssa, mitä ihmisen kognitiosta tiedetään muilla tieteenaloilla.

Kognitiivisen lingvistiikan parissa on kehitelty käsitteellisen yhdistymisen (*conceptual integration*) sekä blendaamisen³¹ eli käsitteellisen yhdistymisen ja sulautumisen (*conceptual blending*) mallia. Esim. Petri Jääskeläinen (2004, 30) on käyttänyt väitöskirjassaan käsitteellisestä yhdistymisestä ja sulautumisesta englanninkielestä tulevaa lainatermiä ”blendaaminen” paremman termin puuttuessa³². Hänen mielestään suomenkieliset vastineet kuin sekoittuminen, yhdistyminen ja sekarakenteistuminen tai -rakentuminen voisivat viitata myös yleisesti kompositionaalisiin³³ ilmiöihin.

”Blendaaminen” eli Käsitteellinen yhdistyminen on inhimillisen informaation muodostamisen tutkimuksen teoreettinen viitekehys, joihin liittyy operaatioita, joiden avulla voidaan vertailla dynaamisia kognitiivisia malleja mentaalisten tilojen verkossa. Ns. kognitiivisten mallien teoria (esim. Lakoff 1987, 68) sisältää mentaalisia avaruuksia tai tiloja (*mental space*) sekä kognitiivisia malleja (*cognitive models*) ja kehyksiä (*frames*), jotka strukturoivat noita tiloja. Mentaalitila on käsitteellistämisen ja ajattelun välikappale: jokainen käsitteellistetty, rakennettu tai tapahtuva asiantila representoituu mentaalitilan avulla, jollaisia ovat esimerkiksi ymmärtämämme välitön todellisuus, kuvitteelliset tilanteet (esim. maalaus) sekä abstraktit käsitteelliset alueet (esim. politiikka). Mentaaliset tilat ovat käsitteellisiä rakenteita, joita ihmiset konstruoivat ajattellessaan ja ilmaistessaan ajatuksiaan kielen avulla, ja niiden välisten suhteiden analyysi paljastaa kielellisen kompositionaalisuuden semanttisen motivaation. Käsitteelliseen yhdistymiseen liittyvä ”blendaaminen” on prosessi, jossa kaksi tai useampi mentaalinen tila eli blendi on rakenteeltaan emergentti³⁴. ”Blendaaminen”

³² Esim. Onikki-Rantajääskö (2001, 187) on käyttänyt ”blendaamisesta” suomennosta ”sekarakenne”.

³³ Ilmaus on kompositionaalinen, jos sen merkitys on sen rakenteen ja sen osien merkitysten kokonaisuuden funktio. Siis kokonaisuuden merkitys on sen ”osien summa” (ks. *Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 458; *Sivistyssanat* 2001, 495).

³⁴ Emergenssi on alun perin filosofinen ja nykyään yhä kasvavasti olemassa olon systeemeihin liittyvä termi, joka tarkoittaa tietystä kokonaisuudesta nousevaa ja syntyvää uutta ominaisuutta tai toiminnan tasoa (Wikipedia 2005).

operoi käsitteellisen yhdistymisen tasolla, mikä sitten heijastuu muodossa, kielen rakenteessa (esim. kielikuvassa). Se toimii mm. kompleksien metaforien mekanismina, joihin liittyy tärkeässä roolissa myös metonyminen kuvautuminen.

Toinen tapa koota kielen kognitiivisen tarkastelun periaatteita on Gilles Fauconnierin (1999, 96) esitys ns. kulissien takaisesta kognitiosta³⁵. Hänen mukaansa siihen sisältyvät mentaaliset tilat (*mental spaces*) ja niiden väliset vastinpariyhteydet ja -suhteet (*counterpart connections*) sekä kuvautumiset ja linkit niiden osien välillä (*metaphorical, analogical, and other mappings*), käsitteellinen yhdistyminen ja sulautuminen (*conceptual blending*), idealisoidut kognitiiviset mallit (*ICM = Ideal Cognitive Models*)³⁶, merkitysten tulkinta (*construal*), tarkastelu- ja viitepisteet (*viewpoints, reference points*), semanttiset roolit (*semantic roles*), prototyypit sekä niihin pohjautuva kategorisointi, kehystäminen (*framing*), metonymia³⁷, monimerkityksisyys (*polysemy*), kuvio-taustahahmotus (*figure-ground/profile-base/landmark-trajectory organization*), subjektiivinen liike (*fictive motion*) ja voimadynamiikka (*force dynamics*). Erityisesti on huomioitava kognitiivisuuden sisältävän sellaisia ilmiöitä kuin mentaaliset tilat (*mental spaces*) ja niiden sisäisistä ja välisistä suhteista syntyvät käsitteellistykset, kuten metaforisuus ja metonymisyys, joihin kielen rakenteen ja semantiikan ymmärtämisessä voidaan tukeutua. Kyse ei kuitenkaan ole reduktiosta³⁸, vaan siitä, että kielen rakenteen ja käytön tarkastelussa on aina mukana kaikki kognitiivinen tieto. Lähestymistapaa on toki kritisoitu esimerkiksi Urho Määtän (1994, 162 - 166; 1998, 21) sekä Tommi Niemisen (2000, 126) toimesta mm. sen vuoksi, että se jättää kielelle erottamattoman sosiaalisen ja vuorovaikutteisen tason huomiotta.

Kognitiivisella lingvistiikalla sekä kognitiivisella kirjallisuudentutkimuksella on sama käsitys kielen ja todellisuuden suhteesta. Käsitetty suhde ei ole suora, joten kieli ei välitä tietoa objektiivisesta todellisuudesta, vaan projisoidusta tai kokemuksellisesta

³⁵ Fauconnier (1999, 96) käyttää tässä yhteydessä termiä *backstage cognition*.

³⁶ Idealistettuja kognitiivisia malleja ovat käyttäneet esim. Lakoff (1987, 68) sekä Panther ja Thornburg (2004, 96), joista enemmän 2.6.1 luvussa.

³⁷ Langackerin (1993, 30) mukaan metonymia on kognitiivinen prosessi, jossa: "the entity that is normally designated by a metonymic expression serves as a reference-point affording mental access to the desired target" (ks. myös Raymond Gibbs 1994, 358). Tällainen metonymia-käsitys on siis hyvin laaja ja voimakas ja vertautuu Lakoffin ja Johnssonin (1980) ajatuksiin metaforasta.

³⁸ Kirjallisuusteoriassa reduktio tarkoittaa kompleksisen teoksen selittämistä ja pelkistämistä yhden tai muutaman yksinkertaistavan asian perusteella. Vaarana on hyvinkin kapea-alainen tulkinta, joka ei tee oikeutta teokselle (*Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 770).

maailmasta (Ray Jackendoff 1985, 28 - 29). Jackendoff (1985) korostaa lisäksi semantiikan ja kognitiivisen psykologian läheistä yhteenkuuluvuutta, sillä hänen mukaansa semantiikan tutkimus on samalla ajattelun sekä tietorakenteiden tutkimista. Näin kognitiivisen kielitieteen ja -psykologian käsitteistö on osin yhteistä ja linkittyy osaltaan kognitiivisen kirjallisuudentutkimuksen kanssa.

Kirjallisuuden kielellisyys on yksi niistä asioista, joita kognitiivinen tutkimus korostaa. Kaunokirjallisuuden tutkiminen edellyttää Nikolajev Babutsin (1992a, 45) mukaan tietoa kielen ja todellisuuden suhteesta sekä siitä, miten tieto esiintyy kielessä. Näin myös tärkeä kielen- ja kirjallisuudentutkimuksen kosketuskohta on kysymys merkityksen synnystä. Samalla kognitiiviselta kirjallisuudentutkimukselta on edellytetty nykyistä laajempaa yhteyttä lingvistiikkaan (Frederic Stjernfelt 1995, 121 - 136).

Näin kognitiivinen metaforateoria sekä kognitiivinen semantiikka ovat käyttökelpoisia metodeja lyriikan tutkimukselle. Tässä yhteydessä kognitiivinen metonymiamalli/-teoria yhdessä kognitiivisen metaforateorian kanssa voisi tuoda esim. lyriikan tutkimukseen vielä yhden sen tarvitseman askelman. Metonymia linkittyy kuitenkin läheisesti metaforaan ja on kielenkäytössä (ajattelu, puhe sekä teksti) vaikutukseltaan jopa metaforaa laajempi (esimerkiksi Goossens 1990, 334 -335; Panther 2004, 96; Paradis 2003, 3; Ruiz de Mendoza 1999, 21).

2.4 1900-luvun keskustelua metaforasta ja metonymiasta

Käyn tässä luvussa metaforateorian 1900-luvulla vaikuttaneita mielipiteitä lävitse lyhyesti, ja vain pääpiirteissään, keskittyen muutamiin keskeisiin tutkijoihin.

2.4.1 Strukturalisti Roman Jakobson

Venäläiset formalistit, kuten esimerkiksi Boris Eichenbaum³⁹ (1965), esittivät eräitä ensimmäisiä hypoteeseja metaforasta sekä metonymiasta. Kuitenkin erityisesti strukturalisti Roman Jakobson (1896 - 1982) käyttää ja kehittää mm. näitä

³⁹ Ks. enemmän hänen hypoteeseistaan teoksesta: *Aufsätze zur Theorie und Geschichte der Literatur* (1965).

Eichenbaumin alkupäätelmiä esittelemällä ideaa metaforan ja metonymian yhteenkuuluvuudesta ja vastakohtaisuudesta.

Jakobson toteaa teoksessaan *Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances* (1956/1971, 84 - 86), että paradigmaattisuus⁴⁰ ja metafora ovat vertikaalisia periaatteita. Hän esittää, että ne koskevat valintaa eli sana voidaan korvata toisella sanalla. Jakobsonin mukaan syntagmaattisuus⁴¹ on horisontaalinen/vierekkäinen linja⁴², jolloin sana yhdistyy toiseen sanaan sanojen yhteenkuuluvuuden kautta. Metonymia yhdistää kielellisen yksikön toiseen ja auttaa muovaamaan lausuman kontekstia. Kun metafora pohjaa samankaltaisuuteen, vastaavuuteen ja vastakohtaisuuteen, metonymia perustuu yhteenkuuluvuuden synnyttämälle jatkuvuudelle. Jakobsonin mukaan metonymia on assosiaatiota syntagmaattisella tasolla, jolloin metonymia edellyttää rinnastettujen asioiden yhteyden tunnetuksi ja jo olemassa olevaksi. Hän (Jakobson 1935/1987, 312 - 313) huomioi myös toisessa tutkimuksessaan *Language in Literature*, että metonyminen jatkuvuus on olemassa oleva perusta myös metaforien olemassaololle.

Jakobson (1956/1971, 71 - 73) esittää, että kielen käyttö sen kaikilla tasoilla perustuu kielellisten yksiköiden valintaan saman tason vaihtoehtojen paradigmasta ja niiden syntagman mukaiseen yhdistämiseen. Eli silloin jokainen ilmaus toteuttaa tietyn mahdollisuuden samanarvoisten kielellisten yksiköiden joukosta, ja toisiinsa yhdistettynä kielen yksiköt muodostavat lineaarisesti etenevän syntagman; esimerkiksi sanat lauseopin mukaisen lauseen.

Jakobsonin (1956/1971, 96) mukaan romanttinen ja modernistinen runous ovat suosineet metaforaa. Sen sijaan realistinen romaani käyttää pikemmin metonymioita, ts. kertoja usein poikkeaa metonyymisesti henkilöihahmon kuvauksesta tilanteenkuvaukseen ja juonesta atmosfääriin kuvaukseen. Hän (Jakobson 1935/1987, 91

⁴⁰ Paradigma (kreik. *paradeigma* ”esikuva”) tarkoittaa kielitieteessä sanan tai muun kielen rakenneyksikön muotosarjaa, tavallisesti sanan taivutuskaavaa, joka esimerkiksi esitetään malliksi muiden vastaavien sanojen taivutukseksi (*Sivistyssanat* 2001, 714). Esimerkiksi sanojen tai muiden yksikköjen välillä on paradigmaattinen suhde, jos ne muodostavat lauseessa vaihtoehtoiset ilmaukset (esim. voi mennä/saa mennä).

⁴¹ Syntagma (kreik. ”yhdistelmä, kokonaisuus, kokoelma”) tarkoittaa kielitieteessä kaksi- tai useampisanaista lauseopillista kokonaisuutta, tavallisesti sanaliittoa (*Sivistyssanat* 2001, 955).

⁴² Esimerkiksi Lehtonen (2000, 179) on huomannut, etteivät metonyymiset ”jatkuvuudet” ole aina puhtaasti syntagmaattisia, sillä ne voivat olla funktionaalisia, situationaalisia tai lokaalisia ”vierekkäisyksiä”, kuten myös kausaalisia, intentionaalisia tai teleologisia suhteita, mutta myös synekdokeisia siirtymiä osan ja kokonaisuuden välillä.

- 92) toteaa määrittelyyn lisäten, että metonymia kuuluu kertovaan muotoon erityisesti epiikkaan ja realistiseen romaaniin. Nykyisin on myös väitetty, että metonymiat ovat luonteenomaisia myöhäismodernistiselle kirjallisuudelle ja metaforat modernismille (*Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 580 - 581). Tosin näin selvää jakolinjaa ei voi vetää nykykirjallisuuteen, sillä se osoittautuu vain veteen piirretyksi viivaksi, koska niin modernismin kuin myöhäismodernismin keinoja käytetään nykykirjallisuudessa enemmän tai vähemmän lomittain. Ja näin molempien jos ns. rajattujen ismien rajat hämärtyvät tai jopa katoavat.

Lisäksi Jakobson (1956/1971, 95) huomauttaa, että trooppien tutkijat ovat kirjoittaneet lukemattoman paljon metaforasta, kun taas metonymia ei ole herättänyt juuri minkäänlaista huomiota, vaikka metonymiat ovat olleetkin erityisen suosittuja aikoina, jolloin on ollut aihetta esim. sensuurin tai tapakulttuurin takia käyttää asioista kiertoilmauksia⁴³.

2.4.2 Retoriikan tutkija Kenneth Burke

Kenneth Burke (1945/1962, 503) määrittelee neljä keskeistä kielikuvaa eli trooppia (*master tropes*): metafora, metonymia, synekdokee sekä ironia. Hänen tarkoituksenaan on antaa troopeille laajempi merkitys ja vapauttaa ne pelkästään figuratiivisesta käytöstä sekä osoittaa kielikuvien rooli totuuden ja löytämisen suhteen. Hän esittää, että troopit muodostavat perustan kaikelle ajattelulle ja järjelle. Tämä kuvaa Burken projektia tiedostaa retoriikka yhteiskunnan ja inhimillisen toiminnan läpi kulkevana ilmiönä.

Metafora on näin Burken (1945/1962, 503 - 505) mukaan väline jonkin näkemiseen jonkin toisen kautta peilattuna⁴⁴. Näin metafora kertoo meille jostakin ilmiöstä tai asiasta toisen näkökulman kautta, ikään kuin käyttäen B:tä perspektiivinä hankittaessa tietoja A:sta. Ihminen käyttää esimerkiksi mahdollisimman monia omaamistaan aisteista kyetäkseen päättelemään kohtaamansa uuden esineen tai ilmiön olemuksen. Hän toteaa, että metaforan käytössä ilmenee tietynasteinen termin siirtäminen (*carrying over*) yhdestä tasosta toiseen. Tähän tilanteeseen liittyy

⁴³ Kiertoilmauksia voidaan nykyisen myöhäismodernismin aikana nähdä esimerkiksi poliittisessa kuvakielessä, kuten myös uskonnollisissa (esim. Kiinan eri ”vähemmistöuskontojen” vainot).

⁴⁴ Burken peilautuminen viittaa lähinnä kuvautumiseen toimintatavoiltaan, vaikkei hän käytä suoranaisesti termiä kuvautuminen (*mapping*).

väistämättä vääristymä (*incongruity*), joka tekee pysyvän luonteensa vuoksi metaforasta esim. politologisesti kiinnostavan.

Burke (1945/1962, 505 - 507) liittyy metonymian reduktioon⁴⁵. Siinä abstrakti tai käsin koskettelematon asia ilmaistaan käsin kosketeltavan ja konkreettisen avulla. Metonymiaan liittyy siten hänen mukaansa samanlainen havainnoinnin kohteena oleva luonteen siirto kuin metaforaan. Esimerkiksi länsimainen materialismi perustuu Burkella metonymisiin reduktioihin, jotka ovat mahdollistaneet mahdollisimman monen ilmiön mitallisen luokittelun. Hän esittää myös päinvastaisen tapauksen, jossa abstrakteilla arvoilla kuvataan esim. materiaalisia oloja tai asioita.

2.4.3 Kielitieteilijä George Lakoff

Metonymiasta kirjoittaessa ei voi unohtaa Lakoffin tekemää tutkimustyötä metaforan ja metonymian alueella. Hän näkee metonymian eräänä kognition perusominaisuutena, jonka avulla ihminen ”ottaa yhden hyvin ymmärretyn tai helposti hahmotettavan näkökulman johonkin ja käyttää sitä joko kokonaisuutena tai jonkun toisen näkökulman kokonaisuuden osana.” (Lakoff 1987, 77.)

Lakoff (Lakoff - Johnson 1980, 36 - 37) esittää, että metonymian tehtävä on ensisijaisesti tarkoitteellinen. Kuitenkin hän toteaa, että metonymia palvelee myös ymmärtämistä, jolloin kokonaisuutta edustava osa korostaa kokonaisuuden tiettyä puolta ja jättää loput taustalle. Lakoff (1987, 78) antaa esimerkin Keski-Kanadassa puhutulle ojibwan kielelle tyypillisestä metonymiasta, jonka avulla matkantekotapaan voidaan viitata puhumalla vain matkan aloituksesta seuraavankaltaisilla tavoilla:

”*Aloin tulla.*” (Tulin.)

”*Astuin kanoottiin.*” (Tulin kanootilla.)

”*Nousin autoon.*” (Tulin autolla.)⁴⁶

Metonymia toteuttaa osin samaa tehtävää kuin metafora – yksi käsite ymmärretään toisen kautta – mutta metonymia keskittää kohteensa tarkemmin. Lakoffin (1980, 36 - 37) mukaan metonymian kokemuksellinen perusta on usein selvemmin

⁴⁵ Reduktiota on käsitelty jo aiemmin alaviitteessä 38.

⁴⁶ Suomennokset kirjoittajan.

havaittavissa kuin metaforan, koska metonymiassa on tavallisesti kyse fysikaalisesta tai kausaalista assosiaatiosta. Lakoff esittää, että metaforan primaarifunktio on ymmärtäminen (toinen asia toisen avulla) sekä metonymian primaarifunktio on referentiaalisuus, jolloin se sallii toisen entiteetin käytön toisen asemasta.

Lakoff ja Mark Turner (1989) ovat todenneet, että ihminen omaa korkeampia järjestyksen ominaisuuksia (ajatuksen sekä persoonan), mutta hänellä on myös biologisia, fysikaalisia, strukturaalisia, vaistonvaraisia ja luonnollisia aisteihin pohjautuvia attribuutteja eli ominaisuuksia. Esimerkiksi Lakoff ja Turner (1989, 162 - 181) esittävät sen, että ihmisen yhdistäessä mielessään SUURI KETJU (GREAT CHAIN) metaforan sekä YLEINEN ON ERITYINEN (GENERIC IS SPECIFIC) metaforan (eli ihminen ymmärtää kokonaisen kategorian yhdellä kategoriaan liittyvällä termillä), niin se antaa ihmisille linkin laajan, keskenään erilaisten skeemojen yhdistämiseen metaforisesti.

Myös Lakoff ja Johnson (1999, 59) ajattelevat, että kaikki sensorimotoriset, suoraan ruumiilliseen havainnointikykyymme perustuvat yksinkertaiset käsitteet ovat ei-metaforisia eli siis kirjaimellisia. Metafora mahdollistaa sen, että sensorimotorisen merkityksen mielikuvia käytetään subjektiivisen kokemuksen tulkitsemiseen (ibid., 45), jolloin yksinkertaisten ja helppotajuisten asioiden avulla ymmärretään abstraktimpia ja monimutkaisempia asioita eli tuttujen asioiden perusteella ymmärretään meille uusia asioita.

Lakoff (1980, 25 - 29) toteaa, että kansantarut, myytit, filosofia ja psykologia ovat kautta aikojen jakaneet minuutta erilaisiin osiin. Monessa tapauksessa voidaan puhua ontologisesta metaforasta, jonka avulla mentaalisia ilmiöitä/abstrakteja asioita on mahdollista käsitellä ikään kuin ne olisivat fysikaalisen maailman edustajia, erillisiä olioita tai aineita⁴⁷. Esimerkiksi tarinallisuus on minuuden ontologinen muoto, kun vastataan kysymykseen “Kuka minä olen?” kertomalla itsestä pieni tarina ja identifioimalla itsenä olemisen juonellisen esityksen kautta. Mutta minuus ei ole luokiteltavissa sinänsä sellaisenaan, vaan vasta niiden ilmausten kautta, joissa se tulee julkiseksi.

⁴⁷ Ks. tarkemmin luku 2.6.2, jossa esitetään ontologian perusajatus.

2.4.4 Filosofi Marcus Hester

Hesterin mukaan runon kieli ei viittaa kokemukseen, vaan antaa lukijalleen kokemuksen kieltä luettaessa (Hester 1967, 68 - 119). Hän esittelee, että metaforalle tarkoituksenmukaista on sellainen lukeminen, joka sallii kaikelle metaforan esittämälle tiedolle ensi käden tiedon aseman. Metaforan lukeminen on siis pidättäytymistä luonnollisesta maailmasta ja aktiivisesta avoimena olemisesta tekstille (ibid., 131). Hester erottaa kaksi tärkeää aspektia metaforassa: kuvallisuuden (*imagery*) sekä näkemisen jonakin (*seeing as*).

Kuvallisuudella (*imagery*) Hester (1967, 145, 147, 149) tarkoittaa metaforan mieleen luomia kuvia, jotka ovat sidottuja pääasiallisesti metaforan kielellisen tarkkuuden ja sen tietoisesti luodun tyyllillisen rakenteen vuoksi. Näkemisen jonakin (*seeing as*) on metaforisen ilmauksen osien suhteen tajuamista (Hester 1967, 169) ja siten yksi syy metaforan luomien mielikuvien sidokseen. Hester (1967, 180) esittää, että näkeminen jonakin on intuitiivinen kokemus-akti, jossa lukija hahmottaa lukiessaan näkemistään kuvista merkitykselle oleellisemmat. Lukija toisin sanoen sovittelee intuiutionsa avulla merkitysten, äänteellisyyden ja kielikuvien virrasta metaforan merkityksellisen sisällön eli näkee oleellisen kaltaisuuden metaforan osien välillä. ”Näkeminen jonakin, olennainen elementti metaforassa, on kokemus-akti, jossa ajatus ja aistimus koskettavat. Metaforassa käsitteet ja havainnot limittyvät mielen, äänen ja kuvallisuuden fuusiossa.” (Hester 1967, 218.) Hester on tässä yhteydessä sivuuttanut metonymian määrittelyn, vaikka hänen kuvaamansa metaforan aspekti - näkeminen jonakin - linkittää itse asiassa intuitiiviseen kokemus-aktiin myös metonyymisen kuvautumisen.

2.5 1900-luvun metaforateorian kritiikkiä

Useat tutkijat ovat esittäneet kritiikkiä metonymian ja metaforan keinotekoisilta tuntuvia erotteluja kohtaan, jota välttämättä ei ole edes kunnolla tapahtunut. Tässä luvussa esittelen lyhyesti erilaisista näkökulmista käsin kritisoivien keskeisten tutkijoiden mielipiteitä määrittelyjen esiin tuomista ongelmista.

2.5.1 Strukturalisti Jonathan Culler

Cullerin mukaan metonymia on käsitetty usein jonkinlaiseksi metaforan alalajiksi tai toisaalta metonymiaa on kiitelty myös metaforan kriteerein (Culler 1981, 80 - 81, 190 - 191). Näin metonymian sekä metaforan asema mm. kirjallisuustieteessä on paikka paikoin hämärä ja siten jopa harhaanjohtava, sillä trooppia metafora käytetään nopeasti ajateltuna kaikkiin erilaisiin trooppilajeihin ja metonymian käyttö kielikuvien luokittelussa on joutunut minimiin sekä hämärtynyt.

Culler väittää, että metaforaa pitäisi käsitellä pikemmin tulkinnan seurauksena kuin rakenteena. Samalla hän kuvaa metaforaa kuin tietyksi lukijoiden suorittamaksi, tulkinnalliseksi operaatioksi. Operaatio ei ole sattumanvarainen, vaan sen yhteydessä käytetään sosiaalisesti tuotettuja ja ideologisesti omaksuttuja sääntöjen termejä, konventioita, koodeja ja struktuureja, joista lukemisessa tapahtuva tulkitsemisprosessi on mm. muodostunut.

2.5.2 Kielitieteilijä Louis Goossens

Myös Goossens (1990, 325) on esittänyt, että metaforan ja metonymian välillä on eroja:

/--/ in metaphoric mapping two discrete domains are involved, whereas in a metonymy the mapping occurs within a single domain.

Eli hänen mukaansa metaforiseen kuvautumiseen ovat osallisina kaksi erillistä aluetta, kun sitä vastoin metonyyminen kuvautuminen tapahtuu vain yhden alueen kanssa.

Vaikka Goossens esittää molempien kielikuvien olevan erillisiä kognitiivisia prosesseja, niin silti hän sepittää termin metaforan ja metonymian kielellisen toiminnan vuorovaikutukselle: metonymia⁴⁸ (Goossens 1990, 323). Hän käyttää termiä luodakseen tiedon tietoisuuteen, että metafora ja metonymia voivat olla kietoutuneina yhteen hyvin monissa kielellisissä tilanteissa. Goossens (ibid., 334 - 336) löytää neljä erilaista metonymian prosessia: metafora metonymiasta, metonymia metaforan kanssa, metaforan sisällä oleva metonymisaation vastainen prosessi sekä metafora metonymian kanssa. Lukemisen ei-kielellisten sekä kielellisten tapahtumien aikana vaikuttavat metaforan ja metonymian vuoro- sekä yhteisvaikutus hämärtävät näiden kahden

⁴⁸ Kansainvälisesti tunnetaan paremmin terminä: *metaphtonymy*.

kielikuvan eli troopin toiminnan havaitsemista. Usein vuoro- ja yhteisvaikutus nähdään pelkkänä metaforisena kuvautumisena. Esimerkiksi jollakin sanonnalla tai sanalla voi olla kirjallinen tarkoitus, mutta samaan aikaan metonyyminen kuvautuminen.

2.5.3 Kielitieteilijä Arvo Krikmann

Arvo Krikmann (1992, 80) kritisoi Jakobsonia, joka erottaa metaforan ja metonymian pääasiassa korvattavan ja korvaajan semanttisen suhteen perusteella (similarity-contiguity). Hän esittää, että sekä metaforan että metonymian osalta on lisäksi edellytettävä korvattavan ja korvaajan olevan syntaktisesti samankaltaisia ja samantyyppisiä. Koska metafora ja metonymia vastaavat paradigmaattisen ja syntagmaattisen⁴⁹ akseleita, on selvää, että metaforisuuden kriteerit, semanttinen ja syntaktinen samankaltaisuus, sopivat useimmiten yhteen. Hänen mukaan metonyymisyyden kriteerit, semanttinen rinnastuvuus ja syntaktinen samankaltaisuus, ovat metaforaa ongelmallisempi tapaus. Ja näin Krikmann korostaakin, että on kuin edellytettäisiin, että sellaiset syntaktisesti erityyppiset yksiköt kuin asia ja asian ominaisuus, asia ja asian toiminta tai asian tila jne. olisivat korvattavissa. Useimmiten merkitään korvausten suunta, mutta Krikmann (1992, 81) esittää, että kysymys korvausten muutettavuudesta ja luonteesta jää usein auki. Myös Lakoffin metonyymiset mallit (Lakoff 1987, 77 - 90) saavat Krikmannilta (1992, 86) kritiikkiä, sillä hän epäilee, etteivät Lakoffin esittämät metonyymiset mallit ole aina välttämättä edes metonymioita⁵⁰.

2.5.4. Kielitieteilijä Günter Radden

Radden (2000, 93 - 108) toteaa, että metonymia koskee yhden käsitteellistetyn alan sisäisiä suhteita, kun taas metafora kytkee yhteen kahta eri käsitteellistetyksen alaa pitäytyen näin Goossensin (1990, 325) linjoilla. Radden (2000, 93 - 108) painottaa, että näiden käsitteiden välinen raja on kuitenkin huomattavan liukuva eikä sitä voi siis pitää millään tavoin stabiilina, niin kuin esimerkiksi Onikki (1992, 40) on aiemmin yrittänyt esittää. Lisäksi hänen (Radden 2000, 93 - 108) esimerkkeinä käyttämien ilmausten

⁴⁹ Roman Jakobson on tutkimuksissaan käyttänyt termejä paradigmaattisesta ja syntagmaattisesta akselista. Katso enemmän luvusta 2.4.1.

⁵⁰ Ks. lisää Krikmannin metonymian hypoteeseista hänen kirjoituksestaan *Muutama sana metonymiasta* (Krikmann 1992).

semanttiset siirtymät ovat metonymisiä, eivätkä ole millään tavoin sattumanvaraisia, vaan motivoituja erityisesti kognitiivisesti.

2.5.5. Filosofi Paul Ricoeur

Paul Ricoeurin kielifilosofiassa metaforaa ei lueta edes troopiksi. Troopit ovat hänellä ns. ”ajatuksen kuvioita”, joissa sanojen käyttö muuttaa niiden kirjaimellista merkitystä (Ricoeur 1975/1997, 165). Ricoeurin mukaan metonymia on sitä vastoin merkitykseltään tällainen nimensiirtoon perustuva kielikuva eli trooppi. Hän esittää, ettei metaforaa voida käsittää metonymian kanssa merkitystavaltaan samanasteisena, mutta vastakkaisena trooppina, koska metafora on semanttinen ja metonymia semioottinen ilmiö⁵¹. Metonymiassa hyppäys merkityksestä toiseen on lopullinen: kun esim. kuningasta aletaan nimittää kruunuksi, kuninkuuden kaikki ominaisuudet siirtyvät kruunu-nimen alle kruunun ominaisuuksien pyyhkiytyessä pois.

Ricoeurilla metafora ulottuu kielellisten kategorioiden yläpuolelle, sillä se luo uusia semanttisia suhteita ja kuuluessaan yhtäaikaisesti molempien ilmauksien osien (kuvan ja kuvattavan) semanttisiin kenttiin. Metaforassa rakentuu jännitteitä, jotka synnyttävät kokonaan uuden merkityksen ja avaavat näin uudenlaisen tavan nähdä. Ricoeur (1975/1997, 247 - 248, 255 - 256) puhuu eräänlaisesta jännitteestä metaforisen lausuman sisällä (eli toisiinsa rinnastettujen sanojen merkitysten välillä), jännitteestä kirjallisen ja kuvaannollisen tulkinnan välillä, jännitteestä olla-verbissä identtisyyttä ja eroa tarkoittavana sekä jännitteestä olla-verbissä eksistentiaalisesti eli totena ja eitotuutena. Koska Ricoeur mieltää metaforan lauseeksi, kytkeytyy metafora ”diskurssin” eli tekstimaailman teoriaan.

2.5.6. Kirjallisuustieteilijä Raman Selden

Selden (1997, 78 - 79) kohdistaa kritiikkinsä myös Jakobsonin luomiin hypoteeseihin. Kun Jakobson opiskeli afasiaa eli häiriöitä puhe- ja kirjoituskyvyssä, hän huomasi, että lapset normaalisti menettivät yhden ulottuvuuden - tai korkeintaan kaksi - kielellisistä kyvyistään. Niillä menetetyillä ulottuvuuksilla oli ratkaiseva merkitys kommunikointikyvyn hankaloittamisessa. Selden huomioi, että Jakobson määritteli toki jokaista ulottuvuutta esimerkin tavoin:

⁵¹ Mm. Krikmann arvottaa myös metonymiaa semanttisesti (Krikmann 1992, 85), joten Ricoeurin (1975/1997, 76) esittämä väite poikkeaa yleisemmin käytetystä mallista.

vierekkäinen epäjärjestys – kyvyttömyys yhdistää merkistö keskinäiseen järjestykseen

samankaltainen epäjärjestys – kyvyttömyys korvata merkistö toisella

Näin tästä Jakobsonin esittämästä teoriasta tuli ilman suurempaa kritiikkiä aikaisempaa järjestelmää korvaava tai sitä yhdistävä järjestelmä, jota on sovellettu mm. strukturalismissa. Näin Jakobsonin teoriasta lähtien, kun vierekkäinen epäjärjestys on liittynyt yhdistelmään, niin metafora on oleva ainoastaan suoraan linkitetty. Myös samankaltainen epäjärjestys on liitetty käyttöön jonkun toisen merkistön asemesta, joka on taas linkittynyt Jakobsonin mallissa suoraan metonymiaan. Selden (1997, 78 - 79) esittää myös seuraavan esimerkin:

Vertical dimension = langue = substitutions = similarity disorder = metonymy

Horizontal dimension = parole = combinations = contiguity disorder = metaphor

Esimerkissä metonymia nähdään vertikaalisena eli kohtisuorana ulottuvuutena. Se osoittaa häiriöistä (*disorder*) kielen merkkijärjestelmän (*langue*) samanlaisten piirteiden (*similarity*) korvautumisessa (*substitution*) aiheutuvan ongelmia metonymymisen kuvautumisen ymmärtämisessä. Esimerkin metafora nähdään sitä vastoin horisontaalisena eli vaakasuorana ulottuvuutena. Näin häiriöistä (*disorder*) kielen käytön (*parole*) vierekkäisten piirteiden (*contiguity*) yhdistämisessä (*combination*) aiheutuu ongelmia metaforisten kuvautumisten ymmärtämisessä.

Selden (1997, 79) on huomionnut Jakobsonin uskoneen siihen, että tavallisessa puheessa ihmisillä on taipumusta tiedostamattaan suosia jompaakumpaa kielikuvaa. Myös kirjoittaessaan yksilöt ovat kallellaan joko metaforisuuteen tai metonymisyyteen, vaikka Selden korostaa näiden molempien olevan linkittyneinä myös toisiinsa tietyissä tapauksissa.

Selden (1997, 79) esittää johtopäätöksen, että esim. strukturalismia pidetään välttämättömänä kriittiselle teorialle ja ajatuksille. Hänen mukaansa useimmat strukturalistit luovat malleja tai kehyksiä, jotka ovat ennustettavissa olevia ja toimivat melkein kuin matemaattisen tarkasti, vaikka lukuisa joukko poikkeuksia on helposti löydettävissä. Strukturalistit uskovat, että kieli on ainoastaan merkkien systeemi, joka myöntää tarkoituksen. Selden korostaa, ettei kieli ole kuitenkaan mitään ilman kontekstia, joka tukee sitä erityisellä järjestelmällä, jossa se itse operoi. Ja vaikka strukturalistit ovat kiinnostuneet erilaisuuden järjestelmiin, niin silti näiden binääristen

järjestelmien lukuisia esimerkkejä voidaan löytää kirjallisuudesta sekä jokapäiväisistä tapahtumista.

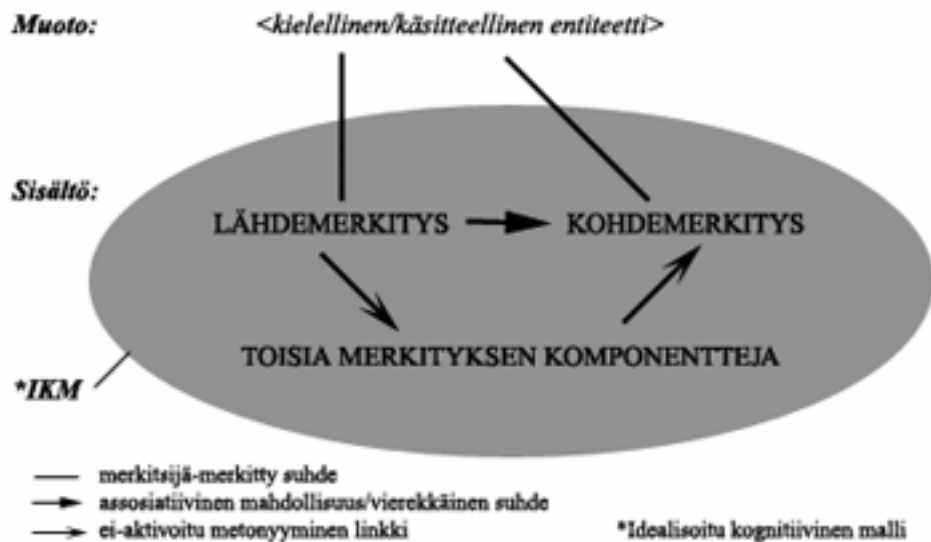
2.6 2000-luvun lingvistic-kieliopillista metonymiakeskustelua

Tässä luvussa esittelen nykyistä lingvistic-kieliopillista metonymiakeskustelua pääpiirteissään muutamien siihen osallistuneiden keskeisten tutkijoiden kautta.

2.6.1 Kielitieteilijät K.-U. Panther ja L. Thornburg

Panther ja Thornburg (2004, 91 - 116) toteavat, että metonymia on usein karakterisoitu kuin ”siedetyksi” yhteydessään (esimerkiksi Lakoff & Johnson 1980), jonka heijastuma on se, että metonymiat ovat usein esitetty kaavalla X Y:hyn. Siinä X edustaa lähdemerkitystä⁵² ja Y symboloi metonymian operaation kohdemerkitystä. Tämä metonymian ns. korvauksellinen näkemys johtaa helposti virheelliseen olettamukseen, että metonymia ja käytännön johtopäätös ovat hyvin erilaisia ilmiöitä. Johtopäätöstä on usein pidetty sanottuna tai selvästi ilmaistuna sisältönä. Panther ja Thornburg sitä vastoin väittävät, että ratkaiseva kriteeri metonymialle ei ole sen ”lisäys” tai ”käyttö jonkun toisen asemesta”, vaan kohdemerkityksen käsitteellisen aseman aste. Panther ja Thornburg (2004, 91) pyrkivät luomaan hyväksyttävän käsitteellisen metonymian roolin sen ymmärtämisen merkityksessä. Panther ja Thornburg (2004, 96) esittävät mm. jo Lakoffin (1987, 68) esittämän perusmetonymian suhteen, joka voidaan esittää alla olevan mallin mukaisesti.

⁵² Lähdemerkitystä sotketaan tietyissä tapauksissa myös käsitteelliseen entiteettiin eli engl. *vehicle*, sillä kaikki teoriat eivät tee kuitenkaan eroa *vehicle* ja *source* -termien välillä. Mm. Ruiz de Mendoza (1999, 26) on käyttänyt termiä *source* silloin, kun se ohjaa kielelliseen merkkiin, joka käynnistää metonymian yhteyden kokonaisuuden. Radden ja Zoltán Kövecses (1999, 17 - 59) käyttävät käsitettä *vehicle* ja pitävät toisien yhteyksien joukkoa metonymianä, joka sisältää muodon suhteet, kuten esim. englannin kielessä kaunisteleavan *Gosh* -sanon käyttö *God* -muodon sijasta. Tällaisia muotoja Panther ja Thornburg (2004, 95) pitävät ennemminkin metonymian toisarvoisina esimerkkeinä.

Kuvio 2. Panther-Thornburgin idealisoitu kognitiivinen malli.

Yllä olevassa kuvassa tummempana näkyvä ellipsi esittää yleisesti hyväksyttyä käsitystä siitä, että myös perusmetonyyminen kuvautuminen⁵³ (*mapping*) ottaa paikkansa yhden idealisoidun kognitiivisen mallin kautta (Panther - Thornburg 2004, 96 - 97). Erityisessä kielellisessä manifestissa metonyyminen yhteys muodostuu niin, että lähdemerkitys on liittynyt kohdemerkitykseen kielellisten muotojen merkitysten (esim. morfeemi, sana, sanonta tai virke) avulla, joita kutsutaan kielellisesti käsitteellisiksi entiteeteiksi⁵⁴. Näin lähde- ja kohdemerkityksillä on kuvion osoittamalla tavalla vierekkäinen (horisontaalinen), assosiatiivinen suhde.

Pantherin ja Thornburgin (2004, 96 - 97) esittämä malli osoittaa sen, että kielellis-käsitteellisen entiteetin lähdemerkitys ei ole hämärtyneet kohdemerkityksen vaikutuksesta, mutta on yhä käsitteellisesti esillä tai aktivoituna. Kuvio ei kuitenkaan osoita sitä, kuinka stabiili tai konventionaalinen on itse kohdemerkitys. Tosiasiassa kohdemerkitys voi olla merkityksetön, mutta kohdemerkityksestä voi tulla myös tavanomainen sen käytön yleistyessä ja varastoituna erilleen mentaaliseen sanastoomme. Näin Panther ja Thornburg löytävät sen mahdollisuuden, että metonymiat ovat

⁵³ *Mapping* on käännetty esimerkiksi Petri Jääskeläisen väitöskirjassa kuvautumiseksi (Jääskeläinen 2004, 23, 391). Toisaalla väitöskirjatyössään hän on kutsunut *literal mapping* -termiä laajennukseksi, vaikka on aluksi pitäytynyt ”kirjallinen kuvautuminen” käännoksessä (ibid., 359). Käytän termistä jatkossa käännostä kuvautuminen, koska sana itsessään sisältää käsityksen sen laajentuneesta käyttötavasta.

⁵⁴ Kaikki teoriat eivät tee kuitenkaan eroa *vehicle* ja *source* -termien välillä. Mm. Ruiz de Mendoza (1999, 26) on käyttänyt termiä *source* silloin, kun se ohjaa kielelliseen merkkiin, joka käynnistää metonyymisen yhteyden kokonaisuuden. Radden ja Kövecses (1999, 17 - 59) käyttävät käsitettä *vehicle* ja pitävät toisien yhteyksien joukkoa metonyymisinä, joka sisältää muodon suhteet, kuten esim. englannin kielessä kaunisteleavan *Gosh* -sanan käyttö *God* -muodon sijasta. Tällaisia muotoja Panther ja Thornburg (2004, 95) pitävät ennemminkin metonymian toisarvoisina esimerkkeinä.

kaikkialla läsnä olevia ns. käsitteellisiä työkaluja luonnollisessa kielessä. Käytän mm. tätä idealisoitua kognitiivista mallia myöhemmin tutkimuksessa hahmottamaan kielikuvien muodostumista, vaikka mallin toimivuudesta on löydettävissä puutteita, jotka tulevat esiin tutkimuksen 3. luvussa.

2.6.2 Kieli-/kirjallisuustieteilijä Carita Paradis

Paradis (2003, 1-14) ehdottaa metonymian käsitteeseen pari tarkentavaa termiä. Hän esittää, että metonymia kognitiivisessa kirjallisuusteoriassa pitäisi jakaa kolmeen joukkoon: metonymisaatioon, fasettisaatioon sekä vyöhykkeen aktivaatioon⁵⁵. Nämä kolme tyyppiä pohjautuvat käsitteellisen sisällyttämisen semanttiseen osa-kokonainen tai kokonainen-osa asetelmaan, joka on käynnistävänä tekijänä sanastollisten osioiden perinteisen lukemisen oppiarvon sekä kielessä olevien ajatusten perinteisten mallien välissä. Metonymisaatio on siis hänestä ajatusten kuvausten prosessia, joka käsittää erilaisia aisteja. Fasettisaatio on aistiosan esille tuoma prosessi sekä vyöhykkeen aktivaatio sitä vastoin aistimuksellisten kokemusten (kansainväliset termit: *qulia* tai *qualia*)⁵⁶ esille tuomia ominaisuuksia, joiden kanssa käytetään niin aisteja kuin fasetteja⁵⁷. Paradis pyrkii saamaan vastauksia kysymykseen, mikä metonymia oikeastaan on sekä millaisia sanastollisia sekä käsitteellisiä eli ajatuksellisia pareja se muodostaa sekä erityisesti millaisia alalajeja siihen voisi sisällyttää kognitiivisten puitteiden kanssa.

Paradis on tutkinut myös kognitioita kielessä, jotka liittyvät oleellisesti kielikuvien muodostumiseen kielessä/tekstissä. Hän (2004, 55) on jakanut käsitteelliset struktuurit kahteen joukkoon: sisällön struktuureihin sekä semanttisiin struktuureihin. Molempien yhteydessä kognitiiviset prosessit vaikuttavat neljään päätulkintaan englannin kielessä, joista Paradis on koonnut seuraavalla sivulla olevan kuvion.

⁵⁵ Nämä termit on tunnettu paremmin engl. *metonymization*, *facetization* ja *zone activation*.

⁵⁶ Paradis käyttää tässä yhteydessä termiä *qulia* eli *qualia*, joka mm. viittaa meidän mentaalisten elämien itseään havainnoivien ymmärrettäviä, elämyksellisiä аспекteja (Wikipedia 2005).

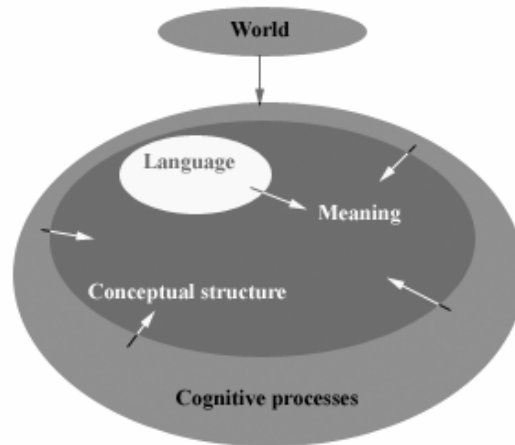
⁵⁷ Fasetti (ransk. *facette* < lat. *facies* ”kasvot”) tarkoittaa esimerkiksi hiomapintaa, tahkoa, viistettä, esim. jalokiven tai lasin pienehköä pintaa (*Sivistyssanat* 2001, 274).

Käsitteelliset struktuurit (ontologiat)		Kognitiiviset prosessit
Konkreettiset ontologiat	Skemaattiset ontologiat	Tulkinnat
konkreettinen ilmiö	asia/yhteys,	<i>Hahmo</i> : esim. asia/yhteys
tapahtuma, prosessi,	osa/kokonainen,	<i>Piirre</i> : esim. metonymisaatio,
olotila, abstrakti ilmiö	rajoittamattomuus, skaala,	yleistys
	vertailuaste, toistumistiheys,	<i>Vertailu</i> : esim. metaforisaatio,
	tarkennus, luokitus, modaliteetti	luokittelu
		<i>Näkökulma</i> : esim. perustiedot,
		korostus/tausta

Kuvio 3. Paradiksen ontologiat ja kognitiiviset prosessit.

Kuviossa äärimmäisenä vasemmalla ovat kolme yleisintä sisällöllistä ontologiaa, joihin sisältyy hienompisyisiä alakategorioita. Keskellä olevassa kolumnissa olevat semanttiset ontologiat ovat ns. vapaita ontologioita, jotka muodostuvat erilaisten sisällöllisten ontologioiden kanssa usea yhteen tai yksi useaan -periaatteen avulla. Paradis (2004, 55) ottaa esimerkiksi ”rajoittamattomuus” (*bounded ness*) skemaattisen ontologian, jolla on mm. yleisluonteinen semanttinen perusta, joka siis on suuressa roolissa muissa semanttisissa perustoissa, kuten esim. skaala. Semanttisten struktuurien yhteensopivuus sisällöllisten kanssa pohjautuu siihen, kuinka hahmotamme ja käsitämme maailmaa. Varsinaiset yhteensovittamisen neljä operaatiota, jotka ovat hahmo (*gestalt*), piirre (*salience*), vertailu (*comparison*) sekä näkökulma (*perspective*), ovat esimerkkeineen oikeanpuoleisessa kolumnissa.

Paradis (2004, 54) on mallintanut myös kognitiivisen semanttisen rungon komponentit seuraavalta sivulta löytyvän mallikuvion tavoin.

Kuvio 4. Kognitiivis-semanttisen kehyksen komponentit.

Paradis (2004, 54) esittää mallissaan sen, ettei ole mahdollista operoida ontologisilla kategorioilla ilman käsitystä siitä, kuinka ihmiset hahmottavat ja käsittävät maailmaa⁵⁸. Pyrin kolmannessa pääluvussa kokeilemaan hänen metonymiahypoteesiensa toimivuutta Inkalan kielikuvilla Jumalasta/Jeesuksesta.

2.6.3 Kielitieteilijä Nick Riemer

Riemer (2002, 379 - 401) pyrkii metonymioimaan uudelleen metaforan, mutta hieman toisenlaisista lähtökohdista käsin kuin esimerkiksi Goossenssin (1990, 323) esittämä teoria ns. metanymia⁵⁹. Hän (Riemer 2002, 390 - 397) tuo mukaan metonymiakeskusteluun eräänlaiset ”hyperkategoriat” semanttisessa⁶⁰ laajennuksessa. Hänen mukaansa hypermetonymiat ovat alun perin metonyymisiä semanttisia laajennuksia, jotka on yleistetty ja konventionalisoitu eli jotka ovat tulleet tavanomaisiksi, niin kuin ne eivät olisi enää vaikutuksen läsnäolon varassa tai vaikuttaisi niiden omassa tarkoituksessaan: niiden käyttökonteksteilla on ”yliammuttu”⁶¹ niiden alkuperäisen sopivuuden piiriä.

⁵⁸ Vertaa s. 15 olevaan Leachin (1979, 19) esittämään malliin, jolla nämä moniselitteiset merkitykset voidaan kuvata osaksi todellisuutta.

⁵⁹ Ks. enemmän Goossenssin kritiikistä luvusta 2.5.2.

⁶⁰ Ricoeur on esittänyt ristiriitaisesti, että metafora semanttinen ja metonymia semioottinen ilmiö (Ricoeur 1975/1997, 76). Semantiikka (kreik. *semantike* ”merkitsemistaito”) on esimerkiksi filosofiassa lähinnä kielellisten merkkien ja niiden tarkoitteiden suhteiden tutkimusta ja kielitieteessä merkitysoppia (*Sivistyssanat* 2001, 876). Semanttinen tarkoittaa myös merkitystä koskevaa, merkitysopillista.

⁶¹ *Hyper*-etuliite tarkoittaa (kreik. *hyper* ”yli, yläpuolella”): yli-, ylempi, ylin, yllä oleva, liika-, liiallinen, sama kuin lat. *super*- (*Sivistyssanat* 2001, 380).

Riemer (2002, 396) esittelee myös hypermetaforaa, joka on hänen mukaansa vaikuttaja-vaikutus -ilmauksen (*percussion-impact*) alun perin metaforinen sovelluskohde, eikä siinä ole enää yhteyttä vaikuttajaan tai sitä vastoin vaikutus ei ole enää relevantti, mutta joka jatkuvasti välittää merkityksen luomalla alun perin ilmentymiä metaforalla⁶². Riemerin (2002, 396 - 397) mukaan metonymian ja metaforan tärkeys alkujaan semanttisen laajennuksen selityksenä ei näin ollen katoa, kun laajennus muuttuu normaaliksi. Myös Riemerille rajalinjat metonymian ja metaforan välillä eivät ole epämääräisiä ainoastaan sen faktan takia, että alkuperäinen merkityksen motiivi ei ole enää läsnä. Riemerin tulkitsemat metafora ja metonymia pysyvät kuitenkin pääpiirteissään erotettuina, niiden normaaliksi muuttumisestaan huolimatta. Kuitenkin Riemerin hypoteesiin jää tutkimuksen kielellisen esityksen kautta pieni tulkinnanvarainen ”takaportti” vain siltä varalta, jos hän olisi ollut väärässä⁶³.

2.6.4 Kielitieteilijä Francisco José Ruiz de Mendoza

Esittelen tässä Ruiz de Mendozan hypoteeseja vain pääpiirteissään ja kokeilen varsinaisesti niiden toimivuutta seuraavassa pääluvussa. Hän (Ruiz de Mendoza 1999, 1 - 21) tutkii semanttisten alimäärittelyjen kysymystä suhteessa merkitys-teoreettisiin merkityksen eroihin. Samalla hän pitäytyy siinä näkökulmassa, että metaforiset ja metonymiset kuvautumiset ovat kognitiivisia mekanismeja, jotka tuottavat joukoittain määritelmiä. Niistä on saatavilla syy-seuraus (*condition-consequence*) perustelujen lähtökohtia, jotka toimivat yleensä meidän ymmärtämämme ajatuksellis/tekstuaalisen - merkityksen alkuperänä.

Samalla Ruiz de Mendoza ehdottaa, että metonymiset kuvautumiset on jaettu kahteen perustyyppiin sen mukaan, ovatko kuvauksen lähteet sen kohteen ns. kognitiivista ala-aluetta⁶⁴ vai kohde lähteen ns. kognitiivista ala-aluetta. Aikaisemmin metonymiaa on totuttu käyttämään maininnan pelkistetyksi hyvin selvästi piirtyvänä tietona, vaikka jälkimmäisessä perustyyppissä sitä on käytetty myös viittaamaan pelkistetyllä ja selvällä tavalla tietoon, jota on vaikea identifioida tai korostaa tiedon relevantiksi osaksi metaforisten vastaavuuksien joukossa.

⁶² Myös allegoriaa on pidetty eräänlaisena ”laajennettuna metaforana” (ks. lisää *Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 39).

⁶³ Pyrin kokeilemaan hänen metonymiahypoteesiensa toimivuutta seuraavassa luvussa.

⁶⁴ Hän käyttää tässä yhteydessä *sub domain* -termiä. Suomenkielinen käännös on kirjoittajan ja johdettu Pertti Jääskeläisen väitöskirjatyössään käyttämästä *domain* -termin käännöksestä (Jääskeläinen 2004, 26).

Ruiz de Mendozan (1999, 21) mielestä kummassakin perustyyppin tapauksessa metonymymisen kehityskulun tuloksesta tulee osa ilmaisemisen selventävää merkitystä, joka käsittää itse metonymian. Ruiz de Mendozan mukaan metonymia olisi siis merkityksen käsittelyn prosessi, joka käsittää niin kognitiivisen alueen laajentumisen kuin sen vähentymisenkin⁶⁵.

3 INKALAN KIELIKUVIA JUMALASTA/JEESUKSESTA

3.2 Ihmisyyteen liittyviä kielikuvia

3.2.1 Lapsi

Markku Envall (1985, 19) on esittänyt, että uskonnollisessa kuvakielessä Jeesuksesta puhutaan mm. Jumalan karitsana, hyvänä paimenena, valkeuden ja rauhan ruhtinaana, tienä totuutena ja elämänä, elämän puuna, ylösnousseena, mestarina, opettajana, parantajana, tuomarina, kuninkaana, kuningasten kuninkaana, lunastajana, pelastajana sekä vapahtajana. Hänet esitetään siis lukuisten kielikuvallisten kiertoilmausten kautta, jotka ovat kulttuurin sisällä tapahtuneessa tavanomaistetussa käytössä muuttuneet ns. kuolleiksi kielikuviksi ja joita pidetään nykyisin yleisesti symbolisina tai peräti nimisanoina (ks. esim. Lakoff ja Johnson 1999, 124). Myös Inkala käyttää alla olevissa kahdessa saman runon esimerkkikatkelmassa kielellis-käsitteellistä entiteettiä ”lapsi”, tarkoittaessaan Jeesusta, joka löytyy myös lukuisista Raamatun kohdista (esim. Jes. 9:6; Luuk. 1:35; Luuk. 2:21).

/--/
musiikki tulvii tervehtien huoneeseen
on se otettava syliin kuin Pyhän

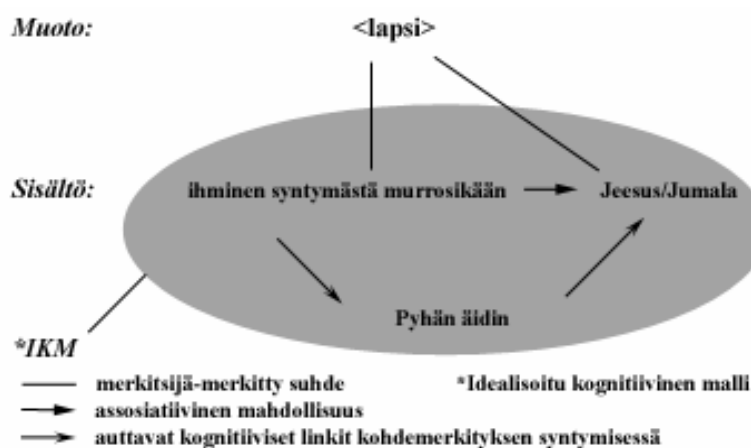
Äidin lapsi. Meidän tähden
maailmaan syntynyt. Viulut,
/--/
tapahtui kylmän talvitaivaan alla
aivan äsken, heinäisen seimen

⁶⁵ Ruiz de Mendozan termistö on välillä sekavaa, koska hänen kognitiivinen alueensa (*cognitive domain*) käsittää myös matriisin (*matrix* ja *matrix domain*) (Ruiz de Mendoza 1999, 16).

ja lapsen luona, syttyy jokaiseen
/--/

(AR 2000, 18 - 19)⁶⁶

Hän viittaa erityisen selvästi Jeesus-lapsen käyttäessään genetiivistä vertausta⁶⁷ ”kuin Pyhän Äidin”, joka viittaa siis Jeesuksen äitiin, ”Mariaan” (Matt. 1:16). Myös samasta runosta löytyvä myöhempi viittaus seimeen näyttää lapsen olevan vastasyntynyt Jeesus-lapsi. Tutkin seuraavana kyseisen runonäytteen ”lapsi” -kielikuvan käyttäytymistä Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) käyttämässä idealisoidussa kognitiivisessa mallissa (IKM).

Kuvio 5. Lapsi-kielikuvan toiminta IK-mallissa.

”Lapsi” -kielikuva toimii siis kuviossa kielellis-käsitteellisenä entiteettinä, joka lähdemerkityksessään tarkoittaa ”ihmistä syntymästä murrosikään” (*Suomen kielen perussanakirja II* 1993, 23). Kyseisen runokatkelman kohdamerkitystä muodostettaessa tarvitsemme auttavia, kognitiivisia linkkejä, joiden avulla toiset merkitysten komponentit, joita ovat esimerkkikatkelmassa toimivat genetiiviset viittaukset ”Pyhän” sekä ”Äidin”, ovat merkitsevässä roolissa kognitiivisessa, mentaalissa merkitysten luomisprosessissa. Näin pystytään löytämään kyseiseen runokatelmaan haettu kohdamerkitys, joka on siis ”Jeesus” ja löydetty merkitys viittaa samalla Jeesuksen olevan Jumalan poika (esim. Joh. 11:27). Mallikuvio näyttää samalla, että lähdemerkitys

⁶⁶ Käsitellessäni näitä runoesimerkkejä olen ottanut varsinaiseen tutkimukseen vain runojen merkityksellisemmät kohdat. Liitteet -osiosta löytyvät käytettyjen esimerkkikohtien runot kokonaisina. Kyseinen runo on liitteenä olevien SJJ:n runoesimerkkien 6.2.2 runo.

⁶⁷ Vertaus on itsessään kielikuva, joka ilmaisee kuvattavan vertaamalla sitä johonkin toiseen. Se toimii lisäksi mm. metaforan, allegorian sekä paraabelin perustana (ks. lisää *Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 1007).

ei ole häivyttänyt varsinaista kohdemerkitystä, mutta on yhä käsitteellisesti esitetty tai aktivoitu sekä näyttäisi toimivan tässä yhteydessä ilman metonymian apua.

On syytä ottaa huomioon myös Raamatun itsensä antama kuva Jeesuksesta, jossa Hänet nähdään Jumalan olemuksen kuvaksi (2. Kor. 4:4; Kol. 1:5; Hepr. 1:3). Ihminen on siis Jumalan kuva tai Kristus lihaksi tullut Jumalan olemuksen kuva. Kreikankielessä on käytetty näissä yhteyksissä sanaa ”eikon”⁶⁸, jonka tunnemme ehkä paremmin meille tutummasta sanasta ikoni. Ihminen on siis Jumalan ikoni, samoin Kristus (Pentti Lempiäinen 1992, 165). Eli Jeesus itse olisi näin tekstuaalisesti ymmärrettynä Jumalan OSA KOKONAISUUDESTA metonymia tai paremminkin metonyminen alalaji synekdokee⁶⁹.

Tosin kyseistä, aiemmin metonymian alalajiksi luokiteltua ”synekdokee” -termiä, eivät ole käyttäneet tutkimuksessa esille nostamani teoretikot: Panther ja Thornburg (2003 - 2004), Paradis (2003, 2004), Riemer (2002) sekä Ruiz de Mendoza (1999), vaikka osa heidän tutkimuksessa käyttämistään esimerkeistä osoittautuvat toimivan OSANA KOKONAISUUDESTA, joka on aiemmin nimetty laajalti olennaiseksi metonymian alalajiksi eli synekdokeeksi (esim. M. Danesi 1994, 116; J. Fiske 1992, 127). Näin usea termejä käyttävä tutkija on menossa harhaan käyttäessään liian mielivaltaisesti tai ylimielisesti erilaisia vaikeasti määriteltäviä ja eri kielille vaikeasti käännettäviä kielikuvatermejä ajattelematta vaikeaselkoisen käytön seurauksia. Tarkkaa rajaamista ei välttämättä pystytäkään tekemään, mutta edes oikeiden termien eksakti ja oikeanlainen käyttö voisi selventää tutkijoille sen, mistä kielikuvissa ja niiden käytössä oikeastaan on kyse niin semanttisesti eli merkityso pillisesti kuin kieliopillisesti.

Jos ajattelemme vielä kyseistä ”lapsi” metaforaa, niin on hyvä muistaa kuinka luotu kieli sekä erilaiset kognitiiviset prosessit vaikuttavat merkitysten syntymiseen. Esimerkiksi Paradis (2004, 54) on tutkinut kognitiivisia prosesseja kielessä sekä

⁶⁸ Ikoni (kreik. *eikon* ”kuva”) ymmärretään mm. kuvana ja kuvasymbolina (*Sivistyssanat* 2001, 391).

⁶⁹ Synekdokee (kreik. *synekdoke*) on puhekuvio, jossa esine tai käsite ilmaistaan käyttämällä osaa kokonaisuuden asemesta tai päinvastoin (*Sivistyssanat* 2001, 953). Luetaan yleisesti metonymian alalajiksi (esim. Danesi 1994, 116; Fiske 1992, 127), jolla voidaan viitata myös muunlaisiin korvaavuuksiin: syyhyn seurauksen sijasta, valmistusmateriaaliin esineen sijasta, astiaan sisältönsä sijasta (huomioi esim. Paradis 2003, 6 - 12). Tässä yhteydessä on huomioitava erityisesti se, ettei Paradis ole käyttänyt termiä synekdokee, vaan hän (ibid., 12) käyttää termejä metonymisaatio, fasettisaatio sekä vyöhykkeen aktivaatio, puhuessaan myös synekdokeeseen viittaavasta metonymisesta toiminnasta.

mentaalisisä mielessä ja löytänyt kognitiivis-semanttisen kehyksen komponentit alla olevassa yksinkertaistetussa mallissa⁷⁰.

Kuvio 6. Kognitiivis-semanttisen kehyksen komponentit.

Mallin (Paradis 2004, 54) idea on se, että maailma tuottaa kognitiivisia prosesseja, jotka siis ovat yhdessä luodun kirjoitetun sekä puhutun kielen avulla luomassa merkityksiä. On muistettava, että kognitiivisen lingvistiikan ydinideaksi nähdään se, että merkitykset ovat mentaalisia entiteettejä käsitteellisessä avaruudessa sekä struktuureissa (Paradis 2004, 53, 54), ja kyseiset merkitykset ovat olemassa jokaisen ihmisen mielessä. Ei siis ole olemassa riippumattomia entiteettejä ulkopuolisessa maailmassa niin kuin tapauksista riippuen objektiivisissa malleissa esitetään. Ulkopuolinen maailma on näin maailmaa havainnoivien ja käsittävien ihmisten kautta pakottanut epäsuorasti relevantit ja käytössä olevat merkitykset.

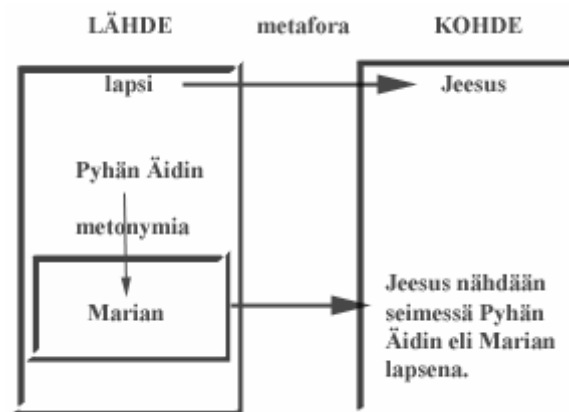
Mikä on sitten leksikaalisen eli sanastollisen nimikkeen ja merkityksen suhde? Paradiksen (2004, 53) mukaan leksikaaliset nimikkeet kuvautuvat (*mapping*) käsitteinä ja merkitykset ovat sitä vastoin leksikaalisten nimikkeiden ja alueen matriisin (*domain matrix*) suhteita, joita merkitykset aktivoivat. Hän esittää, että leksikaalinen merkitys olisi ensyklopedisen tietämyksen, leksikaalisten nimikkeiden sekä käsitteiden välisten konventionaalisten kuvautumisten, erilaisten kontekstien ajatusten konventionaalisten käytäntöjen ja tapojen sekä asiantilojen pakottamia⁷¹. Merkitykset eivät ole siten

⁷⁰ Ks. mallista tarkemmin s. 33.

⁷¹ Kognitiivisissä lähestymistavoissa merkitykseen kaikki lingvistiset ilmaisut on profiloitu esimerkiksi lähtökohdan (*base*) (Langacker 1987, 183 - 189) tai tilanteen idealisoidun kognitiivisen mallin (Lakoff 1987, 68; Panther - Thornburg 2004, 96) mukaan. Kaikki nämä käsitteet kuvaavat oletettua informaatiota ilmaisuisissa puhujan päättelyistä erilaisissa tilanteissa. Paradiksen (2004, 54) mallissa

olennaisesti kuuluvia sanastollisiin nimikkeisiin, mutta ne on aiheutettu leksikaalisten eli sanastollisten nimikkeiden toimesta. Paradiksen (2004, 53) esittämällä tavalla ei ole siis olemassa puhdasta representaation kielitieteellistä tasoa, joka on eräänlaisena välivaiheena käsitteen ja leksikaalisten nimikkeiden välissä. Eikä siis ole olemassa staattista yksi yhteen suhdetta leksikaalisten nimikkeiden ja merkitysten välillä⁷². Moninkertaiset lukukerrat olisivat näin ollen luonnollisia ja odotettuja dynaamisissa kielenkäyttöön perustuvissa malleissa, niin kuin on nähtävissä tutkimuksessa testaamassani Paradiksen (2004, 54) kehittelemässä mallissa.

Seuraavana tutkin ”lapsi” -kielikuvaa Ruiz de Mendozan (1999, 18) esittämän mallikuvion tavoin.

Kuvio 7. ”Lapsi” -kielikuvan yhteydessä tapahtuvien kuvautumisten metaforinen sekä metonyyminen toiminta.

”Lapsi” metaforalle Jeesuksesta löytyy metonyymisen kuvautumisen kautta toinen ”Pyhää Äitiä” kuvaava synonyymi⁷³ ”Maria”. Tässäkin kuvion metonyymisessä kuvautumisessa kohde (Marian) on lähteen (Pyhän Äidin) kognitiivinen ala-alue (*sub-domain*). Tapahtuneen metonyymisen kuvautumisen funktiona on korostaa kognitiivisen alueen relevanttia osaa, johon se kuuluu. Näin metonyyminen kuvautuminen antaa merkin keskeiselle vastaavuudelle metaforisessa kuvautumisessa ja on siten hyvin keskeinen määrittelevä ja selventävä tekijä. Ruiz de Mendoza (1999, 11) on erityisesti korostanut, että metaforan sekä metonymian yhteys on voimakkaampi kuin mikä se on

tarkoituksenmukaista käsitteellistystä on käytetty puhujan päättelyihin pohjautuvan tietämyksen lähtökohtana.

⁷² Tämä on tilanne lähestymistavassa merkitykseen, joka olettaa leksikon eli sanaston koostuvan formaaleista ominaispiirteistä (Jackendoff 2002, 285).

⁷³ Samamerkityksinen sana (*Sivistyssanat* 2001, 955).

metaforan ja hyperbolan⁷⁴ välillä. Esitellyn mallikuvion kautta käy ilmi se, että myös metaforisen kohteen lähteessä tapahtuu metonymisiä pelkistyksiä, joten kielikuvien luokittelussa ei kyseeseen aina tule kuitenkaan ns. puhdas metafora, koska metonymia näyttää toimivan olennaisesti yhdessä metaforisen kuvautumisen kanssa. On kuitenkin muistettava, että esim. Ruiz de Mendoza (1999, 11) on painottanut erilaisten kuulijoiden voivan tyypillisesti tuottaa erilaisia päätelmiä johtuen heidän taustansa, tietämyksensä sekä mielikuvituksensa luonteesta, ja sama pätee myös kirjoitetun tekstin lukijoihin.

Tämä sama ajatus esiintyy esim. Lakoffin sekä Turnerin (1989, 195 - 196) ”leijona” -metaforassa⁷⁵, jossa metaforan lähdealue (*source-domain*) ymmärretään lukijan oman kulttuurisen⁷⁶ tietämyksen kautta leijonista sekä heidän ominaispiirteistään. Tietyissä tapauksissa eri kulttuurista tuleva lukija voi ymmärtää käytetyt kielikuvat aivan toisin kuin ne yleensä ymmärretään alueen valtakulttuurissa. Tästä näkökulmasta käsin metaforiset ja metonymiset kuvautumiset sekä näiden molempien yhteiskuvautumiset pitäisi nähdä määrittelyjen tuottamisen prosesseiksi. Esimerkiksi Riemer (2002, 383) on todennut, että vierekkäisyyteen pohjautuva mielikuva on rajaton eli se tuottaa määrittelyjä ja siten se asettaa kyseenalaiseksi metonymian ja metaforan toisistaan erottamisen tulkinnan laajennusten erilaisina kategorioina. Aikaisemmin metonymia on hahmotettu vertikaaliseen ulottuvuuteen, kun taas metafora on hahmotettu horisontaaliseen eli vierekkäiseen ulottuvuuteen (esim. Jakobson 1956/1971, 84 - 86).

3.2.2 Poika

Seuraava Inkalan runoesimerkki kuvaa Jeesuksen ”poikana”.

/--/

Enkä unohda niitä sanoja, jotka jäivät vuotamaan
sukupolvien aikakirjoihin tomunlikaista hikeä
poikani huulilta, kun ne äkkiä keskellä
sorkankovaa kuunvaloa heikkoina kuuluivat.

⁷⁴ Hyperbola on luokiteltu kielitieteellisesti retoriseksi kuvioksi, tyylikeinoksi, jonka yhteydessä pyritään liioitelluin ilmaisuin herättämään kuulijoissa/lukijoissa voimakkaita tunteita ja vaikutelmia (*Sivistyssanat* 2001, 381; *Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 326).

⁷⁵ Rohkea ja hurja ihminen kuvataan metaforisen kuvautumisen kautta ”leijonaksi” (Lakoff & Turner 1989, 195 - 196).

⁷⁶ Ks. myös Joseph Urgo (1991, 11), Norman N. Holland (1975, 56 - 62, 121 - 122, 209 - 210) sekä Quinn & Holland (1987, 4).

Mutta outoina, aivan kuin laskettuina alas
jostakin muualta kuin ristiltä. ”Koittaa hopeisia,
kultaisiakin vuosia, ja silti roikkuu jo nyt
mukanani satoja ihmisiä, äiti, tuhansia.”
(SJJ 1998, 58)⁷⁷

Kyseistä Jeesuksesta käytettyä ”poika” nimitystä/kiertoilmausta on käytetty myös useissa Raamatun kohdissa (esim. Mat. 4:3; Mat. 9:27; Mat. 11:27; Mark. 5:7; Joh. 1:45; Hepr. 1:3; Hepr. 3:6). Kielikuvan yleinen käyttö on muuttanut sen kliseiseksi eli se on ns. kuollut metafora (ks. Panther - Thornburg 2004, 91 - 113), jonka metaforisuutta ei välttämättä nähdä sen symbolistuneen ”Jumalan poika” (esim. Joh. 5:25) uskonnollisen merkityksen alta (ks. esim. Lakoff ja Johnson 1999, 124). Riemer (2002, 396 - 397) näkee kliseiseksi eli ns. ”kuolleeksi” muuttuneen metaforan hypermetaforana, joka on hänen mukaansa vaikuttaja-vaikutus (*percussion-impact*) - ilmauksen alun perin metaforinen sovelluskohde, jossa ei ole enää yhteyttä vaikuttajaan tai sitä vastoin vaikutus ei ole enää relevantti, mutta joka jatkuvasti välittää merkityksen luomalla alun perin ilmentymiä metaforalla.

Esimerkiksi Riemerin (2002, 396 - 397) esitys vertautuu Lakoffin ja Johnsonin (1999, 124) vastaavaan, jonka mukaan konventionaaliset metaforiset ilmaukset ovat hyvinkin ”eläviä”, kognitiivisesti todellisia. He nimittävät ”kuolleiksi metaforiksi” sellaisia kielellisiä ilmauksia, jotka ovat tulleet kieleen ajat sitten normaaleina metaforina siten, että jokin käsite on nimetty vertaamalla sitä johonkin muuhun. Sittemmin tämän alun perin metaforisen ilmauksen lähdemerkitys on vanhennut ja lakannut olemasta osa käsitejärjestelmää. Sen merkityksestä on jäljellä vain metaforan alkuperäinen kohdemerkitys. Lakoff ja Johnson (1999, 124) käyttävät esimerkkinä englannin sanaa *pedigree* eli ”sukupuu” (*Englanti-Suomi Suursanakirja* 1992, 866). Se on lainattu vanhasta ranskan kielisestä ilmauksesta *pie de crue*, joka tarkoittaa kirjaimellisesti käännettynä ”kurjen jalka” (*MOT Collins English Dictionary* 1.0a 2006). Sukupuun muotoa on siis alun perin verrattu linnun jalan muotoon. Ilmaus on yleistynyt sukupuun merkityksessä ja se on alettu kirjoittaa englannille tyypillisellä tavalla. Alkuperäinen merkitys on sittemmin kadonnut. Englannin puhujat eivät enää kutsu kurjen jalkaa nimellä *pie de crue*, vaan *crane’s foot* (*Englanti-Suomi Suursanakirja* 1992, 262; *MOT Collins English Dictionary* 1.0a 2006), joten *pedigree* -sanan alun

⁷⁷ Ks. liite 6.1.6.

perin tuottanut metafora on ns. ”kuollut” tai toimii Riemerin (2002, 393) esittämän tavan mukaan mieluummin hypermetaforisena kuvautumisena⁷⁸.

Kuolleen metaforan sekä metaforisen kuvautumisen raja ei ole siis aina täysin selvä. Esimerkiksi suomen verbi ”saivarrella” on johdos sanasta ”saivare” (Ulla-Maija Kulonen 1998, 252). Monille suomenkielisille ihmisille tain toukkaa tarkoittava sana ”saivare” on nykyään vieras, mutta jotkut tuntevat sen. Ne, jotka sen tuntevat, saattavat havaita sanassa ”saivarrella” metaforan, mutta muille tämä metafora on ns. kuollut tai muuttunut kliseiseksi, ja tietääkseen ”saivarrella” -sanan alkuperän heidän on turvauduttava etymologiseen sanakirjaan. Kielelliset metaforat häipyvät näkyvistä vähitellen kielen ja sitä ympäröivän kulttuurin hitaasti muuttuessa⁷⁹.

Kielen ja käsitteellisen struktuurin luoma merkitysyhteys on nähtävissä selvemmin Paradiksen (2004, 54) kuvion kautta, joka ei jätä paitsioon maailmaa tai lukevan ja ymmärtävän ihmisen kognitiivisia prosesseja, jotka ovat luomassa kielen avulla esiin hahmottuvia merkityskokonaisuuksia.

⁷⁸ Riemer (2002, 393) esittää: ”Reflection on the phenomenon of dead metaphors shows that these are precisely hypermetaphors: originally metaphorical applications of a core meaning which have subsequently lost their metaphoricity and now refer to the original target of the metaphor, which is no longer seen as being metaphorically conceptualized.”

⁷⁹ Näyttää siltä, että koko kieli on pitkälti rakentunut ns. muinaisista kielikuvista, jotka ovat aikaa myöten muuttuneet tunnistamattomiksi eli joko kuolleet tai muuttuneet kliseisiksi (sellaiset, jotka tunnustetaan melko yleisesti). Kielikuvien alkuperäinen lähde merkitys on unohtunut, ja ne ovat redusoituneet äänteellisesti. Etymologiset sanakirjat ovat täynnä esimerkkejä tästä. Myös kielen morfologiset elementit ovat usein olleet alun perin semanttisesti motivoituja sanoja. Esim. englannin adjektiivi- ja adverbijohdin -ly, kuten sanoissa *friendly* eli ”ystävällinen” ja *oddly* eli ”oudosti”, on redusoitunut sanasta *like*, jota käytetään sellaisissa muodosteissa kuten *phantom-like* eli ”aaveen kaltainen” (Joan Bybee 1985, 106).

Kuvio 8. Poika-kielikuvan käyttäytyminen kielen, kognition ja tekstuaalisen maailman vuorovaikutuksessa.

Mallikuviossa (Paradis 2004, 54) ”maailma”, johon sisällytän Paradiksen tavoin myös maailmaan liittyvän ”tekstuaalisen maailman”, tuottaa kognitiivisia prosesseja, jotka siis ovat yhdessä luodun kirjoitetun sekä puhutun kielen avulla luomassa merkityksiä. Näin kielen sekä kulttuurin luoma ”poika” merkitys saa tekstiyhteydessään ja -tarkoituksessaan esiin hahmotuvan rinnakkaiskuvauksen, joka on siis tämän esimerkin yhteydessä ”Jeesus”. Muistutan, että kognitiivisen lingvistiikan ydinideaksi nähdään se, että merkitykset ovat mentaalisia entiteettejä käsitteellisessä avaruudessa sekä struktuureissa (Paradis 2004, 53 - 54), eikä näin ollen ole olemassa riippumattomia entiteettejä ulkopuolisessa maailmassa, niin kuin tapauksista riippuen on näennäisobjektiivisissa malleissa.

3.2.3 Nasaretin mies

Ihmiseen sekä ihmisyyteen viittaavat kielikuvat eivät lopu Inkalan Jumala/Jeesus-kielikuvissa. Hänet nähdään myös ”Nasaretin miehenä”.

/--/
 känsäisin myrskykämmenin. Tullut luostariin
 ilta-aterialle. Nasaretin miehen
 /--/

(SJJ 1998, 7)⁸⁰

⁸⁰ Ks. liite 6.2.1.

”Nasaretilainen” tai ”Nasaretin mies” (esim. Matt. 2:23; Mark. 16:6; Apt. t. 2:22) nimitys Jeesuksesta viittaa hänen asuinpaikkaansa ennen Kapernaumiin muuttamista Johanneksen vangitsemisen jälkeen (Matt. 4:13). Tämä jo raamatullinen synonyymiseksi muuttanut Jeesuksen nimitys/kiertoilmaus ja samalla myös kielikuva on käytössä myös muualla fiktiivisen kirjallisuuden parissa. Kuitenkin kielikuvan yleinen käyttö on muuttanut sen enneminkin kliseiseksi eli se on ns. kuollut metafora (ks. Panther - Thornburg 2004, 91 – 113, Lakoff ja Johnson 1999, 124).

Esimerkissä esiintynyt ”Nasaretin mies” on asia-/tekstiyhteydessään muuttanut merkityksensä ”Jeesusta”. Kuitenkin kyseinen ”Nasaretin mies” käsitteellinen entiteetti voidaan toisessa asiayhteydessä ja toisenlaisten kontekstien vaikutuksen alaisena tulkita tarkoittamaan vaikkapa ”alueelta tulevaa israelilaista/palestiinalaista” tai ”marttyyrimäisesti käyttäytyvää ihmistä”. On muistettava, että tekstin tulkinta perustuu asia-/tekstiyhteyteen sekä siitä esille luettavaan kontekstiin. Esim. Paradis (2003, 3 - 12) on esitellyt merkitysten tulkintoja (*construals*)⁸¹. Ne ovat kognitiivisia prosesseja, jotka operoivat ontologisilla kuvauksilla käsiteavaruudessa. Mallin dynaaminen komponentti on tärkeä kaikkien erilaisten kielellisten ilmaisumuotojen eri lukukertojen tulkitsemiselle.

Tulkinnat on kuvannut kognitiivisessa kirjallisuudessa John Talmy (2003, 407 - 471) semanttisten systeemien termin, jotka käsittävät konfiguraatiivisen struktuurin, perspektiivien järjestämisen, huomion jakautumisen sekä voimadynamiikan⁸². Esimerkiksi Langacker (1987, 99 - 146; 1999, 3 - 5) käsittelee tulkintoja (*construals*) rinnastusten, huomioinnin sekä keskeisten muutosten kategorioiden alla. Erityisesti Langackerilla ns. keskeiset muutokset on alajaoteltu tietyn kuvauksen fasettien valinnaksi (vrt. Paradis 2003, 1-14), perspektiiviksi mistä kuvaus on tarkasteltu sekä abstraktin käsitteen tasoksi tai spesifisyyden tasoksi. Mm. Lakoff ja Johnson (1980) tarkastelevat tulkintoja (*construals*) erityisesti metaforaan liittyvinä.

W. Croft ja E. Wood (2000, 55 - 56) osoittavat, että tulkintojen toimintojen skaalaa ei ole esitetty systemaattisesti. He esittelevät tulkintojen luokittelun, joka

⁸¹ Olen esitellyt merkitysten toista komponenttia eli merkityksen ontologiaa tarkemmin s. 60 - 61. Paradis (2003, 3) jaottelee merkityksen tällä hetkellä yleisesti käytetyn mallin mukaan kahteen osatekijään: ontologiaan sekä merkitysten tulkintoihin.

⁸² Ks. lisää myös Fauconnier (1999, 96) ja Talmy (2003, 407 - 471).

perustuu kognitiivisille prosesseille siten kuin ne on kuvattu psykologiassa sekä fenomenologiassa. Heidän argumenttinsa on se, että jos tulkinnat (*construals*) ovat todella kognitiivisia, niin silloin niiden pitäisi olla identtisiä psykologisen kirjallisuuden kognitiivisten kuvausten kanssa. Croft ja Wood (2000, 55 - 57) sovittivat psykologian ja fenomenologian kognitiiviset prosessit kognitiivisen kielitieteellisen kirjallisuuden tulkintojen kanssa ja sovelsivat näin johdonmukaisen sekä kattavan kielen ja kognition aspektin luokittelun.

	Kognitiiviset prosessit	Tulkinnan toiminnan esimerkkejä
I	Hahmo (<i>gestalt</i>)	asia/suhde, strukturaalinen mallintaminen
II	Piirre (<i>salience</i>)	metonymisaatio, yleistäminen/ yksityiskohtaistaminen, pintapuolinen sekä peräkkäinen kuvautuminen, profilointi
III	Vertailu (<i>comparison</i>)	metaforisaatio, luokittelu
IV	Näkökulma (<i>perspective</i>)	näkökulma, deiksis ⁸³ , subjektiivisuus/objektiivis.

Kuvio 9. Croftin ja Woodin muokattu sekä suomennettu kuvio kognitiivisista prosesseista ja niihin liittyvien tulkinnan toiminnan esimerkeistä.

Yllä on muokattu kuvio Croftin ja Woodin (2000, 57) kognitiivisista prosesseista sekä niihin liittyvistä tulkinnallisista toiminnoista. He ehdottavat kuvion mukaan, että kielitieteellisen kirjallisuuden tulkinnalliset toiminnot ovat neljän yleisen kognitiivisen prosessin erityistapauksia: I hahmo tai rakenne (*gestalt*), II piirre tai huomion fokus (*salience*), III vertailu tai arviointi (*comparison*) sekä IV näkökulma (*perspective*). Nämä neljä luokkaa havainnollistavat neljää erillistä prosessia kokemuksen erilaisissa maailmoissa, jotka vuorostaan sisältävät erilaisia tulkinnan toimintoja. Kuvio näyttää neljä peruskognitiivista prosessia vasemmalla ja kognitiivis-kielitieteellisen kirjallisuuden tulkinnan toiminnan esimerkit. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava, etteivät nämä mahdollisuudet sulje toisiaan pois, vaan esiintyvät yhdessä ja ovat jopa yhteydessä toisiinsa. Ainoastaan määrittely-yritysten takia joudumme pitämään niitä myös keinotekoisesti erillään.

”Nasaretin mies” kielikuva voitaisiin nähdä tulkinnan toiminnan yhteydessä vertauksena (Kognitiivinen prosessi: III vertailu (*comparison*)) tai esim. profilointina (Kognitiivinen prosessi: II piirre (*salience*)), jolloin vertauksen tulkinnan toiminnan yhteydessä toimii metaforinen kuvautuminen. Sitä vastoin profiloinnin tulkinnan

⁸³ Deiksis on kreik. ja tarkoittaa mm. näyttämistä ja osoittamista (ks. lisää *Sivistyssanat* 2001, 179).

toiminnan yhteydessä toimii metonyyminen kuvautuminen. Lukijalle annetaan näin tulkinnan toiminnan yhteydessä näennäinen vapaus⁸⁴ käyttää kognitiivisissa prosesseissa mielestään sopivaa prosessia, joka on kuitenkin jo käyttökulttuuriin ja siihen sidottujen jo totuttujen päätelmien sekä niihin sidoksissa olevan mentaalisen sanaston kanssa sidottu (Holland 1975, 56 - 62, 121 - 122, 209 - 210; Quinn & Holland 1987, 4; Urgo 1991, 11).

3.3 Suojelamiseen liittyvät kielikuvat

3.3.1 Paimen

”Paimen” (mm. Matt. 25:32; Joh. 10:11) kielikuva on muuttunut kliseiseksi tai ns. kuolleeksi metaforaksi eli Riemerin (2002, 393 - 395) mukaan hypermetaforiseksi sen runsaan käytön vuoksi. Inkalan katkelmassa kyseinen ”paimen” on ”kaitsenut vain kesyt uudelleen vapaiksi”, joka viittaa myös Jumalan/Jeesuksen seuraajista eli kristityistä käytettyyn ”lammas” metaforaan.

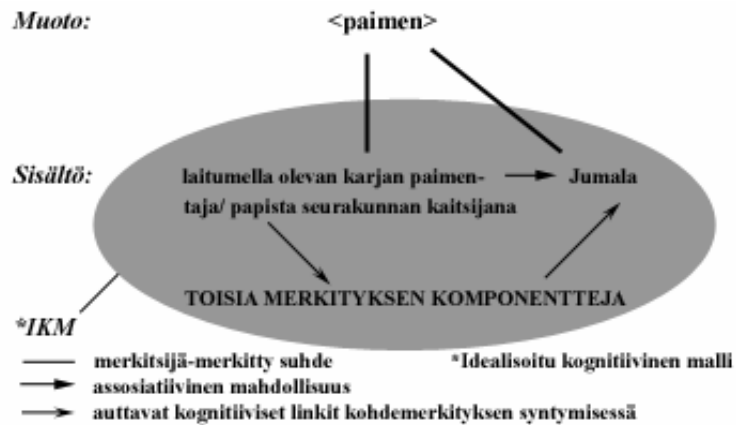
/--/
Tuttavani, ystäväni, paimeneni,
joka on kaitsenut vain kesyt

uudelleen vapaiksi, kysyin uudelleen
mutta se ei vastannut. Paneutui
/--/
(AR 2000, 9)⁸⁵

Tutkin seuraavana yllä olevan runonäytteen ”paimen” kielellis-käsitteellisen entiteetin käyttäytymistä Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) käyttämässä idealisoidussa kognitiivisessa mallissa (IKM).

⁸⁴ Ks. Lakoff & Turner (1989, 195 - 196) sekä Ruiz de Mendoza (1999, 11).

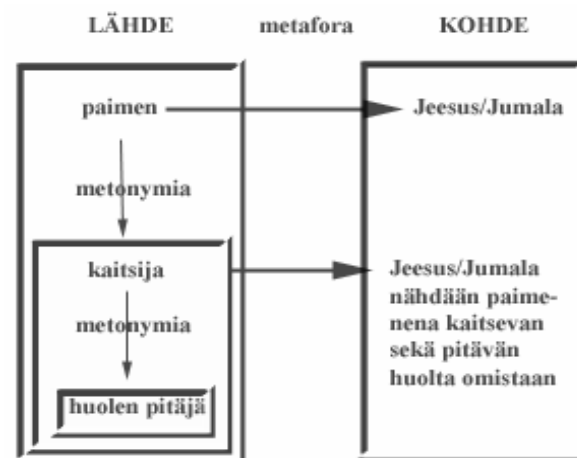
⁸⁵ Ks. liite 6.2.1.

Kuvio 10. Paimen-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.

Kuviosta havaitaan, että kielellis-käsitteellinen entiteetti (*vehicle*) ”paimen” toimii tässä kielikuvallisesti enemmän metaforana. Lähdemerkityksessä se tarkoittaa yleisimmin käsitettynä ”laitumella olevan karjan paimentajaa tai pappia seurakunnan kaitsijana” (*Suomen kielen perussanakirja II* 1993, 387). On huomioitava, että merkityksen muutos tapahtuu kontekstissa (P. Hopper 2003, 78 - 91), jolloin viittaus ”kaitsenut vain kesyt uudelleen vapaiksi” korostaa ”paimenen” toimivan tässä nimenomaan ”Jumalan/Jeesuksen” merkityksessä. Samalla assosiatiivinen suhde nähdään korosteisesti toimivan kuitenkin ns. ”vierekkäisenä”, koska mentaaliset kognitiot kuljettavat lähdemerkityksen ”pappi seurakunnan kaitsijana” kohdemerkitykseen ”Jumala seurakunnan kaitsijana/Jumala seurakunnan päänä”.

Ruiz de Mendozan (1999, 18) mallikuvio näyttää edelleen, kuinka runoesimerkin kohtaan piiloutuu syvempiä merkityksiä.

Kuvio 11. Paimen-kielikuvan metonymiset kuvautumiset metaforan lähdemerkityksessä.

Esille otetun Inkalan runokatkelman voi tulkita niin, että ”Jumala/Jeesus” on ”paimen” ja runokatkelman verbi ”kaitsee” antaa ”paimen” -kielikuvalle synonyymisen lisämerkityksen ”kaitsija”. Vaikka ”paimen” -kielikuva on ilmeisen metaforinen, niin silti sen yhteydessä tapahtuu metonyyminen kuvautuminen kontekstissa (Hopper 2003, 81 - 91). Samalla synonyymi ”kaitsija” viittaa runon esimerkkikohdassa metonyymisen kuvautumisen kautta synonyymiin ”huolen pitäjä”⁸⁶. Molemmissa metonyymisissä kuvautumisissa kohde on lähteen kognitiivinen ala-alue (*sub-domain*). Kummallakin näistä metonyymisistä kuvautumisista on funktiona korostaa kognitiivisen alueen relevanttia osaa, joihin ne kuuluvat. Ja näin metonyyminen kuvautuminen antaa merkin keskeiselle vastaavuudelle metaforisessa kuvautumisessa ja on siten hyvin keskeinen määrittelevä ja selventävä tekijä. Samalla mallikuvion kautta käy ilmi se, että myös metaforisen kohteen lähteessä tapahtuu metonyymisiä pelkistyyksiä. Näin kyseeseen ei aina tule ns. puhdas metafora, jonka yhteydessä ei tapahdu metonyymistä kuvautumista. Tässä runoesimerkin yhteydessä tutkittu ”paimen” metafora Jumalasta/Jeesuksesta ei voi toimia ilman jo lähteessä tapahtuvaa metonymisaatiota. Samalla metonymia toimii olennaisesti myös metaforallisten synonyymien muodostumisessa.

3.3.2 Vapahtaja

”Jumala/Jeesus” nähdään Inkalan runoissa myös ”vapahtajana” (ks. Luuk. 2:11).

/--/

Siveltimen kärjessä, vapahtajan otsalla

juuri valmistuva orjantappurakuunu...

/--/

(SJJ 1998, 30)⁸⁷

/--/

Vanha mies turkishatussa, ristiin-
naulitun edessä. Vapahtajan äidin
kasvojen kaikkia vertauksia pakeneva tuska
seuranaan.

/--/

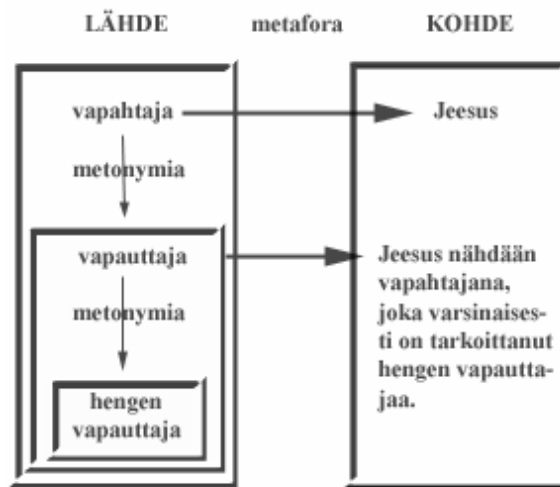
(AR 2000, 23)⁸⁸

⁸⁶ Kohdassa viitataan oikeastaan ”huolehtijaan”, mutta se voitaisiin ymmärtää myös merkityksessä henkilönä, joka ”on huolissaan jostakin/jonkun puolesta” eli ”murehtii” (*Suomen kielen perussanakirja I* 1990, 236), joten selvyuden vuoksi käytän merkitystä ”huolen pitäjä”, joka tulee selvemmin esille runoesimerkin kohdassa (ks. s. 46).

⁸⁷ Ks. liite 6.1.2.

⁸⁸ Ks. liite 6.2.3.

Ruiz de Mendozan (1999, 18) mallikuvio esittää seuraavana mitä kliseisen eli kuolleen metaforan⁸⁹ tapauksessa tapahtuu.

Kuvio 12. Vapahtaja-kielikuvan metonyymiset kuvautumiset metaforan lähdemerkityksessä.

Runokatkelmassa yleisesti Jeesuksesta synonyymisenä nähtävä ”vapahtaja” nimisana on alkuperäisesti ilmeisen metaforinen. Sen yhteydessä tapahtuu myös metonyyminen kuvautuminen kontekstissa (Hopper 2003, 81 - 91). Samalla metonyymisen kuvautumisen kautta esille tullut synonyymi ”vapauttaja” viittaa runon esimerkkikohdassa metonyymisen kuvautumisen kautta alkumerkityksiseen synonyymiin ”hengen vapauttaja”⁹⁰. Molemmissa metonyymisissä kuvautumisissa kohde on lähteen kognitiivinen ala-alue (*sub-domain*). Niin kuin aiemmat kielikuvaesimerkit Ruiz de Mendozan (1999, 18) kuviossa ovat todentaneet, niin kummallakin näistä metonyymisistä kuvautumisista on funktiona korostaa kognitiivisen alueen relevanttia osaa, joihin ne kuuluvat. Metonyyminen kuvautuminen antaa merkin keskeiselle vastaavuudelle metaforisessa kuvautumisessa ja on näin keskeinen määrittävä ja selventävä tekijä merkityksiä luodessa⁹¹. Samalla mallikuvion kautta käy ilmi se, että myös metaforisen kohteen lähteessä tapahtuu metonyymisiä pelkistyksiä, joten kyseessä ei ole puhdas metafora. Näin tässä runoesimerkin yhteydessä tutkittu

⁸⁹ Ks. myös Lakoff ja Johnson (1999, 124), Panther - Thornburg (2004, 91 – 113) sekä Riemer (2002, 390 - 395).

⁹⁰ Löytyneiden lisämerkitysten pohjana on käytetty *Suomen kielen perussanakirjan III* (1994, 486) antamia esimerkkejä.

⁹¹ Esim. John Taylor tunnustaa, että metonymia ”ei ole vähemmän tärkeä” merkityksen assosiaation mekanismi kuin metafora (Taylor 1995, 122) ja esittää mahdollisuuden perusoletukselle metaforan olevan metonymiassa (ibid. 139).

”vapahtaja” metaforallinen merkitys Jeesuksesta ei voi toimia ilman jo lähteessä tapahtuvaa metonymisaatiota.

Merkityksistä puhuttaessa on muistettava Paradiksen (2004, 53) esittämä väite siitä, että leksikaalinen merkitys on ensyklopedisen tietämyksen, leksikaalisten nimikkeiden sekä käsitteiden välisten konventionaalisten kuvautumisten, erilaisten kontekstien ajatusten konventionaalisten käytäntöjen ja tapojen sekä asiantilojen pakottamia⁹². Merkitykset eivät ole siten olennaisesti kuuluvia sanastollisiin nimikkeisiin, mutta ne on aiheutettu leksikaalisten eli sanastollisten nimikkeiden toimesta. Paradiksen esittämällä tavalla ei ole siis olemassa puhdasta esityksen kielitieteellistä tasoa, joka olisi eräänlaisena välivaiheena käsitteen ja leksikaalisten nimikkeiden välissä. Eikä siis ole olemassa staattista yksi yhteen suhdetta leksikaalisten nimikkeiden ja merkitysten välillä⁹³.

On huomioitava, että ensimmäisessä runoesimerkissä ”vapahtaja” -kielikuva on kirjoitettu pienellä, joka ei viittaa itsessään varsinaiseen synonyymiseen nimisanaan ”Jeesuksesta”, vaan enemmänkin Jeesuksen esille tuotuun ominaisuuteen ”hengen vapauttajana”. Semanttisesti nähtynä kyseinen kielikuva viittaa siis myös OMINAISUUS OMINAISUUDEN KANTAJAN ASEMESTA⁹⁴ metonymiaan.

⁹² Kognitiivisissa lähestymistavoissa merkitykseen kaikki lingvistiset ilmaisut on profiloitu esimerkiksi lähtökohdan (*base*) (Langacker 1987, 183 - 189) tai tilanteen idealisoidun kognitiivisen mallin (Lakoff 1987, 68; Panther - Thornburg 2004, 96) mukaan. Kaikki nämä käsitteet kuvaavat oletettua informaatiota ilmaisuissa puhujan päättelyistä erilaisissa tilanteissa. Paradiksen (2004, 54) mallissa tarkoituksenmukaista käsitteellistystä on käytetty senlaatuisten tietämyksen lähtökohtana.

⁹³ Tällainen tilanne on lähestymistavassa merkitykseen, joka olettaa leksikon eli sanaston koostuvan formaaleista ominaispiirteistä (Jackendoff 2002, 285).

⁹⁴ Mm. John Saeed (2002, 78) on esittänyt, että metonymia tarkoittaa sitä, että referenttiin viitataan ilmauksella, joka peruserkityksessään tarkoittaa jotakin referenttiin liittyvää. Sanan merkitys on kuitenkin enemmän kuin viittaus tarkoitteeseen (ibid., 32). Moniin sanoihin sisältyy jotakin sellaista, mitä sana itsessään sanoo tarkoitteestaan.

3.4 Hallitsemiseen liittyvät kielikuvat

3.4.1 Kaikkivaltias

/--/
Kaikkivaltias vielä yhdesti, vain kerran
katso syvälle tuonelaan, ja valona armahda
/--/
(SJJ 1998, 67)⁹⁵

Yllä Jumala vertautuu Vanhan Testamentin perinteiseen kiertoilmaukseen Kaikkivaltiaasta, joka löytyy Raamatusta esimerkiksi Jumalan ilmestyessä Abrahamille (1. Moos. 17:1) sekä Jaakobille (1. Moos. 35:11). Sama kielikuva löytyy Raamatusta myös muualta (esimerkiksi Ps. 89:8; 2. Kor. 6:18; Ilm. 11:17), joten se on luettavissa jokluseiseksi kielikuvaksi eli Riemerin (2002, 386 - 390) mukaan hypermetonymiseksi. Hän (Riemer 2002, 379) toteaa, että hypermetonymiat ovat alun perin metonymisiä semanttisia laajennuksia, jotka on yleistetty ja konventionalisoitu eli tulleet tavanomaisiksi, niin kuin ne eivät olisi enää vaikutuksen läsnäolon varassa tai vaikuttaisi niiden omassa tarkoitteessaan: niiden käyttökonteksteilla on siis ”yliammuttu”⁹⁶ niiden alkuperäisen sopivuuden piiriä. Kuitenkin ”Kaikkivaltias” kiertoilmauksellisenä nimisanana osoittaa selvästi ”Jumalan/Jeesuksen” ominaisuuteen ”kaikkeuden valtiaana” eli tässä metonymia toimii OMINAISUUTENA OMINAISUUDEN KANTAJAN asemasta. Esim. John Saeed (2002, 78) on esittänyt, että metonymia tarkoittaa sitä, että referenttiin viitataan ilmauksella, joka perusmerkityksessään tarkoittaa jotakin referenttiin liittyvää. Sanan merkitys on kuitenkin enemmän kuin viittaus tarkoitteeseen (Saeed 2002, 32). Moniin sanoihin sisältyy jotakin sellaista, mitä sana itsessään sanoo tarkoitteestaan⁹⁷.

⁹⁵ Ks. liite 6.1.7.

⁹⁶ ”Hyper” -etuliite tarkoittaa (kreik. hyper ”yli, yläpuolella”): yli-, ylempi, ylin, yllä oleva, liika-, liiallinen, sama kuin lat. super- (*Sivistyssanat* 2001, 380).

⁹⁷ Ks. myös metaforan sekä metonymian tulkinta niin kuin kuvausten jatkumon päätepisteinä (Radden 2000).

3.4.2 Kuningas

/--/
Siveltimen kärjessä, vapahtajan otsalla

juuri valmistuva orjantappurakruunu...
/--/
(SJJ 1998, 30)⁹⁸

Yllä olevassa runoesimerkissä viitataan ns. puhtaasti⁹⁹ metonyymisen kuvautumisen kautta Jeesuksen kuninkuuteen (esim. Mat. 2:2; Mat. 27:29; Mark. 15:32) ”orjantappurakruunun” kautta (OSA KOKONAISUUDESTA metonymia). Tutkin seuraavana yllä olevan runonäytteen ”orjantappurakruunu” kielellis-käsitteellisen entiteetin käyttäytymistä Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) käyttämässä idealisoidussa kognitiivisessa mallissa (IKM).

Kuvio 13. Kruunu-metonymian käyttäytyminen IK-mallissa.

Yleensä ”kruunu” kielellis-käsitteellinen entiteetti nähdään lähdemerkityksessä ”metallisena, kuninkuutta osoittavana pääkoristeena” (*Suomen kielen perussanakirja I* 1990, 557). Kuitenkin tässä ”orjantappura-” alku viittaa piikkikkääseen kasviin¹⁰⁰ ja siitä pilailu-/kidutustarkoituksessa taivuteltuun piikkikruunuun, joka Jeesusta kidutettaessa asetettiin hänen päähänsä (Mark. 15:17). Samalla kiduttajat tahattomasti kirkastivat Jeesuksen kaikkinaista kuninkuutta, sillä kärsivän Kristuksen voittamattomuus ja

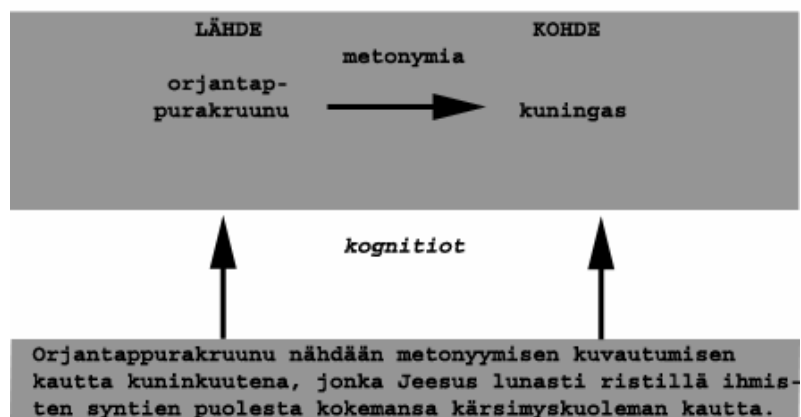
⁹⁸ Ks. liite 6.1.2.

⁹⁹ Mukana ei siis ole tässä yhteydessä nähtävissä metaforista kuvautumista.

¹⁰⁰ Tarkalleen ei tiedetä, millainen suuripiikkinen kasvi on kyseessä oleva Raamatussa esiintyvä orjantappura. Kuten myös orjantappura-sana, joka vakiintui suomen kieleen (aluksi kirjasuomeen) Mikael Agricolan käännöstyön ansiosta, on melko arvoituksellinen sana.

puhtaus on nimenomaan kärsimyksessä. Hänen kuninkuutensa merkitsee Eija Komun (1994, 200) mukaan juuri ristillä riippumista. Esille tuleva ”kuningas” metonymia viittaa erityisesti Jeesuksen kuninkuuteen, koska toisena merkityksen luomisen komponenttina toimii runokatkelman ”vapahtajan otsalla” viittaus Raamatulliseen tapahtumaan (Mark. 15:17). Kyseistä kuviota vaivaa kuitenkin selvä ongelma, sillä sitä on käytetty Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) tapauksessa enemmän metaforisen kuvautumisen mallintamisessa ja näyttää tässä yhteydessä kruunu-metonymian samalla tavoin vierekkäisesti siirtyvänä kuin metaforan on nähty toimivan (esim. Selden 1997, 78 - 79).

Alla on kuvio lukemisen yhteydessä tapahtuvista kielellis-käsitteellisistä mentaalisen sanaston avulla tapahtuvista kognitioista merkityksiä luodessa.

Kuvio 14. Kielellis-käsitteelliset kognitiot merkityksen synnyssä.

”Orjantappurakruunu” kuvautuu (*mapping*) metonymyisesti ”kuningas” merkitykseen. Kuviossa näkyvät kielellis-käsitteelliset kognitiot, jotka auttavat lähdemerkityksen ymmärtämisessä kyseisen kohdemerkityksen suuntaan runoesimerkkiä tulkitessa.

3.5 Kärsimiseen liittyvät kielikuvat

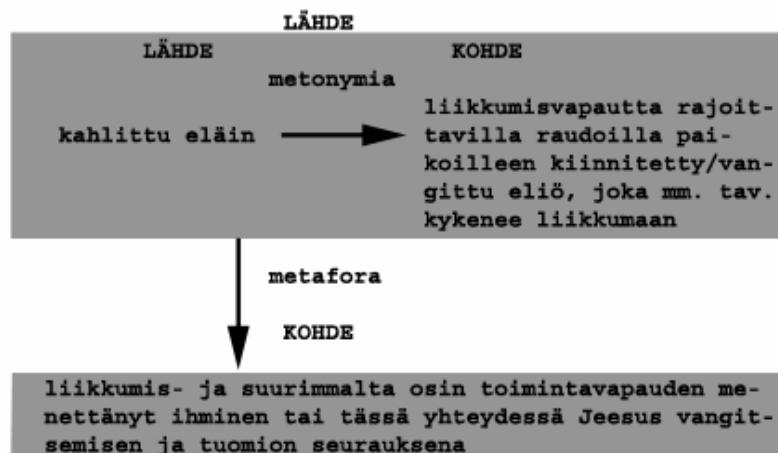
3.5.1 Kahlittu eläin

Seuraavassa esimerkissä viitataan Jeesuksen kokemiin kärsimyksiin (Joh. 17:39), kun Inkala käyttää hänestä vertausta¹⁰¹ ”kuin kahlittu eläin”.

/--/
Siis joutui poikani kärsimään enemmän eläessään
kuin kahlittu eläin.
/--/

(SJJ 1998, 58)¹⁰²

Runossa Maria puhuu pojastaan Jeesuksesta, joka joutui kärsimään ihmisruumiissa eläessään ”kahlitun eläimen” tavoin. Sovellan tähän Ruiz de Mendozan (1999, 19) tutkimuksessa käyttämää oivaltavaa kuviota, joka osoittaa metonymian olevan mukana metaforisen kuvautumisen toiminnassa ja tässä yhteydessä metaforan toimivan olennaisesti yhdessä metonymian kanssa vertauksena pidetyn kielikuvan sisällä.

Kuvio 15. Kahlittu eläin-kielikuvan metonyyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.

Kuvio osoittaa erittäin selvästi metaforan ja metonymian vuorovaikutteisen mahdollisuuden, jossa koko ”kahlittu eläin” metafora on muodostunut varsinaisen

¹⁰¹ Vertaus on itsessään luettu kielikuvaksi, joka ilmaisee kuvattavan vertaamalla sitä johonkin toiseen. Se toimii lisäksi mm. metaforan, allegorian sekä paraabelin perustana (ks. lisää *Kirjallisuuden sanakirja* 2003, 1007).

¹⁰² Ks. liite 6.1.6.

metonymian pohjalta. Kuvio pyrkii siis näyttämään esiin hahmottuvan tulkinnan kehityksen, joka meiltä jää valitettavan usein havaitsematta. Tässä tapauksessa metonymia toimii vuorovaikutuksessa LÄHTEEN (ylempi laatikko) ja muodostuvan KOHTEEN (alempi laatikko) osana. Samalla metonymia palvelee pyrkimystä käsitteellisen materiaalin metaforiseen kuvautumiseen kehittelemällä esiin tulevaa metaforista, keskeistä tulkintaa, joka on aiemmin nähty vertauskuvallisena¹⁰³.

Kyseessä on Ruiz de Mendozan (1999, 19) mukaan metaforisen lähteen metonyymien laajentuminen, joka lisäksi näyttää tapahtuvan erittäin usein. Samalla huomaamme, että Ruiz de Mendozan kuvio tukee Riemerin (2002, 379 - 401) päätelmiä ”hyperkategorioista” niiden semanttisissa eli merkityso pillisissä laajennuksissa.

Erittäin kiinnostavaksi metonyymien kuvautumisen yleisyyden osoittajaksi löytyy ”kahlittu eläin” kielikuvasta löytyvä ”kahle” juurimorfeemi¹⁰⁴, joka viittaa myös toimintaskaemaan, johon liittyy agentti (kahlitsija), toiminta (kahlita), väline (kahle) sekä toiminnan kohde (kahlittava/-ttu). Kukin juureen johto-opillisessa suhteessa oleva sanan perusmuoto, sanakirjallisessa merkityksessään viittaa saman toimintaskaeman johonkin osallistajaan, esim. kahlitsija teon suorittajaan, ja käsitteellisesti jokainen johdos vihjaa metonyymien laajennuksen (Riemer 2002, 397) kautta tapahtuman yhdestä elementistä koko tapahtumaan (René Dirven 1999, 277).

Dirven (ibid.) katsoo, että konversio¹⁰⁵ ei ole sanatason, vaan predikaattiargumenttitason prosessi. Sen tuottama kielellinen rakenne heijastaa ikonisesti käsitteellistä asetelmaa ja motivoituu konseptuaalisella tasolla nimenomaan metonymian kautta, kuten esim. *poika luuttuaa lattiaa* sisältää toimintaskaeman (agentti, puhdistamisteko, patientti¹⁰⁶, väline), jota edustaa yksi sen jäsen *luuttu* (väline). *Kahlita*

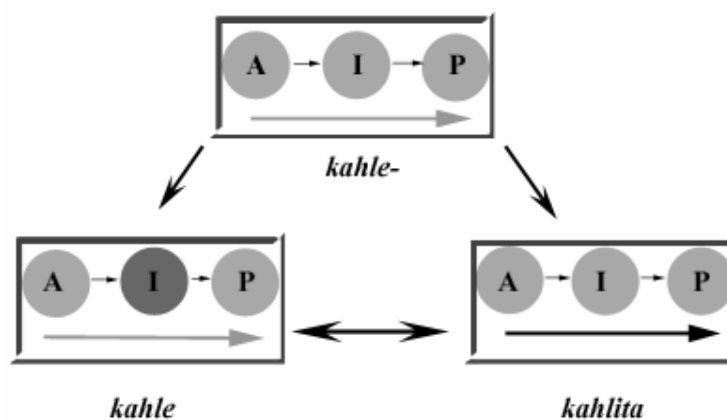
¹⁰³ Enemmän vertauksesta kielikuvana ks. alaviitteestä 101. Huomautan vielä, että on olemassa metaforisia sekä metaforan ja metonymian yhteistoiminnan kautta siis metaforis-metonyymisiä vertauksia. Ovatko siten perustelut vertauksen sekä metaforan/metonymian erottamisesta omiksi kielikuvaan liittyviksi kategorioiksi jälleen kerran vain veteen piirretty viiva, joka ei kuitenkaan toimi käytännössä tai tutkimuksissa ilman tarkoitushakuista sekä vääristävää näennäisobjektiivista ”pakottamista”?

¹⁰⁴ Morfeemi on kielen pienin merkityksellinen yksikkö, esim. perussanavartalo sekä pääte ovat sellaisia (ks. lisää *Sivistyssanat* 2001, 636).

¹⁰⁵ Konversio (lat. *conversio* ’kääntäminen’) tarkoittaa esim. kielitieteessä sanan käyttämistä toiseen sanaluokkaan kuuluvan sanan mukaan (*Sivistyssanat* 2001, 508).

¹⁰⁶ Patientiksi kutsutaan nominaalisen lausekkeen semanttista roolia, jota edustaa tilan tai sijainnin muutoksen läpikävijä tai se, johon muuten kohdistuu toiminnan vaikutus. Patientti edustuu tavallisesti objektina, esim. *Nainen leikkasi kuvat, Piilotin keksit*, mutta usein myös subjektina, esim. *Kuvat leikkautuivat liian pieniksi*. (*Iso suomen kielioppi* 2004, § 928.)

tuomittu -lausekkeessa johtoprosessi nostaa esiin olennaisen elementin itse tapahtumasta, *kahle*, ja nimeää koko tapahtuman korostamalla käytettyä instrumenttia. Välineeseen viittaavasta substantiivista motivoituvat I-verbit (instrumentatiiviset verbit) toteuttavat metonymista skeemaa INSTRUMENTTI SIIHEN LIITTYVÄN TOIMINNAN PUOLESTA. Seuraavalla sivulla oleva kuvio havainnollistaa toimintaskemaan liittyvän spesifiointimekanismin olevan paralleeli juurimorfeemipohjaiselle johtokorrelaatiolle, jossa tapahtuu substantiivi-verbisuhteen synkroninen korrelaatio sekä konseptuaalinen metonymia instrumentatiivissa verbeissä¹⁰⁷.

Kuvio 16. Konseptuaalisen metonymian prosessi I-verbissä ”kahlita”.

Kuvion¹⁰⁸ laatikoiden väliset yksipäiset nuolet vastaavat motivaatiota juurimorfeemista sanaluokkakoodattuihin lekseemeihin ja kaksipäinen nuoli vastaa substantiivin ja verbin korrelaatiota. Tummennettu pallo ja nuoli sekä alhaalla oikealla oleva laatikko vastaavat käsitteellistä sekä muodollista etualaisuutta, himmeät pallot ja kaksi muuta laatikkoa sekä himmeät nuolet esittävät sitä vastoin käsitteellistä sekä muodollista taka-alaisuutta. Kaikki kolme laatikkoa vastaavat teko-asiointilan käsitteistystä ja laatikoiden sisällä olevat nuolet ajallista etenemistä. A-, I- sekä P-pallot prototyyppejä osallistujia ja niihin liittyviä rooleja ”agentti”, ”instrumentti” ja ”patientti” ja niiden väliset pienet nuolet ns. manipulointia eli eräänlaista ”energiaa”.

¹⁰⁷ Verbi itsessään voi antaa viitteen omaan merkitykseensä kuuluvasta välineestä, jolloin se on instrumentatiivinen johdos eli koodaa eksplisiittisesti sekä muotonsa että merkityksensä puolesta välineen, jonka nimeävä substantiivi on johto-opillisesti verbin kantasana tai siihen vertautuvana korrelaattina, kuten esim. *ristiä/ristiinnaulita* (Anneli Pajunen 2001, 21).

¹⁰⁸ Katso kuvion ideasta enemmän (Robert T. King 1988, 559; Lakoff 1987, 54; Jääskeläinen 2004, 62).

siirtymistä”. Juurimorfeemia vastaava käsitteistys on tummentamatta, sillä juurimorfeemi on kuviossa ajateltu teoreettisesti olevan vailla sanaluokkakoodausta¹⁰⁹.

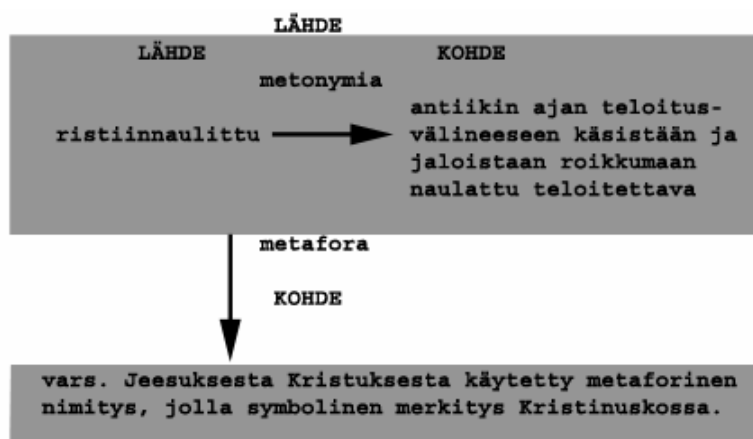
3.5.2 Ristiinnaulittu

Seuraavassa esimerkkikatkelmassa Jeesus nähdään tunnetuimmassa Raamatun (Mark. 16:6; 1. Kor. 1:24; Gal. 6:14) antamassa symbolistuneessa kielikuvassa, joka on muuttunut osin myös Jeesuksen synonyymiseksi kielikuvaksi sekä nimitykseksi, jotka johtuvat tietysti käyttöyhteydestään.

/--/
 Vanha mies turkishatussa, ristiinnaulitun edessä. Vapahtajan äidin kasvojen kaikkia vertauksia pakeneva tuska seuranaan.
 /--/

(AR 2000, 23)¹¹⁰

Ruiz de Mendozan (1999, 19) käyttämä kuvio näyttää jälleen metonymian olevan mukana metaforisen kuvautumisen toiminnassa.

Kuvio 17. Ristiinnaulittu-kielikuvan metonyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.

Kuvio osoittaa erittäin selvästi metaforan ja metonymian vuorovaikutteisen mahdollisuuden, jossa koko ”ristiinnaulittu” metafora on muodostunut varsinaisen metonymian pohjalta. Kuvio pyrkii siis näyttämään esiin hahmottuvan tulkinnan kehityksen, joka meiltä jää valitettavan usein havaitsematta. Tässä tapauksessa

¹⁰⁹ Kuvausmallin tarkempia taustoja sekä perusteita (Langacker 1987, 99 - 146 sekä 1999, 3 - 5; Pentti Leino 1993, 80; Jääskeläinen 2004, 103 - 233).

¹¹⁰ Ks. liite 6.2.3.

metonymia toimii vuorovaikutuksessa LÄHTEEN (ylempi laatikko) ja KOHTEEN (alempi laatikko) osana. Samalla metonymia palvelee pyrkimystä käsitteellisen materiaalin metaforiseen kuvautumiseen kehittelemällä esiin tulevaa metaforista, keskeistä tulkintaa.

Jälleen erittäin kiinnostavaksi metonyymisen kuvautumisen yleisyyden osoittajiksi löytyvät kyseisestä ”ristiinnaulittu” kielikuvasta ”risti” sekä ”naula” -juurimorfeemit¹¹¹, jotka viittaavat myös toimintaskaemaan, johon liittyy agentti (ristiinnaulitsija), toiminta (ristiinnaulita), välineet (risti/naula) sekä toiminnan kohde (ristiinnaulittava/-ttu). Kukin juureen johto-opillisessa suhteessa oleva sanan perusmuoto, sanakirjallisessa merkityksessään viittaa saman toimintaskaeman johonkin osallistajaan, esim. ristiinnaulitsija teon suorittajaan, ja käsitteellisesti jokainen johdos vihjaa metonyymisen laajennuksen (Riemer 2002, 397) kautta tapahtuman yhdestä elementistä koko tapahtumaan (Dirven 1999, 277).

Dirven (ibid.) katsoo, että konversio¹¹² ei ole sanatason, vaan predikaattiargumenttitason prosessi. Sen tuottama kielellinen rakenne heijastaa ikonisesti käsitteellistä asetelmaa ja motivoituu konseptuaalisella tasolla nimenomaan metonymian kautta, kuten esim. *ristiinnaulita tuomittu* -lausekkeessa johtoprosessi nostaa esiin eräät olennaiset elementit tapahtumasta, *risti* sekä *naula*, ja nimeää koko tapahtuman korostamalla käytettyjä instrumentteja¹¹³. Välineeseen viittaavasta substantiivista motivoituvat I-verbit eli instrumentatiiviset verbit. Verbi itsessään voi antaa viitteen omaan merkitykseensä kuuluvasta välineestä, jolloin se on siis instrumentatiivinen johdos eli koodaa eksplisiittisesti sekä muotonsa että merkityksensä puolesta välineen, jonka nimeävä substantiivi on johto-opillisesti verbin kantasana tai siihen vertautuvana korrelaattina, kuten esim. *ristiä/ristiinnaulita*. (Anneli Pajunen 2001, 21.)

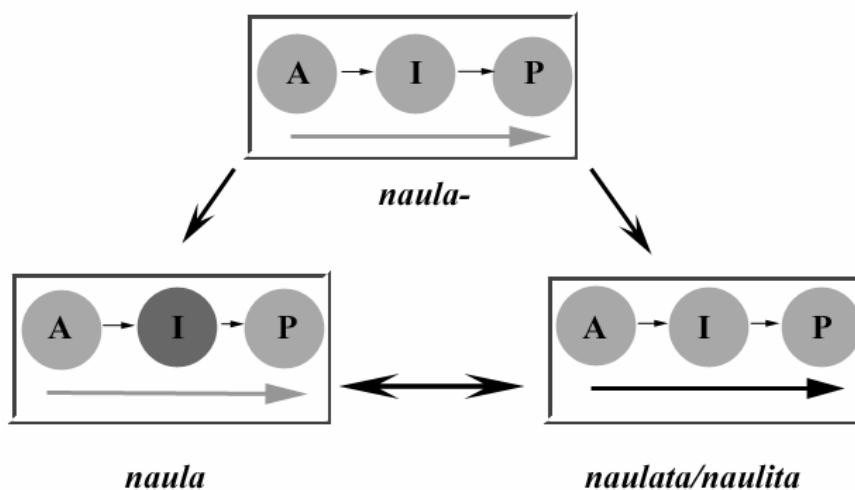
I-verbit eli instrumentaaliset verbit toteuttavat metonyymista skeemaa INSTRUMENTTI SIIHEN LIITTYVÄN TOIMINNAN PUOLESTA tai tässä tapauksessa oikeastaan INSTRUMENTIT SIIHEN LIITTYVÄN TOIMINNAN PUOLESTA, koska *ristiinnaulita* -verbissä toimii kaksi instrumenttia *risti* ja *naula*. Seuraavalla sivulla oleva kuvio havainnollistaa toimintaskaemaan liittyvän

¹¹¹ Ks. alaviite 104.

¹¹² Ks. enemmän alaviitteestä 105.

¹¹³ Otan jatkossa esille vain yhden esille tulevan elementin *naula*.

spesifiointimekanismin olevan paralleeli juurimorfeemipohjaiselle johtokorrelaatiolle, jossa tapahtuu substantiivi-verbisuhteen synkroninen korrelaatio sekä konseptuaalinen metonymia instrumentatiivissa verbeissä.

Kuvio 18. Konseptuaalisen metonymian prosessi I-verbissä ”naulata/naulita”.

Kuvion¹¹⁴ laatikoiden väliset yksipäiset nuolet vastaavat motivaatiota juurimorfeemista sanaluokkakoodattuihin lekseemeihin ja kaksipäinen nuoli vastaa substantiivin ja verbin korrelaatiota. Tummennettu pallo ja nuoli sekä alhaalla oikealla oleva laatikko vastaavat käsitteellistä sekä muodollista etualaisuutta, himmeät pallot ja kaksi muuta laatikkoa sekä himmeät nuolet esittävät käsitteellistä sekä muodollista takalaisuutta. Kaikki kolme laatikkoa esittelevät tekoasiantilan käsitteistystä ja laatikoiden sisällä olevat nuolet ajallista etenemistä. A-, I- sekä P-pallot prototyyppisiä osallistujia ja niihin liittyviä rooleja ”agentti”, ”instrumentti” ja ”patientti” ja niiden väliset pienet nuolet ns. manipulointia eli eräänlaista ”energian siirtymistä”. Juurimorfeemia vastaava käsitteistys on tummentamatta, sillä juurimorfeemi on kuviossa ajateltu teoreettisesti olevan vailla sanaluokkakoodausta¹¹⁵.

¹¹⁴ Katso kuvion ideasta enemmän (King 1988, 559; Lakoff 1987, 54; Jääskeläinen 2004, 62).

¹¹⁵ Kuvausmallin tarkempia taustoja sekä perusteita (Langacker 1987, 99 - 146 sekä 1999, 3 - 5; Leino 1993, 80; Jääskeläinen 2004, 103 - 233).

3.6 Eri elementteihin liittyvät kielikuvat

3.6.1 Nukahtavan uni

/--/
aikaakaan kun savuava kimppu valoa äänettömästi
kuiskasi hänen puoliavointen silmien edessä

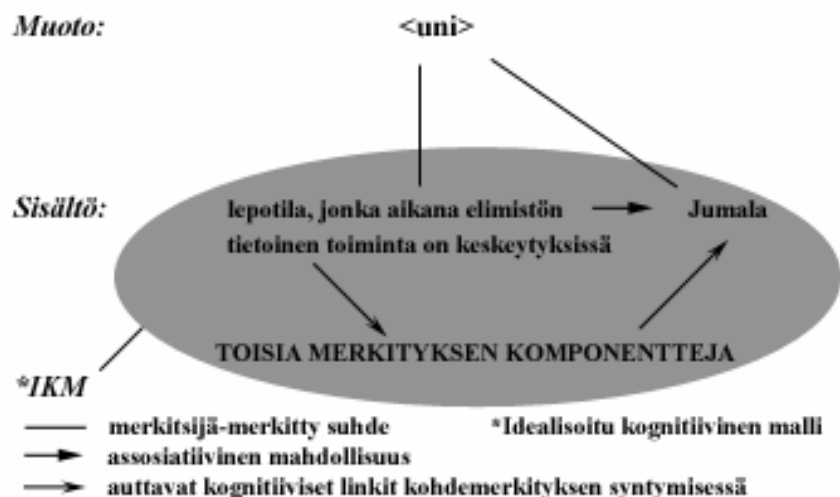
ja levollisena liikehtien puheli. ”Minä varjelen
sinut ja olen kanssasi kuin uni nukahtavan,

/--/

(SJJ 1998, 40)¹¹⁶

Jo aiemmin esillä ollut esimerkkikatkelma pitää sisällään myös toisen kielikuvan, jossa aiemmin tutkittu ”valo” ilmoittaa olevansa vertauskuvallisesti ”kuin uni nukahtavan”¹¹⁷. Ensin luettuna ”kuin” vertaava sana viittaa siis vertaukseen eli vertaukselliseen¹¹⁸ ilmaisuun, mutta tunnistetaan samalla selvästi metaforiseksi kielikuvaksi.

Tutkin seuraavana yllä olevan runokatkelman ”uni” kielellis-käsitteellisen entiteetin käyttäytymistä Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) käyttämässä idealisoidussa kognitiivisessa mallissa (IKM).

Kuvio 19. Uni-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.

¹¹⁶ Ks. liite 6.1.4.

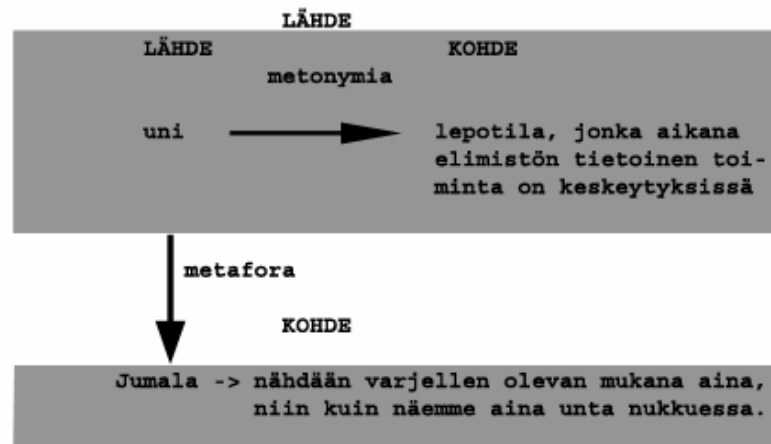
¹¹⁷ Metonymioiden ja metaforien lähdealueina toimivat myös mielikuvaskeemat. Käsitteestä käytetään yleisemmin engl. kielistä muotoa *image schema* (esim. Saeed 2002, 308).

¹¹⁸ Ks. määritelmä alaviitteestä 101.

Kuviossa ”uni” kielellis-käsitteellisen entiteetin lähdemerkitys on ”lepotila, jonka aikana elimistön tietoinen toiminta on keskeytyksissä” (*Suomen kielen perussanakirja III* 1994, 424). Kuitenkin runokatkelmassa Inkala viittaa selvästi Raamatusta löytyvään kohtaan, jossa todetaan: ”Kyllä Jumala puhuu, puhuu toisenkin kerran, mutta ihmiset eivät sitä huomaa. Unessa, öisessä näyssä hän puhuu. Kun ihminen vaipuu uneen, kun hän nukkuu vuoteellaan,” (Job. 33:14, 15). Myös muualta Raamatusta voimme löytää Jumalan toimivan unen kautta (ks. esim. 1. Moos. 20:6; 4. Moos. 12:6; 1. Kun. 3:5; Matt. 2:12). Kyseiset Raamatun kohdat toimivat intertekstuaalisesti¹¹⁹ auttavien kognitiivisten linkkien avulla toisina merkityksen komponentteina, joiden avulla ”nukahtavan uni” kielellis-käsitteellinen entiteetti saa metaforisen kuvautumisen kautta kohdemerkityksen ”Jumala”. ”Uni” voitaisiin liittää myös ihmisen tuntemaan mikromaailmaan, jossa ”uni” kulkee ihmisen mukana elintärkeässä vuorovaikutuksessa. Jos ajatellaan ”unen” tärkeää, jopa parantavaa, vaikutusta kognitiivisen ihmisen mentaaliseen olemukseen, niin silloin tässä yhteydessä esiin tuleva ”Jumala” kohdemerkitys vertautuu ”unen” tärkeään ns. varjelemaan ja suojelemaan merkitykseen. Runokatelma antaa myös ilmi Inkalan hahmottaman kuvan, kuinka Jumala on samalla tavalla runokatkelmassa esiintyvän Johanneksen kanssa kuin nukkuva näkee aina unta nukkuessaan, vaikka emme uniamme herätessä aina muistaisikaan. Eli Hän on aina mukana ”varjelemassa”; silloinkin kun emme sitä välttämättä havaitse tai huomaa.

Edellinen mallikuvio ei näytä kuinka metonymia toimii metaforisen kuvautumisen yhteydessä. Ruiz de Mendozan (1999, 19) käyttämä kuvio näyttää huomattavasti selvemmin metonymian olevan mukana metaforisen kuvautumisen toiminnassa.

¹¹⁹ Intertekstuaalisuudella tarkoitetaan kirjallisuudentutkimuksen teoriaa, jonka mukaan tekstit ymmärretään tekstuaalisina verkostoina. Yksittäisten tekstien merkitys muodostuu sen mukaan ensisijaisesti suhteessa sitä edeltäneisiin teksteihin, konventioihin jne. Ks. esim. Kristeva (1993, 23) sekä Toivanen (2003, 16).

Kuvio 20. Uni-kielikuvan metonyymien kuvautuminen metaforan lähteessä.

Kuvio osoittaa metaforan ja metonymian vuorovaikutteisen mahdollisuuden, jossa koko ”nukahtavan uni” metafora on muodostunut varsinaisen metonymian pohjalta. Kuvio pyrkii edelleen esiintuomaan hahmottuvan tulkinnan kehityksen, joka meiltä jää usein havaitsematta. Tässä tapauksessa metonymia toimii vuorovaikutuksessa LÄHTEEN (ylempi laatikko) ja KOHTEEN (alempi laatikko) osana. Samalla metonymia palvelee pyrkimystä käsitteellisen materiaalin metaforiseen kuvautumiseen kehittämällä esiin tulevaa metaforista, keskeistä tulkintaa.

3.6.2 Tuuli

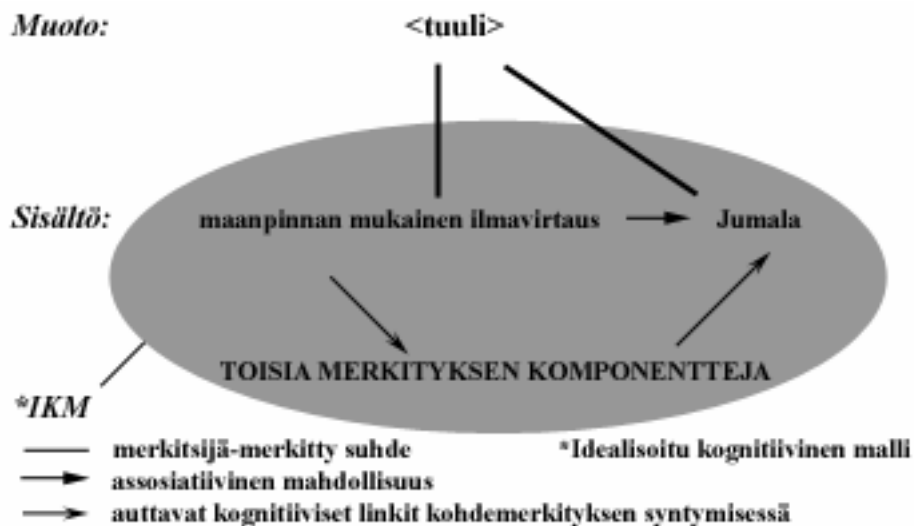
/--/
kasvot maahan luotuina ja tuuli veistää
hitain, mieltäväisin taltaniskuin
taivaalla kuohuvia pilviä, kuin jumala.
/--/

(AR 2000, 56)¹²⁰

”Tuuli”¹²¹ kielikuva löytyy myös Raamatusta, jossa puhutaan Herran tuulesta tai Herran lähettämästä tuulesta (Job. 4:3; Jesaja 59:19). Käytän Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) idealisoitua kognitiivista mallia (IKM) hahmottamaan ”tuuli” kielellis-käsitteellisen entiteetin sisällön tapahtumia.

¹²⁰ Ks. liite 6.2.4.

¹²¹ Raamatun alkutekstin mukaan sana *pneuma* merkitsee sekä ”tuulta” että ”henkeä” (Joh. 3: 8). Eli runokatkelmassa Jumala toimii Pyhän Hengen muodossa muokaten pilviä.

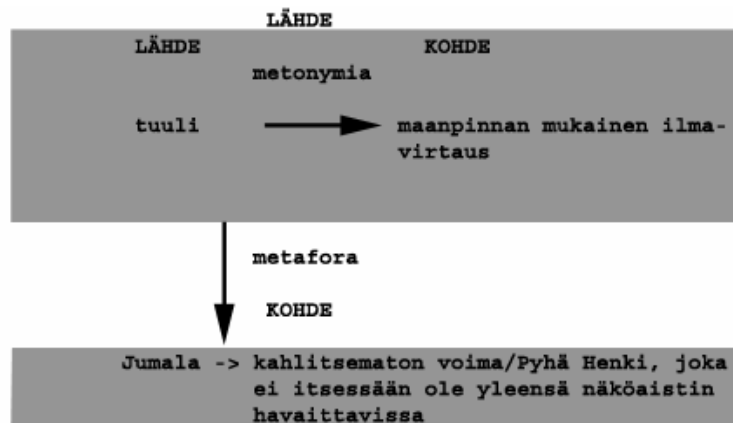

Kuvio 21. Tuuli-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.

Kohdassa on ensin nähtävillä ilmiselvä vertaus¹²², mutta tutkiessamme kielellis-käsitteellistä entiteettiä IK-mallissa löydämme vertaukseen sisälle piiloutuvan metaforan. Kuviossa ”tuuli” kielellis-käsitteellisen entiteetin lähdemerkitys on ”maanpinnan suuntainen ilmavirtaus” (*Suomen kielen perussanakirja III* 1994, 378). Runokatkelman ”jumala” sekä Raamatusta löytyvät kielikuvat Jumalasta ”tuulena” toimivat toisina merkityksen kognitiivisina komponentteina, joista Raamatusta intertekstuaalisesti löytyvät toiset merkityksen komponentit eivät ole suoraan aktivoituina, vaikka toimivat kognitioprosessin hahmottamisessa, jonka tuloksena ”tuuli” kielellis-käsitteellinen entiteetti saa metaforisen kuvautumisen kautta kohdamerkityksen ”Jumala”.

Edellisen sivun kuvio ei näytä kuinka metonymia toimii metaforisen kuvautumisen yhteydessä. Sitä vastoin Ruiz de Mendozan (1999, 19) käyttämä kuvio selventää metonymistä kuvautumista.

¹²² Ks. määritelmä alaviitteestä 101.

Kuvio 22. Tuuli-kielikuvan metonyyminen kuvautuminen metaforan lähteessä.

Kuvio osoittaa jälleen metaforan ja metonymian vuorovaikutteisen mahdollisuuden, jossa koko ”tuuli” metafora on muodostunut varsinaisen metonymian pohjalta. Kuvio hahmottaa tulkinnan kehityksen, joka meiltä jää usein havaitsematta. Tässä tapauksessa metonymia toimii vuorovaikutuksessa LÄHTEEN (ylempi laatikko) ja KOHTEEN (alempi laatikko) osana. Samalla metonymia palvelee pyrkimystä käsitteellisen materiaalin metaforiseen kuvautumiseen kehittelemällä esiin tulevaa metaforista, keskeistä tulkintaa. Näin metonyyminen kuvautuminen toimii jälleen hyvin keskeisessä roolissa kyseisen metaforisen kuvautumisen yhteydessä. Myös Riemer (2002, 381) esittää, että hyvin suuri joukko jatketuista merkityksistä eivät ole ns. tottelevaisia luonnehdintaan alkumerkitystä kunnioittavina ainoastaan metaforisina tai ainoastaan metonyymisinä¹²³. Tässä yhteydessä on kuitenkin muistettava, että Saedin (2002, 32) sekä Hopperin (2003, 81 – 91) mukaan sanan merkitys on kuitenkin enemmän kuin viittaus tarkoitteeseen, jolloin huomioon on otettava myös esimerkkitarkelmaan sanan merkityksen konteksti/kontekstit.

3.6.3 Näkyvä valo

/--/

mutta välittämättä kävi rukoukseen piikkisen
pensaans viereen ja levolle. Eikä mennyt

aikaakaan kun savuava kimppu valoa äänettömästi
kuiskasi hänen puoliavointen silmien edessä

ja levollisena liikehtien puheli. ”Minä varjelen
sinut ja olen kanssasi kuin uni nukahtavan,

¹²³ Ks. myös metaforan sekä metonymian tulkinta aivan kuin kuvausten jatkumon päätepisteinä (Radden 2000).

eikä tämä mitä kerron ole mitään katoavaa
sillä minä turvaan tietosi ja sielusi niin kauan

kuin haluan. Ja se on, lakkaamatta, loputta.”
(SJJ 1998, 40)¹²⁴

Ennen kuin tutkin varsinaista, tutkimukseeni sisältyvää ”valo” -kielikuvaa, niin yllä olevassa runokatkelmassa Jumala vertautuu myös Vanhan Testamentin perinteiseen metaforiseen kuvaan kulumatta palavasta ja puhuvasta piikkipensaasta, joka esiintyy Raamatussa Mooseksen ilmestyksessä Horebin vuoren juurella (2. Moos. 3: 1 - 6).

Katkelmasta selvästi esille piirtyvä kielikuva ”valo” on todettu metaforaksi, joka on Raamatun tekstien yhteydessä muokkautunut kognitiivisten toimintojen eli kaikkien ymmärtämiseen ja tietämiseen liittyvien tietyn kulttuuripiirin (ks. esim. Holland 1975, 56 - 62, 121 - 122, 209 - 210; Quinn & Holland 1987, 4; Joseph Urgo 1991, 11) sisällä tapahtuvien sielullisten toimintojen kautta tarkoittamaan Jumalaa/Jeesusta (mm. Ps. 119:105; Joh. 12:36; 2. Kor. 4:6; 1. Joh. 1:5). Kyseistä kielikuvaa käytetään toistuvasti samankaltaisessa funktiossa myös muualla kirjallisuudessa.

Seuraavassa kuviossa tutkin ”valo” -kielikuvan käyttäytymistä Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) idealisoidussa kognitiivisessa mallissa (IKM)¹²⁵.

Kuvio 23. Valo-kielikuvan käyttäytyminen IK-mallissa.

¹²⁴ Ks. liite 6.1.4.

¹²⁵ Katso luku 2.6.1, jossa malli tarkempine selityksineen.

Sana ”valo” toimii tässä siis kielikuvallisesti metaforana ja on samalla kielen väline, josta käytetään mallissa (Panther ja Thornburg 2004, 96) nimitystä kielellis-käsitteellinen entiteetti (*vehicle*). Kuvion lähde merkityksenä se tarkoittaa mm. ”näköaistilla havaittavaa, fysikaalista sekä näköhavaintoon perustuvaa sähkömagneettista säteilyä” (*Suomen kielen perussanakirja III* 1994, 470).

Kuvion kielellis-käsitteellisiä entiteettejä on käsitellyt mm. J. Lyons (1977, 442 - 445). Hän on koonnut nominaalin sisältävien struktuurien kolmijaon: ensimmäisen, toisen sekä kolmannen asteen entiteetteihin¹²⁶. Ensimmäisen asteen entiteetit ovat fyysisiä objekteja, kuten eläimet, ihmiset, kasvit, artefaktit jne. Nämä entiteetit ovat verraten stabiileja hahmottamisnäkökulmiltaan. Ne ovat olemassa kolmiulotteisessa avaruudessa, missä tahansa ajassa ja ne ovat yleisesti observoitavissa. Niin toisen asteen kuin kolmannen asteen entiteettien ontologinen¹²⁷ status on epäselvempi, koska ne eivät ole liittyneet niin useiden stabiilien ominaisuuksien kanssa kuin ensimmäisen asteen entiteetit. Ne ovat muuttuvampia sekä kiistanalaisempia ja siten myös vaikeampia määrittellä. Toisen asteen entiteetit ovat tapahtumia, prosesseja ja olotiloja sekä -muotoja, niin kuin ”voitto”, ”keskustelu” tai ”tietoisuus”. Nämä entiteetit voidaan sijoittaa kuitenkin ajallisesti ja ne ovat vain esiintyneet kuin ovat varsinaisesti olleet todella pysyvästi olemassa. Kolmannen asteen entiteetit ovat abstrakteja entiteettejä, jotka ovat niin avaruuden kuin ajan ulkopuolella. Ne ovat Lyonsin mukaan sellaisia entiteettejä, kuten ”tosiasiat”, ”käsitteistö”, ”ideat”, ”mahdollisuudet” sekä ”ehdotukset”¹²⁸.

Edellä esitellyn luokittelun mukaisesti kyseinen ”valo” -entiteetti voidaan sijoittaa sekä ensimmäiseen että toiseen Lyonsin luokittelemaan entiteettien

¹²⁶ On huomattava, että Lyonsin semanttinen malli on strukturalistinen malli eikä siis käsitteellinen malli, vaikka entiteetit nähdään myös kielellis-käsitteellisinä.

¹²⁷ Ontologia (kreik. *logos* ”tieto”) on ymmärretty filosofiassa oppina olevasta; usein sama kuin metafysiikka tai sen yleisin osa (*Sivistyssanat* 2001, 687).

¹²⁸ On huomioitava, että tässä luokittelussa ”Jumala/Jeesus” olisi kielellis-käsitteellisenä entiteettinä problemaattinen, sillä sitä ei ole varsinaisesti luokiteltu mukaan. Kuitenkin *Being* (kokonaisuudessaan *the Supreme Being*) tarkoittaa myös tekstin sisällä isolla alkukirjaimella kirjoitettuna englannin uskonnollisessa kielessä Kaikkivaltiaista eli Jumalaa (*Englanti-Suomi Suursanakirja* 1992, 1283). Silloin ensimmäisen asteen entiteetin määreet eivät voi koskea ”Jumalaa”, koska hahmottamisnäkökulma ei ole stabiili eikä entiteetti ole yleisesti observoitavissa. Myöskään toisen tai kolmannen asteen entiteetteihin ei ”Jumala/Jeesus” -entiteettiä ole luokiteltu, vaikka kyseessä on toki kieliopillisesti/tekstuaalisesti nähtynä nominaalin sisältävä strukturi. Toki Lyons (1977, 442 - 445) puhuu ontologisista asteista, joten Jumalan todentaminen on sivuutettu liian vaikeana entiteettinä, vaikka sen olisi voinut sisällyttää kolmannen asteen entiteetiksi, jota ei voi observoida ja joka on myös tämän meidän tajuamamme/tuntemamme ajan ja avaruuden ulkopuolella.

kolmijakoon. ”Valo” on varsinaisesti olemassa tässä todellisuudessa (myös pilvisellä säällä sekä yöllä, johon pohjautuu meidän kykymme nähdä mm. värejä sekä pimeällä erilaisia hämäryyden/pimeyden hahmottamisasteita), mutta olomuotona ”valo” voidaan paremmin sijoittaa ajallisesti, koska ”valon” ominaisuuteen on meidän yleiskäsityksissä sisällytetty sen ns. esiintyvyys, koska ”valo” nähdään vaihtelevana ominaisuutena. Tässä yhteydessä on syytä kuitenkin muistuttaa siitä, että Lyonsin (1977, 442 - 445) esittelemä malli on strukturalistinen eikä käsitteellinen, joten kognitiot on suljettu osittain mallin ulkopuolelle, vaikka mm. Paradis (2003, 11 - 12) on käyttänyt Lyonsin (1997, 442 - 445) mallia oman, kognitioihin tukeutuvan metonymiateoriansa pohjana¹²⁹.

Aiemmin esitellyn mallin ”toisten merkitysten komponenttien” avulla, joita ovat esimerkiksi runokatkelmassa¹³⁰ ”valon” esittämään puheeseen sisältyvät toteamukset ”varjelemisesta” sekä ”lakkaamatta, loputta olemisesta”, pystymme löytämään ”valo” -lähdemerkityksestä selvästi esille tulevan ”Jumala” -kohdemerkityksen. Samalla esille tulee kysymys siitä, että millä tavoin nämä ”toiset merkityksen komponentit” ovat merkityksiltään ei-aktivoituja? Jos ajattelemme yleisesti hyväksytyyn idealistisen kognitiivisen mallin toiminnan selitystä (Lakoff 1987, 68 sekä Panther ja Thornburg 2004, 96), niin sen nähdään toimivan siten, että merkitysten komponentit ovat liittyneet lähdemerkitykseen ja muodostuvaan kohdemerkitykseen esitetyn mallin mukaisten ei-aktivoitujen linkkien kautta, jolloin kohdemerkitys muodostuu lähdemerkityksestä assosiativisen, vierekkäisen mahdollisuuden avulla. Kuvio näyttää toki samalla, että lähdemerkitys ei ole häivyttänyt varsinaista kohdemerkitystä, mutta on yhä käsitteellisesti esitetty tai aktivoitu. Kuitenkin kognitioprosessi on yksinkertaistettu niin, etteivät ”toiset merkityksen komponentit” olisi aktivoituneita omassa asiayhteydessään luodessaan pohjaa metaforan ja/tai metonymian havaitsemiselle. Ajateltaessa sanoja tässä yhteydessä pelkinä kirjoitettuina, strukturalistisina tekstien osina sivuutamme liian yliolkaisesti myös kirjoitettuun tekstiin sisältyvän selvän kognitiivisen viestin, joka

¹²⁹ Paradis (2003, 10 - 11) on esittänyt tutkimuksessaan, että kolmannen asteen entiteetit viittaavat ns. ”kuoriin” (SHELL). Hän (ibid., 4) on mm. tehnyt eri entiteettien asteista seuraavanlaisen yhteenvedon:

Ensimmäisen asteen entiteetit	ELÄIN, IHMINEN, OLENTO, KASVI, ARTEFAKTI, LUONNONILMIÖ, OBJEKTI, AINE, PAIKKA
Toisen asteen entiteetit	TAPAHTUMA, PROSESSI, TILA
Kolmannen asteen entiteetit	KUORI

¹³⁰ Ks. s. 64 - 65.

on tarkoitettu jokaisen lukijan löydettäväksi. Näin ollen olen muuttanut sivulta 30 löytyvää Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) mallikuviota siten, että lähde- ja kohdemerkitysten sekä toisten merkitysten komponenttien välillä olevat nuolet toimivat kuitenkin aktivoituina ja olen nimennyt ne pikemmin: ”auttavat kognitiiviset linkit kohdemerkityksen syntymisessä”. Kognitiot, jotka tässä yhteydessä liittyvät kielen ja merkitysten ymmärtämiseen sekä tietämiseen, toimivat merkitysten muodostumisessa kuitenkin läsnä aktiivisina.

Idealisoitu kognitiivinen malli (Lakoff 1987, 68 sekä Panther - Thornburg 2004, 96) ei pysty näyttämään koko kognitiivisen ajattelun prosessia, joka hahmottuu enemmänkin päällekkäin ja molempiin suuntiin tapahtuvaksi¹³¹, jonka yhteydessä toiset merkityksen komponentit kuljettavat koko kognitiivista ajatteluprosessia auttavien kognitiivisten linkkien avulla molempiin suuntiin eikä vain kohdemerkityksen suuntaan, koska lähdemerkitys on aktivoituna kohdemerkitykseen päätymisestä huolimatta. Eräinä linkkeinä toimivat siis esimerkiksi Inkalan runokatkelman viittaava kerronta, joka vaikuttaa olennaisesti syntyneen kielikuvan kokonaisuuteen. Näin kohdemerkitykseksi muodostuu Jumala, joka on saanut lukijalta kognitiivisen merkityksen mahdollisuuden. Mallikuvio ei kuitenkaan osoita, kuinka stabiili tai välttämättä tavanomainen kohdemerkitys yleensä on. Tässä yhteydessä ”valo” -metafora on jo ns. muuttunut merkitykseltään tavanomaiseksi asia-/tekstiyhteydessään (ks. Lakoff ja Johnson 1999, 124 sekä Riemer 2002, 397) ja jo varastoitu erikseen mentaaliseen sanastoon.

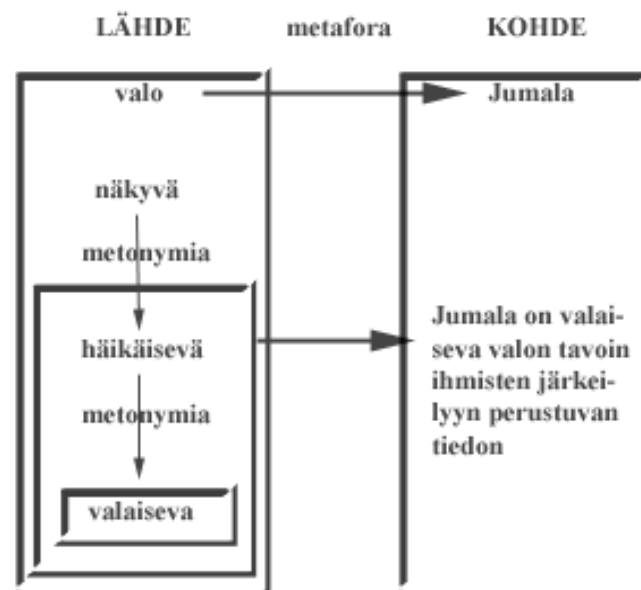
Ruiz de Mendoza (1999, 17 - 18) on esitellyt tutkimuksessaan metaforaa ja metonymiaa vuoro- ja yhteisvaikutuksessa. Jaotellussa lähde-merkityksessä ja merkitys-lähteessä metonymioiden välillä on tärkeitä seuraamuksia metaforan ja metonymian välisen vuoro- ja yhteisvaikutuksen tapauksessa. Hän esittää, että on olemassa kaksi yhteisvaikutuksellista mahdollisuutta, jossa toisessa metaforisen kuvautumisen tuotos välittää lähteen metonymialle ja toisessa mahdollisuudessa metonyminen

¹³¹ Kognitiivinen mieli pyrkii todentamaan tässä yhteydessä tiedostaen ja osin tiedostamattaan – mm. kulttuuriin sidottujen jo totuttujen päätelmien (Quinn & Holland 1987, 4; Urgo 1991, 11) ja niihin sidoksissa olevan mentaalisen sanaston avulla – syntyneitä merkityksiä, eikä silloin kognitioiden suunta ole välttämättä vain yhden suuntaista, vaan merkityksen arvottamisen prosessit polveilevat molempiin suuntiin muodostaen kuitenkin lopulta asiayhteyteen parhaiten sopivan kohdemerkityksen, joka siis voi olla lähdemerkitykseen rinnastettava kuvautuminen tai aivan toisenlainen kuvautuminen kuin lähdemerkitys yleisesti on käsitetty (ennen kuin siitä yleisessä käytössä tulee ns. klisee tai ”kuollut”).

kuvautuminen välittää lähteen metaforalle¹³². Palaan vielä jo johdannossa esittelemääni Inkalan kielikuvaesimerkkiin Jumalasta:

/--/
 Myös minä sanoin Herralle
 töittäni ohella: ”Olet näkyvä valo
 joka häikäiset silmien tiedon
 /--/
 (SJJ 198, 41)¹³³

Jälleen Inkala käyttää kielikuvaa ”näkyvä valo”. Esiin tulevaa ”valo” -kielikuvaa käsittelin aiemmin pelkästään Lakoffin (1987, 69) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) idealisoidussa kognitiivisessa mallikuviossa, joka ei pystynyt todentamaan suoraan, onko kielikuvaesimerkissä kyseessä puhdas metafora, metonymia vai näiden molempien yhteismuoto. Seuraavana tutkin ”valo” -kielikuvaa Ruiz de Mendozan (1999, 18) esittämän mallikuvion tavoin.

Kuvio 24. Valo-kielikuvan metaforisen sekä metonymymisten kuvautumisten toiminta.

Esille otetun Inkalan runokatkelman voi tulkita niin, että ”Jumala on kuin häikäisevä, näkyvä ”valo”. Näin ”valo” -kielikuva viittaa metaforisesti Jumalaan (joka on ’näkyvä’ ja ’häikäisevä’). Näin ”näkyvä” määreelle löytyy metonymymisen

¹³² Ruiz de Mendozan tulkinta yksinkertaistaa Goossensin (1990, 334 - 336) teoriaa metaforan ja metonymian vuoro- ja yhteisvaikutuksesta. Hän (Ruiz de Mendoza 1999, 25) uskoo, että metaforan kyetessä välittämään paljon rikkaamman käsitteellisen kehyksen kuin metonymia, niin metonymia yksinkertaisesti toimii metaforisen lähteen kanssa tai sen kohteen kanssa tuottaen itse metaforan tai antaen relevantin tulkinnan sekä korostuksen metaforisen vastaavuuden ominaisuudelle.

¹³³ Ks. liite 6.1.5.

kuvautumisen kautta toinen valon ”näkyvyyttä” kuvaava synonyymi¹³⁴ ”häikäisevä”¹³⁵. Tätä ennen on kuitenkin tapahtunut aikaisempi metonyyminen kuvautuminen ”häikäisevästä” synonyymiin ”valaiseva”. Näissä molemmissa metonyymisissä kuvautumisissa kohde on lähteen kognitiivinen ala-alue (*sub-domain*). Ensimmäisessä valon ”häikäisevä” määre on seurausta valon ”näkyvyydestä”, jolloin ”häikäisevä” on kognitiivinen ala-alue. Toisessa kognitiivisessa, metonyymisessä kuvautumisessa esille tulee runoanalyysiakin helpottava ”valaiseva”¹³⁶ määre, joka antaa valolle toisen metonyymisen kuvautumisen, jonka kautta löydetään jälleen ”näkyvän valon” seuraus eli kognitiivinen ala-alue. Kummallakin näistä metonyymisistä kuvautumisista on funktiona korostaa kognitiivisen alueen relevanttia osaa, johon metonyymiset kuvautumiset kuuluvat. Ja näin metonyyminen kuvautuminen antaa merkin keskeiselle vastaavuudelle metaforisessa kuvautumisessa ja on siten hyvin keskeinen määrittelevä ja selventävä tekijä. Samalla mallikuvion kautta käy ilmi se, että myös metaforisen kohteen lähteessä tapahtuu metonyymisiä pelkistyksiä, joten kyseeseen ei aina tule ns. puhdas metafora. Näin tässä yhteydessä tutkittu ”näkyvä valo” metaforallinen kuvaus Jumalasta/Jeesuksesta ei voi toimia ilman jo lähteessä tapahtuvaa metonymisaatiota. Samalla olemme löytäneet metonymian toimivan olennaisesti myös synonyymien muodostumisessa. Vaikka ”näkyvän” synonyymejä ovat löydetty ”häikäisevä” sekä ”valaiseva”, niin varsinaisia synonyymejä luodessa kielellisten kognitioiden yhteydessä tapahtuu selvä vierekkäinen, metonyyminen kuvautuminen.

Otetaan malliesimerkiksi kolmas Inkan runokatkkelma:

/--/
 Kaikkivaltias vielä yhdesti, vain kerran
 katso syvälle tuonelaan, ja valona armahda
 /--/
 (SJJ 1998, 67)¹³⁷

Yllä olevassa katkelmassa tulevat siis esiin nimisana Jumalalle/Jeesukselle ”Kaikkivaltias”¹³⁸ sekä selvemmin kielikuvaksi havaittava ”valo”. Esille tulee hyvin

¹³⁴ Samamerkityksinen sana (*Sivistyssanat* 2001, 955).

¹³⁵ Yksikön 2. persoonan pronomini - sinä - näkyy ”olla” sekä ”häikäisee” -verbien yhteydessä, joten runoesimerkissä oleva henkilö puhuttelee nimenomaan aikaisemmin mainittua ”Herraa” eli Jumalaa.

¹³⁶ Eli kun Jumala voi näyttäytyä ”häikäisevänä ja näkyvänä valona”, niin Hän on valaiseva (eli selventävä) valon tavoin ihmisten (OSA KOKONAISUUDESTA metonymia: ’silmien’) loogisuuteen ja järjestykseen perustuvan tiedon eli ihmisten ”järjen/tiedon valon”.

¹³⁷ Ks. liite 6.1.7.

¹³⁸ Tutkin tätä synonyymista kielikuvaa tarkemmin jo luvussa 3.3.1.

vahvasti se, että taiteessa ja lyriikassa on vaikeaa kuvata sanoin sellaista, jota ei voi oikeastaan sanoin kuvata. Silloin ihmisen on käytettävä entiteetin kuvaamisessa omien aistien kautta löytyvää mentaalista sanastoa, johon liittyvät oleellisesti aisteja kuvaavat sekä aistejamme stimuloivat sanat. Inkala käyttää runoesimerkissä aisteja käyttäviä sanoja (”katso” sekä ”valo”, joiden yhteydessä käytetään jälleen ensin kuvaannollisesti silmiä) kuvatessaan Jumalaa näkyvänä ”valona”, joka voidaan lukea ikään kuin vertauksellisena seuraavasti: ”Kaikkivaltias, ole (kuin) valona ja armahda tuonelan pimeydessä”¹³⁹. Kohdasta on löydettävissä vielä yksi mahdollinen tulkintavariantti, jolloin ”valo”, jolla ”Kaikkivaltiaasta” puhutellaan, tarkoittaa metaforisen kuvautumisen kautta Jumalaa, johon liittyvät olennaisesti metonymisen kuvautumisen prosessit.

Esimerkiksi Paradis (2003, 10 - 14) toteaa, että metonymisaatio on ajatusten kuvausten prosessia, joka käsittää erilaisia aisteja sekä fasetteja¹⁴⁰, joista voisi käyttää tutkijan suomentamaa käännoä ”ymmärryksen (viisteinen) näkökohta”. Edellisessä esimerkissä käytetään tekstuaalisesti näköaistia vyöhykkeen aktivaation tapaan, joka tuo esille metonymisten aistimuksellisten kokemusten (kansainväliset termit: *qulia* tai *qualia*)¹⁴¹ kautta metaforisen ”valo” -sanana kautta piilevän ”Jumala” merkityksen.

Palaan jo aiemmin lyhyesti esittelemääni Riemerin (2002, 379) määritelmään¹⁴² metonymiasta ja metaforasta, sillä hän on esitellyt pari uutta kategoriaa – hypermetonymian ja harvemmin esiintyvän hypermetaforan. Riemer esittää hypermetonymian olevan alun perin metonymisen, semanttisen laajennuksen, joka on tulkittu uudelleen sekä samalla muutettu tavallisemmaksi niin, ettei sen käyttö enää riipu vaikuttajan (*percussion*) tai vaikutuksen (*impact*) läsnäolosta alkuperäisessä skenaariossa. Niiden käytön konteksteilla on ns. ”yliammuttu” niiden alkuperäisten tarkoituksenmukaisuuksien alueita ilman, että yksikään myöhempi metaforinen skeema on korvannut laajentuman perusteilla. Riemerin hypermetafora tarkoittaa sitä vastoin alun perin ydinmerkityksen metaforisia sovelluksia, jotka ovat myöhemmin menettäneet metaforisuutensa ja nyt kääntyvät metaforan alkuperäisen kohteen puoleen, mutteivät

¹³⁹ Samalla löydämme yleisessä käytössä olevan sekä yleisesti ymmärretyn vastinparin: valkeuden Herra/pimeyden herra.

¹⁴⁰ Fasetti (ransk. *facette* < lat. *facies* ”kasvot”) tarkoittaa esimerkiksi hiomapintaa, tahkoa, viistettä, esim. jalokiven tai lasin pienehköä pintaa (*Sivistyssanat* 2001, 274).

¹⁴¹ Paradis (2003, 5) käyttää tässä yhteydessä vaikeasti ymmärrettävää termiä *qulia* eli *qualia*, joka mm. viittaa meidän mentaalisten elämien itseään havainnoivien ymmärrettäviä, elämyksellisiä aspekteja (Wikipedia 2005).

¹⁴² Ks. luku 2.6.3.

ole enää nähty tai ymmärretty olevan metaforisesti käsitteellistettyjä eli ovat ns. kliseisiä eli ”kuolleita” metaforia. Riemer käyttää ainoastaan verbiesimerkkejä englannin kielestä esitellessään hypermetonymian sekä -metaforan käytännön toimivuutta, muttei laske substantiivien/nimisanojen mahdollisuutta pois kuvioista¹⁴³.

Käyttämäni Ruiz de Mendozan (1999, 18) mallikuvio näytti, että ”valo” metaforaan liittyi olennaisesti sen lähteessä metonyminen kuvautuminen¹⁴⁴, joten emme silloin voi puhua puhtaasta metaforasta, vaan voisimme käyttää Goossensin (1990, 323) metonymia -termiä puhuessamme metonymian sekä metaforan kielellisen toiminnan yhteisvaikutuksesta. Toisaalta hänen luomansa termi ei välttämättä ole niin selvä kuin Riemerin (2002, 379 - 401) kehittämät hypermetonymia sekä -metafora. Hänen mielestään metonymian ja metaforan demarkaatio eli rajaaminen on yhä vielä eräällä tavoin ratkaisematta jätetty ongelma. Vaikka Goossens (1990, 334 - 336) on jo pystynyt löytämään neljä erilaista metonymian prosessia: metafora metonymiasta, metonymia metaforan kanssa, metaforan sisällä oleva metonymisaation vastainen prosessi sekä metafora metonymian kanssa, niin Riemer (2002, 381) kiistää oivaltavasti niiden olevan enää varsinaisesti todellisia metaforia tai todellisia metonymioita. Hän kehittää kielikuvatermien uusia lajeja, jotka eivät ole Goossensin (1990, 334 - 336) tavoin kombinaation tulosta, vaan enemmänkin tavanomaistettu eli ”kliseistetty” eli hyperkategorisoitu.

Riemerin (2002, 383) mukaan on olemassa kaksi olennaista monitulkintaisuutta ja/tai epäselvyyttä metonymian sekä metaforan demarkaatiosta eli rajan vedosta. Erityisesti metonymian sekä metaforan välinen suhde ja semanttiset alueet ovat monitulkintaisia, koska metonymioiden on tulkittu olevan alueen sisällä siirtyviä (*intradomain transfers*) ja metaforan alueiden välillä siirtyviä (*interdomain transfers*) (Lakoff 1987, 288; Lakoff & Turner 1989, 103 - 104; Langacker 1987, 271 - 274; Goossens 1990, 325). Toisaalta alueen suhde on nähty myös riippumattomaksi metonymian sekä metaforan rajojen eroista (David Wilkins 1996, 274; K. Feyaerts 2000, 62 - 64). Myös toinen olennainen monitulkintaisuus liittyy kaikkiin metonymioihin, koska ne on nähty vierekkäisyyteen pohjautuvina laajennuksina (esim. Jakobson 1956/1971, 84 - 86; Lakoff & Turner 1989, 103 - 104; Todorov 1989, 144).

¹⁴³ Ks. myös B. Warrenin (1999, 121 - 135) vertailu nimisanojen metonymisten ilmausten sekä nimisana-nimisana kombinaatioiden välillä.

¹⁴⁴ Ks. s. 64.

Riemer (2002, 383) sitä vastoin toteaa tutkimuksessaan, että vierekkäisyyteen pohjautuva mielikuva on rajaton ja siten se asettaa kyseenalaiseksi metonymian ja metaforan toisistaan erottamisen tulkinnan laajennusten erilaisina kategorioina.

Miten siis tutkimamme ”valo” -metafora toimii Riemerin (2002, 379 - 401) esittämän mallin mukaisesti? Aikaisemmin Jumalaan/Jeesukseen liittyvä ”valo” -metaforan on todettu olevan jo ns. kliseinen tai kuollut metafora¹⁴⁵, joka on siis käytön jatkuessa menettänyt myöhemmin metaforisuutensa ja viittaa nyt metaforan alkuperäiseen kohteeseen, jonka ei nähdä enää olevan metaforisesti käsitteellistetty. Näin alun perin metaforisen kohteen ydinmerkitys (Jumala) nähdään Riemerin määritelmässä jo hypermetaforana

3.7 Metonyyminen runokokonaisuus

Sinä, joka ympäröit meidät syntyessämme
ja käärit meidät viittaasi kun lähdemme.
Sinä asut sydäntemme iskujen väleissä,
suonien ja lihassäikeiden kimpuissa.
Sanojen, halun ja tarkoitusten otteluissa.
Teekupin täydellä, rävähättömällä pinnalla
jota huulet koskettavat. Maton reunaan
astuvassa jalkaterässä. Saman kupin
naksahduksessa pöytää vasten. Metrotunnelissa
tuulevassa, kadulla kieppuvassa, lippua
tangossa riuhtovassa. Sanoissa jotka ottavat
ylleen äänen ja sanoissa jotka karistavat
hartioiltaan musteen keveyden. Sinä joka
kuljet mukana kädestä, hiuksista kiinni
pitelemällä. Sinä joka kuljet täynnä
läsnäoloa. Sinua, sinua, sinua joka olet.
Ainoa, jonka nimeä emme saa turhaan lausua.
(AR 2000, 46)

Yllä on esimerkki *Autiomaaretki* -runoteoksen metonyymisestä runosta. Siinä yksityiskohtainen, kuvauksellinen kerronta on metonyymistä kuvausta Jumalasta. Runon alku ja keskikohta eivät anna vielä ilmi mistä tai kenestä runossa on kysymys, mutta runon loppu paljastaa runossa olevan kuvattavan kohteen Jumalaksi. Lopun viittaus ”nimeä emme saa turhaan lausua” sekä viittaus ”ainoan” selventävät runon olevan kokonaisuudessaan metonyymistä kuvausta Jumalasta. Löydämme Raamatusta (ks.

¹⁴⁵ Metaforasta tulee klisee tai ns. kuollut käänteiskuvauksen konventionalisoiduttua eli tavanomaistuttua.

esim. 2. Moos. 20:7; 2. Moos. 22:28; 5. Moos. 5:11) useita kohtia, joissa todetaan erilaisin variaatioin, ettei ”Jumalan nimeä saa lausua turhaan”. Näin siis runon konkreettiset, kuvatut OMINAISUUDET toimivat esille luettavan abstraktisen OMINAISUUDEN KANTAJAN asemasta.

Kohta toimii laajennettuna metonymiana. Paradiksen (2003, 9 - 11) mukaan runokohta toimisi hänen luokittelemansa metonymisen kuvautumisen alaluokan, ns. fasettisaation tavoin. Se toimii ymmärryksen osan korosteisuuden prosessina (*process of highlighting of a part of a sense*). Näin runon konkreettisen kuvauksen OMINAISUUDET toimivat korosteisesti ja hahmottavat säe säkeeltä ilmi esiin tulevan ”sinän” hahmon eli OMINAISUUDEN KANTAJAN, joka tässä runoyhteydessä todetaan metonymiseksi kuvautumiseksi Jumalasta.

Alla on Inkalan *Sille joka jää* -runoteoksen esimerkki toisesta metonymisesti kuvautuneesta runosta.

SIVUUN SILMISTÄ

Ennen pitkää sinettinsä niellyttä
viimeistä unta on tiedettävä tämä.

Kuka liikkuu ajatuksesta toiseen
kukkaniityllä yhdestä seuraavaan

hyppelhtivän hyönteisen tavoin.
Mitättömimpänä kaikista, mahtavana

kunniansa taakan alla keveänä.
Hänellä on tuhat nimeä joista yhtä

ainoatakaan ei tottele. Tämän nimen
pystyy lausumaan vain harvassa,

sellainen joka on joka päivä joku
toinen. Joku muu kuin itsensä

näkevä. Kaikkialle näkymättömänä
pääsevä ja vaikeimpaan pystyvä.

Niin suuri että antaa anteeksi
ennen kuin kukaan on edes rikkonut

vastaan ketään. Ottanut valtaa vedestä.
Kasteella voidellusta veljestä.

(SJJ 1998, 38)

Edellisen sivun esimerkki paljastuu runon lopussa jälleen laajennetuksi metonymiaksi, jolloin Paradiksen (2003, 9 - 11) mukaan runokohta toimisi hänen luokittelemansa metonymisen kuvautumisen alaluokan, ns. fasettisaation tavoin, jolloin se toimii ymmärryksen osan korosteisuuden prosessina (*process of highlighting of a part of a sense*). Näin runon konkreettisen kuvauksen OMINAISUUDET toimivat korosteisesti ja hahmottavat säe säkeeltä ilmi lopusta esiin tulevan hahmon eli OMINAISUUDEKANTAJAN, joka tässä runoyhteydessä todetaan metonymiseksi kuvautumiseksi Jumalasta. Erityisesti runon neljä viimeistä säettä, joissa viitataan Jumalan/Jeesuksen antaneen synnit anteeksi kastetuille, syntinsä tunnustaneille, selventävät runon olevan kokonaisuudessaan metonymistä kuvausta Jumalasta/Jeesuksesta. Löydämme Raamatusta (ks. esim. Matt. 26:28; Mark. 3:28; Luuk. 1:77; Ap. t. 2:38; 1. Joh. 2:12) useita kohtia, joissa todetaan erilaisin variaatioin ”syntien anteeksi antamisesta”. Näin siis runon konkreettiset, kuvatut OMINAISUUDET toimivat esille luettavan abstraktisen OMINAISUUDEKANTAJAN asemasta ja runon kuvaus paljastuu metonymiseksi.

Myös esimerkkirunot itsessään, vaikka ne kertovat maskuliinisena nähdystä Jumalasta, toteuttavat pikemmin ns. feminiinisenä nähtyä metonymista jatkumoa, jossa runon kerronnan metonymiset merkitysketjut kutovat esiin lopusta esiin hahmottuvat kohdemerkitykset. Ja ne muodostuvat näissä molemmissa metonymisen runon esimerkeissä niin tekstissä itsessään kuin myös korosteisesti kontekstissa (ks. esim. Hopper 2003, 78 - 91), jolloin tekstin lukija käyttää ajattelun kautta, tajunnan sisälle jo ennalta varastoituja merkityksiä, ymmärtäessään esimerkkirunoista avautuvia metonymisiä kuvautumisia Jumalasta/Jeesuksesta.

4 PÄÄTÄNTÖ

Lingvisti-semanttikkojen usko käsitteistämismallia selittävän systemaattisen - mutta yhtä kaikki intuitiivisen - päättelevän järkeilyn voimaan on ollut suuri. Käsitteisiä sisältöalueita (merkitysalueita) on kuvattu perustojen, alueiden, kehysten, kenttien, prototyypin jakauman, profiilien ym. kategorioiden avulla. Metonymisaation esiedellytyksinä ovat käsitteelliset ontologiat sekä käsitteistyksen. Kognitiivisen

kirjallisuuden metonymia on mallinnettu kuin *idealisoituina kognitiivisina malleina* (Lakoff 1987 sekä Panther ja Thornburg 2004), *käsitteellisinä kuvautumisina* (Radden 1999), *kuvautumisten sekä alueen korosteisuuksien kombinaatioina* (Ruiz de Mendoza 1999), *eräänlaisina skenaarioina* (Panther ja Thornburg 2004), *hyperkategorioituina laajennuksina* (Riemer 2002) sekä *metonymisaationa, fasettisaationa ja vyöhykkeen aktivaationa* (Paradis 2003), kuten myös yleisemmin *asian viittauksen aktivaationa (reference-point activation)* (Langacker 1987 ja 1999).

Tarjolla olevista pitkälle sofistikoituneista teorioista huolimatta jokainen kognitiivista kielen-/kirjallisuudentutkimusta tekevä joutuu edelleenkin miettimään, millaisia käsitteistämisen kuvauksia voidaan pitää todellisuudenmukaisina ja siten kestävinä. Riittävätkö meille vallalla olevat mallit vai pitäisikö oppia ottaa myös yhä enemmän muiden kognitiivisten tieteiden viimeisimmistä teorioista ja empiirisistä tuloksista?

Järkeilyyn voidaan uskoa silloin, kun käsitteistämisen ehtoihin päästään luotettavasti käsiksi. Käsitteistämisen perusteet ovat selvimmillään joissakin erikoistuneiden tiedonalojen konteksteissa. Niiden käsitteiden muodostamisella on intentionaaliset sääntönsä, jotka käyvät ilmi ”tieteen” harjoittamisen tavoista ja jotka on joskus jopa selitetty jossakin kielellisesti. Silti senkin ymmärtäminen, mitkä erikoistuneen kontekstin ilmiöistä todella vaikuttavat kieleen, on vaikeaa. Kielen tuottamis- ja ymmärtämisprosesseissa on aina mukana myös käsitteistämisen fokuksessa olevaan kohteeseen (vaikka erikoismerkitykseen *kirjava esine*) liittyvä yleinen, ”arkinen” mielensisältö, mahdollisesti muutakin kilpailevaa sisältöä. Jos tieteellisen käsitteistämisen avulla luodaan vaikkapa erikoistunut esineiden ontologia ja sitä kuvaava kieli, tulos on vain osaksi oppitekoinen. Mitä erikoistumattomampi konteksti on sitä enemmän episteemisyden ja pragmaattisuuden sekä sosiaalisuuden ja subjektiivisuuden (esim. tutkimuksessa pitäisi pystyä olemaan *objektiivinen*) yhteisen läsnäolon ongelmat korostuvat.

Tutkimuksesta käy selvästi ilmi se, etteivät tutkimani Jumala-kielikuvat voi olla yksiselitteisesti metaforista kuvautumista eli asioita, jotka ymmärretään vertaamalla niitä johonkin muuhun. Usea tutkimani kielikuvaesimerkki, esim. käsiteltynä Ruiz de Mendozan (1999, 18, 19) esittelemissä mallikuvioissa, toimii yksinkertaisesti metaforisen lähteen kanssa tuottaen itse metaforan tai antaen relevantin tulkinnan sekä

korostuksen metaforisen vastaavuuden ominaisuudelle. Lakoff sekä Turner (1989, 103 - 106) ovat mm. todenneet, että jos troopit eli kielikuvat aloittavat oman ”elämänsä” ilman tarkkaa tai täsmällistä eroa, niin se on myöhemmille analyytikoille ylimääräinen rasitus. Todetun faktan tulos on kuitenkin se, että niin metonymia kuin metaforakin jakavat keskeisen piirteen: molemmissa idean tai yhden kielellisen merkin ominaisuudet löytyvät myös toisen ominaisuuksista. Näin esimerkiksi metaforan ja metonymian jakolinja ei ole kuitenkaan kiistaton, kuten soveltamani Ruiz de Mendozan (1999, 18, 19) mallikuviot osoittavat. Selvän rajan vetämiseksi pitäisi voida esittää mm. pitävämmät kriteerit sille, milloin on kyse yhdestä ja milloin kahdesta eri käsitteellistykseen alasta.

Metaforan ja metonymian erossa on korosteista se, että metafora pohjaa similariteettiin (vrt. analogia), metonymia viereisyyteen. Perustavana erona voidaan pitää myös sitä, että metafora luo suhteen kahden käsitteen tai entiteetin välille, metonymia taas presupponoi valmiina olevan suhteen (mm. Andreas Blank 1999, 171). Kuitenkin metonymia on ymmärtämisen väline: se korostaa aspektin valintaa, kuten esim. kokonaisuutta edustamaan on tarjolla useanlaisia osia, mutta valitsemme yleensä sen tietyn kognitioiden kautta esille tulevan kieli-/tekstiyhteyteensä sopivan vaihtoehdon. Metaforan ja metonymian välillä voidaan kuitenkin nähdä selvää vuorovaikutusta (esim. Ruiz de Mendoza 1999, 25; Peter Koch 1999, 142 - 144). Toisaalta molemmat muodostavat yhdessä jatkumon, jossa on tulkinnallisia tapauksia (esim. Goossens 1990, Panther ja Thornburg 2003 - 2004, Paradis 2003, Radden 2000, Riemer 2002 sekä Ruiz de Mendoza 1999). Esimerkiksi lause *Suomi ei usko häviävänsä maailman kartalta* voidaan tulkita sekä metonyymisesti ”maa ihmisten puolesta” tai metaforisesti niin, että maa katsotaan metaforisesti kognitiiviseksi agentiksi (perheyhtäläisyys prototyypin agentin eli ihmisen kanssa). Useissa tutkimukseni tapauksissa metonyyminen tai metaforinen tulkinta on vaikea erottaa puhtaasti, koska molemmat tulkinnat ovat perusteltuja (ks. esim. Radden 2000, 93; Ruiz de Mendoza 1999, 18, 19; Riemer 2002, 381) ja toimivat yhdessä selvässä vuorovaikutuksessa.

Olen havainnoinut, että metonymia ei välttämättä avaa uusia teitä kuten metafora, mutta lyhentää välimatkaa jo tiedettyjen asioiden kognitiiviselle intuitiolle. On kiinnostavaa huomata, että metonyyminen periaate ulottuu yksittäistä korvauksen trooppia ja tekstin sisäistä jatkuvuutta laajemmaksi ilmiöksi. Oikeastaanhan juuri

laajempien yhteyksien hahmottamisen kautta motivoituvat usein myös sanatason rakenteet. Metonymia kytkeytyy tekstien välisiin siirtoihin, käsitteellisiin, tyyllillisiin ja temaattisiin jatkumoihin. Ja näihin yhteyksiin sisältyy toistoja. Metonyymiset jatkumot hyödyntävät erilaisten tyylien, kirjallisten mallien sekä tekstien välisten osakokonaisuus-suhteiden kuten myös lausumisen modaliteettien (koominen-vakava; pateettinen-ironinen jne.) rinnastuksia. Käsitteet ja ajattelutavat, joita metonyymiset kytkennät intertekesteistä välittävät, joutuvat useimmiten toiseen valoon uudessa kontekstissaan tai jopa muuntuvat. Metonyymisten suhteiden selvittäminen vaatiikin monesti vähintään yhtä monimutkaisia tulkinnallisia eleitä kuin on ominaista metaforisille operaatioille pohjaavan tekstin tulkinnassa. Ns. puhtaat metonyymiat eroavat ns. puhtaista metaforista siten, mihin piirteeseen nimettävänä olevassa kohteessa on kiinnitetty huomiota. Esimerkiksi auringon haloa voidaan nimittää joko auringon valoksi, jolloin lähdealueena ovat referentin fotogeeniset ominaisuudet, tai auringon kehäksi, jolloin lähdealueena on referentin muoto. Kielikuvien taustoissa on läsnä ihminen niin kognitiivisena kuin myös kulttuurisena olentona.

Tutkimus tuo esille sen, että kielikuvat ovat myös hyvin pitkälle kieli- ja kulttuurisidonnaisia. Niiden ymmärtämiseen ei aina riitä yksittäisten sanojen päämerkitysten tunteminen, vaan on tiedettävä myös sanan konnotaatiot, jotka syntyvät sanan käytöstä tietyssä yhteisössä ja tietyn kieliperheen sisällä. Usein on tunnettava tapahtuma, teko tai tilanne, johon sanan erikoismerkitys liittyy. Samalla tutkimus kyseenalaistaa tiettyjen jo tavanomaisiksi eli kuolleiksi tai hyperkategorioidiksi muuttuneiden metaforien sanan perusmerkitysten (*denotaatio*) ja sanan sivumerkitysten (*konnotaatio*) rajat. Jos tietyn kieliperheen sisällä muodostuu esim. nuorisokulttuurin sisällä yleisessä käytössä olevia, esim. aikuiskulttuurissa yleisemmässä käytössä konnotatiivisiksi ymmärrettyjä merkityksiä, jotka näyttäytyvät heille kuitenkin jo niiden tavanomaisuuden vuoksi perusmerkityksellisinä, niin silloin emme voi puhua enää esimerkiksi ns. kuolleen metaforan toimivan aina välttämättä ainoastaan sanan sivumerkityksenä. Kielikuvat ovat siten esimerkiksi ongelmana käänöksissä ja erityisesti teoreettisen termistön käänöksissä.

Lakoffin (1987, 68) sekä Pantherin ja Thornburgin (2004, 96) idealisoitua kognitiivista mallia (IKM) pitäisi täydentää, koska IK-mallin sisälle soveltuu ns. ”vierekkäin” mallinnettuina niin metonymia kuin metafora. Metonyyminen

kuvautuminen on nähty vain vertikaalisena prosessina ja metaforinen horisontaalisena. Hahmoteltu malli ei pysty näyttämään koko kognitiivisen ajattelun prosessia, joka hahmottuu enemmänkin päällekkäin ja molempiin suuntiin tapahtuvaksi¹⁴⁶, jonka yhteydessä toiset merkityksen komponentit kuljettavat koko kognitiivista ajatteluprosessia auttavien kognitiivisten linkkien avulla molempiin suuntiin eikä vain kohdemerkityksen suuntaan, koska lähdemerkitys on aktivoituna kohdemerkitykseen päätyemisestä huolimatta. Lisäksi mallikuvio ei pysty osoittamaan kuinka stabiili tai välttämättä tavanomainen on yleensä kielikuvien kohdemerkitys. IK-malli ei myöskään näytä selvästi sitä, kuinka metaforisen sekä metonymian kuvautumisen yhteistoiminta tapahtuu sanojen merkityksissä. Näin ollen olen muuntanut käyttämäni mallikuviota siten, että lähde- ja kohdemerkitysten sekä toisten merkitysten komponenttien välillä olevat nuolet toimivat kuitenkin aktivoituina ja olen nimennyt ne uudelleen (auttavat kognitiiviset linkit kohdemerkityksen syntymisessä), koska kognitiot, jotka tässä yhteydessä liittyvät kielen ja merkitysten ymmärtämiseen sekä tietämiseen, toimivat läsnä kuitenkin aktiivisina merkitysten muodostumisessa.

Riemer (2002, 379) on esimerkiksi summannut: ”Metonymian sekä metaforan merkitys/tärkeys semanttisten laajennusten alkuperäisinä selityksinä muuttuu tavanomaiseksi ja rajat metonymian sekä metaforan väliltä eivät ole epäselviä ainoastaan faktan etuna silloin, kun merkityksen alkuperäinen vaikutin ei ole enää läsnä olevana. Metafora sekä metonymia jäävät perimmältään erotetuiksi, jopa niiden tavanomaistuttua, vastakohtana tiettyjen analyysien väittämille.” Tuen esille tulneiden näkökohtien valossa hänen päätelmänsä, koska esim. Ruiz de Mendozan mallikuviot (1999, 18, 19) näyttävät molempien kielikuvien toimivan erotettuina yhteistoiminnastaan huolimatta. Riemerin (2002) ”hyperkategorisointi” toimii ns. kuolleen tai tavanomaistetun, kliseiseksi muuttuneen kielikuvan tapauksessa, mutta jättää vielä paljon arvailujen varaan. Hänen esittelemänsä ”hypermetafora” ja ”-metonymia” termeinä voivat tuoda lisää ongelmia yleensä kielikuvan käsittämiseksi, mutta toisaalta luo hyvän pohjan lisätutkimuksille mahdollisen ”hyperkategorioinnin” soveltamisessa.

¹⁴⁶ Kognitiivinen mieli pyrkii todentamaan tässä yhteydessä tiedostaen ja osin tiedostamattaan – mm. kulttuuriin sidottujen jo totuttujen päätelmien (Quinn & Holland 1987, 4; Joseph Urgo 1991, 11) ja niihin sidoksissa olevan mentaalisen sanaston avulla – syntyneitä merkityksiä, eikä silloin kognitioiden suunta ole välttämättä vain yhden suuntaista, vaan merkityksen arvottamisen prosessit polveilevat molempiin suuntiin muodostaen kuitenkin lopulta asiayhteyteen parhaiten sopivan kohdemerkityksen, joka siis voi olla lähdemerkitykseen rinnastettava kuvautuminen tai aivan toisenlainen kuvautuminen kuin lähdemerkitys yleisesti on käsitetty (ennen kuin siitä yleisessä käytössä tulee ns. klisee tai ”kuollut”).

Olen tuonut esiin uuden ongelman aiemmin metonymian alalajiksi luokitellun ”synekdokee” -termin yhteydessä (ks. esim. Danesi 1994, 116; Fiske 1992, 127), sillä sitä eivät ole käyttäneet tutkimuksessa esille nostamani teoreetikot: Panther ja Thornburg (2003 - 2004), Paradis (2003, 2004), Riemer (2002) sekä Ruiz de Mendoza (1999), vaikka osa heidän tutkimistaan kielikuvallisista sanoista ovat selvästi toimineet OSANA KOKONAISUUDESTA. Erityisesti Paradis (2003, 12) esittää, että metonymia kognitiivisessa kirjallisuudessa pitäisi jakaa kolmeen joukkoon: *metonymisaatioon*, *fasettisaatioon* sekä *vyöhykkeen aktivaatioon*¹⁴⁷. Nämä kolme tyyppiä pohjautuvat käsitteellisen sisällyttämisen semanttiseen osa-kokonainen tai kokonainen-osa asetelmaan, joka on käynnistävänä tekijänä sanastollisten osioiden perinteisen lukemisen arvottamisen sekä kielessä olevien ajatusten perinteisten mallien välissä. Ajatus on kiinnostava, mutta vaikea soveltaa sellaisenaan suomen kielessä tapahtuvien metonymioiden kuvautumisten yhteydessä. Paradiksen (2003) metonymian kolme joukkoa näyttäisivät toimivan hyvin verbipohjaisten kielikuvien yhteydessä, mutta erilaiseen kieliryhmään kuuluvien nimisanojen kanssa ei ole osoitettavissa hänen ehdottamansa kolmijaon tapaista toimintaa. Ehkä hänen mallinsa soveltaminen erilaisten kielikuvien yhteydessä voisi antaa pitävämpiä todisteita hänen ehdottamansa jaon toiminnasta, vaikkakin eksaktin ja todella toimivan mallin pitäisi toimia kaikenlaisten kielikuvien yhteydessä.

Edellä esitettyyn ”synekdokee” -termin käyttämättömyyteen voi olla syynä se, että useat tutkijat ovat menossa harhaan käyttäessään erilaisia vaikeasti määriteltäviä ja eri kielille käännettäviä kielikuvatermejä liian mielivaltaisesti tai ylimielisesti ajattelematta seurauksia¹⁴⁸. Tarkkaa termistön rajaamista ei välttämättä pystytä tekemään, mutta edes oikeiden termien eksakti ja oikeanlainen käyttö voisi selventää tutkijoille sen, mistä kielikuvissa oikeastaan on kyse. Myöskään vääränlaisten termien vuosikymmeniä jatkunut käyttö ei oikeuta niiden käytön jatkamiseen.

Eräiden tutkijoiden ratkaisuna on ollut käyttää metaforan ja metonymian yhteisnimityksenä sanaa ”kielikuva”. Se tuntuu kuitenkin liian helpolta ratkaisulta. Esimerkiksi Pentti Leino (1993, 48) ja William Foley (2001, 365) ovat käyttäneet

¹⁴⁷ Nämä termit on tunnettu paremmin engl. *metonymization*, *facetization* ja *zone activation*.

¹⁴⁸ Eräs jatkotutkimusta kaipaava kohde on nimenomaan synekdokee metonymian alalajina. Pitäisikö se jättää kokonaan pois kielikuvatermistöstä ja luokitella monitahoisemmaksi muuttuva metonymia kokonaan uudelleen yhdessä metaforan kanssa?

metaforien ja metonymioiden yhteisnimityksenä kuvaannollinen/vertauskuvallinen kieli (*figurative language*). Toinen mahdollisuus eli Goossensin (1990, 323) ehdottama metaforan sekä metonymian keskinäistä yhteyttä korostava termi metonymia (*metaphonymy*) voisi olla yksi ratkaisuvaihtoehto selvittämään metonymian ja metaforan vuoro- ja yhteisvaikutusta. Se ei kuitenkaan pysty selventämään sitä, milloin mikin kaikista neljästä vuoro- ja yhteisvaikutuksesta on toiminnassa. Myöskään testaamani teoreetikkojen teoriat eivät ole pystyneet sitä riittävän eksaktisti esittämään. Näin metaforiset ja metonyymiset kuvautumiset sekä näiden molempien yhteiskuvautumiset pitäisi nähdä määrittelyjen tuottamisen prosesseiksi.

Merkityksen muutoksessa metafora ja metonymia toimivat usein yhdessä, jolloin muutos alkaa metonymiana, mutta sitä seuraa eräänlainen metaforinen ”hyppäys”, jossa siis kognitiot ovat sidoksissa myös tekstistä esiin luettavaan kontekstiin ja toimivat vuorovaikutuksessa tekstuaalisen ympäristönsä kanssa. Näin metonyymisiä sekä metaforisia merkityksiä voidaan pitää pragmaattisina eli kielen käyttöön liittyvinä, jolloin on huomioitava, että merkityksen muutos tapahtuu myös kontekstissa. Paradiksen (2004) esittämässä mallissa on oivallettu se, ettei ole mahdollista operoida ontologisilla kategorioilla ilman käsitystä siitä, kuinka ihmiset hahmottavat ja käsittävät maailmaa.

Kielikuvat ovat kognitiivisesti todellisia riippumatta niiden alkuperästä. Kuten kohdassa 3.6.1 totesin, syy kielikuvan olemassaoloon saattaa olla uuden käsitteen nimeäminen kielikuvan keinoin, vanhan käsitteen nimeäminen uudella tavalla, tai vanhan käsitteen vanhan nimityksen ymmärtäminen uudella tavalla, kuten ”nukahtavan uni” -kielikuvan kohdalla. Näyttää siltä, että koko kieli on pitkälti rakentunut ns. muinaisista kielikuvista, jotka ovat aikaa myöten muuttuneet tunnistamattomiksi eli joko kuolleet tai muuttuneet tavanomaisen käytön seurauksena ns. kliseisiksi (sellaiset, jotka tunnustetaan melko yleisesti). Kielikuvien alkuperäinen lähdemerkitys on unohtunut, ja ne ovat redusoituneet äänteellisesti. Etymologiset sanakirjat ovat täynnä esimerkkejä tästä. Myös kielen morfologiset elementit ovat usein olleet alun perin semanttisesti motivoituja sanoja.

Tutkimus ei ratkaissut ongelmaa metonymia-/metaforateorian ymmärtämisessä, vaan toi esille lisää tärkeitä kysymyksiä niiden ymmärtämisen selvittämiseksi. Lopuksi

totean, että on otettava tärkeitä askelia eteenpäin metonymiaa yksinkertaistavista näkemyksistä, koska metonymia ei ole pelkkä retorinen trooppi. Se näyttää olevan kaikkialla läsnä oleva älyllinen operaatio, jota voisimme soveltaa esim. kirjallisuuden tutkimuksessa huomattavasti monipuolisemmalla tavalla.

5 LÄHTEET

Primaarilähteet:

INKALA, Jouni 1998: *Sille joka jää*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

2000: *Autiomaaretki*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Sekundaarilähteet:

2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

1992: *Raamattu*. Nykysuomen kielen mukainen suomennos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

2001: *Sivistyssanat*. Helsinki: Otava.

1990, 1993, 1994: *Suomen kielen perussanakirja I-III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS:n toimituksia 950. Helsinki: SKS.

1992: *Englanti-Suomi Suursanakirja*. 2nd ed. Porvoo: WSOY.

ANDERSON, Benedict 1983/1991: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2nd ed. London/New York.

ARISTOTELES 1967/1998: *Runousoppi*. Suomentanut Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.

BABUTS, Nicolae 1992a: *The Dynamics of the Metaphoric Field. A cognitive View of Literature*. Cranbury: N.J.

- BAUDRILLARD, Jean 1988:** *Selected Writings*. Edit. Mark Poster. Stanford, California: Stanford University Press.
- BLANK, Andreas 1999:** Co-presence and succession. A cognitive typology of metonymy. *Metonymy in Language and Thought*. Panther, Klaus-Uwe & Radden, Günter (eds.). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- BURKE, Kenneth 1945/1962:** *A Grammar of Motives*. Cleveland: World Publishing Company.
- BYBEE, Joan 1985:** *Morphology, a study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- CORBETT, Edward P.J. 1965:** *Classical Rhetoric for the Modern Student*. New York: Oxford University Press.
- CROFT, W. & WOOD, E. 2000:** Construal operations in linguistics and artificial intelligence. *Meaning and cognition: A multidisciplinary approach*. L. Albertazzi (ed.). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- CULLER, Jonathan 1981:** The Turns of Metaphor. Teoksessa *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- DANESI, M. 1994:** *Messages and Meanings. An introduction to semiotics*. Toronto: Canadian Scholars Press.
- DIRVEN, René 1999:** Conversion as a Conceptual Metonymy of Event Schemata. *Metonymy in Language and Thought*. Panther, Klaus-Uwe & Radden, Günter (eds.). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- EICHENBAUM, Boris M. 1965:** *Aufsätze zur Theorie und Geschichte der Literatur*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.

- ELOVAARA, R. 1989:** Metaforan tunnuksista. Teoksessa Arto Haapala (toim.) *Kirjallisuuden filosofiaa*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- ENVALL, Markku 1985:** *Nasaretin miehen pitkä marssi*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- FAUCONNIER, Gilles 1999:** Methods and generalizations. *Cognitive linguistics: Foundations, Scope and Methodology*. Janssen, Theo-Redeker, Gisela (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter.
- FEYAERTS, K. 2000:** Refining the inheritance hypothesis: Interaction between metaphoric and metonymic hierarchies. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Barcelona, A. (ed.) Berlin: Mouton de Gruyter. S. 59 – 78.
- FISKE, J. 1992:** *Merkkien kieli. Johdatus merkkien tutkimiseen*. Tampere: Vastapaino.
- FOLEY, William 2001:** *Anthropological Linguistics, an introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.
- FÜGER, Wilhelm 1980:** *Eine 'extravagante Engländerin': Untersuchungen zur deutschen Frührezeption Virginia Woolf*. Heidelberg: Winter.
- GENETTE, Gérard 1982:** *Figures of Literary Discourse*. New York: Columbia University Press.
- GIBBS, Raymond W. Jr. 1994:** *The Poetics of Mind. Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOOSSENS, Louis 1990:** Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics* 1, 323-340.
- 1995:** Metaphtonymy. The Interaction of Metaphor and Metonymy in Figurative Expressions for Linguistic Action. Goossens, Louis, Paul Pauwels, Brygida Rudzka-Ostyn, Anne-Marie Simon-Vandenbergen,

Johan Vanparys (eds.): *By Word of Mouth. Metaphor, metonymy and linguistic action in a cognitive perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 159 - 174.

HAAPALA, Vesa 2003: *Kuvien kehässä. Tutkielmia kirjallisuudesta, poetiikasta, retoriikasta*. Helsinki: SKS.

HARVILAHTI, Lauri, Kalliokoski Jyrki, Nikanne, Urpo ja Onikki, Tiina 1992/2002: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: SKS.

HESTER, Marcus 1967: *The Meaning of Poetic Metaphor. An Analysis in the Light of Wittgenstein's Claim that Meaning is Use*. Paris: Mouton & Co.

HOLLAND, Norman N. 1975: *Readers Reading*. New Haven and London: Yale University Press.

HOPPER, P. & TRAUGOTT E. 1993/2003: *Grammaticalization*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. p. 71 – 98.

JACKENDOFF, Ray 1983/1985: *Semantics and Cognition*. 2nd ed. Cambridge: Mass. 2002: *Foundations of language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press.

JAKOBSON, Roman 1935/1987: *Language in Literature*. 1st ed. Krystyna Pomorska and Stephen Rudy. Cambridge: Belknap Press.

JÄÄSKELÄINEN, Petri 2004: *Instrumentatiivisuus ja verbijohto. Semanttinen tutkimus*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities 22.

KAJANNES, Katriina 1997: *"Maisema ulkona ja sisällä on sama"*. *Kognitioanalyttinen tutkimus Lassi Nummen proosasta*. Vaasa: SKS.
ja **KIRSTINÄ, Leena 2000:** *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Helsinki: Helsinki University Press.

- KARVONEN, Erkki 1992:** Odotusten struktuurit ja populaari representaatio. Fenomenologinen tutkielma sosiaalisista odotuksista ja niiden suhteesta populaarikulttuuriseen esittämiseen. *Julkaisuja sarja A 80*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- KING, Robert T. 1988:** Spatial metaphor in German Causative Constructions. – Topics in cognitive linguistics. Rudzka-Ostyn, Brygida (ed.). *Current issues in linguistics theory*. Volume 50. Amsterdam: John Benjamins.
- KOCH, Peter 1999:** Frame and contiguity. On the Cognitive basis of metonymy and certain types of word-formation. *Metonymy in Language and Thought*. Panther, Klaus-Uwe & Radden, Günter (eds.). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- KOMU, Eija 1994:** *Armon tyhjiössä: kristillinen eksistentialismi eräissä Mika Waltarin, Helvi Hämäläisen ja Paavo Rintalan 1950-luvun romaaneissa*. Helsinki: SKS.
- KOSKI, Mauno 1992:** Erilaisia metaforia. Harvilahti, Lauri, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.): *Metafora, ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: SKS.
- KRIKMANN, Arvo 1992:** Muutama sana metonymiasta. *Metafora Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: SKS.
- KRISTEVA, Julia 1980:** *Desire in Language: a semiotic approach to literature and art*. Oxford, Blackwell.
- 1993:** *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967 - 1993*. Suom. Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo & Riikka Stewen. Helsinki: Gaudeamus.
- KULONEN, Ulla-Maija 1998:** Erään vanhan seuralaisen nimestä. *Oekeeta asijoo: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*.

(toim. Grünthal, Riho & Johanna Laakso). Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 228. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura. s. 252 - 256.

LAKOFF, George and JOHNSON, Mark 1980: *Metaphors we live by*. Chicago-Illinois: University of Chicago Press.

1987: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.

1999: *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western world*. New York: Basic Books.

and **TURNER, Mark 1989:** *More than cool reason: a field guide to poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.

LANGACKER, Ronald 1987: Theoretical Prerequisites. *Foundations of Cognitive Grammar 1*. Stanford: Stanford University Press.

1993: Reference-point Constructions. - *Cognitive Linguistics 4*.

1999: *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.

LAMBRECHT, Knud 1994: *Information Structure and Sentence Form. Topic, Focus and the mental representations of discourse Referents*. Cambridge: Cambridge University Press.

LEACH, Edmund 1976: *Culture and Communication: the logic by which symbols are connected. An introduction to the use of structuralist analysis in social anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

LEHTONEN, M. 1998: *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.

LEINO, Pentti 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

LEMPIÄINEN, Pentti 1992: Raamatun symboliikka. Teoksessa Nuorteva, Jussi. *Biblia 350*. Helsinki: SKS.

- LODGE, David 1977:** *The Models of Modern Writing. Metaphor, Metonymy and the Typology of Modern Literature.* London: Edward Arnold.
- LYONS, J. 1977:** *Semantics.* Cambridge: Cambridge University Press.
- LYYTIKÄINEN, Pirjo 1991:** Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon papin rouvan mukaan intertekstuaalisuus. Auli Viikari (toim.). *Intertekstuaalisuus, suuntia ja sovelluksia.* Helsinki: SKS. 145 - 179.
- MARTLING, C. K. 1993/1987:** *Puhuva hiljaisuus.* Suom. Risto Pottonen. Helsinki: SLEY-kirjat.
- MORRIS, Charles 1950:** *Signs, Language and Behaviour.* New York.
- MÄÄTTÄ, Urho 1994:** Funktionaalinen selittäminen morfologiassa. Metateoriaa ja huomioita suomen ja sen sukukielten tutkimusperinteestä. *Opera fennistica & Linguistica 7.* Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1998:** Suomalaisesta kenttämorfologiasta. – Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista. *Folia fennistica & linguistica 21.* Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NIEMI, Juhani 1992:** Raamattu 1800-luvun kirjallisuudessa. *Biblia 350.* Helsinki: SKS.
- 1994:** 3.1. Moderni ja myytit. *Modernia muotoa etsimässä. Suomalaisen proosan modernismin juurilla.* Tampere: Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- NIEMINEN, Tommi 2000:** Sanovat sitä emergenssiksi. – Emergenssin kielelliset kasvot. Määttä, Urho-Nieminen, Tommi-Pälli, Pekka (toim.). *Folia Fennistica & Linguistica 24.* Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

- ONIKKI, Tiina 1992:** Paljon pystyssä. Harvilahti, Lauri, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.): *Metafora, ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: SKS.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, Tiina 2001:** *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: SKST 817.
- PAJUNEN, Anneli 2001:** *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: SKS.
- QUINN, Naomi and Holland, Dorothy 1987:** Culture and cognition. Dorothy Holland and Naomi Quinn (eds.), *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RADDEN, Günter 2000:** How metonymic are metaphors? Barcelona, Antonio (toim.): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- & Kövecses 1999:** *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- RICOEUR, Paul 1975/1997:** *The Rule of Metaphor. Multidisciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language*. Translated by Robert Czerny, Kathleen McLaughlin & John Costello. 6th ed. Toronto: University of Toronto Press.
- SAEED, John 2002:** *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- SCHMID, Wolf 1983:** Sinnpotentiale der diegetischen Allusion. Alexander Puskins Posthalternovelle und ihre Prätexpte. *Dialog der Texte*. Wiener Slavischer Almanach. Sonderband 11.
- SELDEN, Raman, Widdowson, Peter and Brooker, Peter 1997:** *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. New York: Prentice Hall.

- STJENFELT, Frederik 1995:** We can't go on Meeting Like this. A Cognitive Theory of Literature? The Fall of the Wall between Linguistics and Theory of Literature. *Nordic Journal of Linguistics* 2, 121-136.
- TALMY, L. 2003:** *Towards a cognitive semantics Vol. I. Concept Structuring Systems.* Cambridge: MIT Press.
- TAMMI, Pekka 1986:** "Invitation to a Decoding. Dostoevskij as Subtext in Nabokov's Priglašenie na kazn'." *Scando-Slavica*. Tomus 32 Copenhagen: Munksgaard, 51 - 72.
- TAYLOR, John R. 1995:** *Linguistic categorization*, 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.
- TODOROV, T. 1989:** *Symbolik och tolkning.* Mats Rosengren. Stockholm: Symposion.
- TOIVANEN, Tuulia 2003:** "Haudasta hautaan elämästä toiseen". *Aika Pentti Niemisen runokokoelmassa Kivikausi, Uurnat ja Päivät kuin nuolet.* Kirjallisuuden pro gradu – tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- TSHAGIN, A. I. 1991:** Tekijän minä lyriikassa. Itseparodiasta. Teoksessa Juha Hyvärinen (toim.) *Monikasvoinen subjekti. Tutkielmia kaunokirjallisuuden subjekteista.* Turku: Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos.
- TURUNEN, Kari 2004:** Kuka on tuo mies? *Keskisuomalainen*. 8.4.2004, 20.
- URGO, Joseph R. 1991:** *Novel Frames: Literature as Guide to Race, Sex and History in American Culture.* London: Jackson.
- VIKARI, Auli 1991:** Lyriikan subjektista. Juha Hyvärinen (toim.): *Monikasvoinen subjekti. Tutkielmia kaunokirjallisuuden subjekteista.* Turku: Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos.

WARREN, B. 1999: Aspects of referential metonymy. *Metonymy in language and thought*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company. s. 121 - 138.

WIERZBICKA, Anna 1992: *Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations*. Oxford: Oxford University Press.

WILKINS, David 1996: From part to person: Natural tendencies of semantic change and the search of cognates. *The Comparative Method Reviewed: Regularity and Irregularity in Language Change*. Durie, M. and Ross, M. (eds.). Oxford: Oxford University Press.

Elektroniset lehdet ja Internet-lähteet:

JAKOBSON, Roman and HALLE, Morris 1956/1971: Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances. *Fundamentals of Language*.
<http://phoenixandturtle.net/excerptmill/jakobson.htm> (11.11.2003)

NetMOT Sanakirjasto. MOT Collins English Dictionary 1.0a.

<http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?UI=figr&height=153>

(13.4.2006)

PANTHER, Klaus-Uwe 2003-2004: *The Role of Conceptual Metonymy in Meaning Construction*. www.metaphoric.de/06/pantherthornburg.pdf (08.11.2004)

PARADIS, Carita 2003: *Where does metonymy stop? Senses, facets and active zones*.
www.englund.lu.se/research/workingpapers/pdf-volume3/Paradis-Wheredoesmetonymystop.pdf (08.11.2004)

2004: *Towards a theory of lexical meaning as ontologies and construals*.

<http://ask.lub.lu.se/archive/00019720/01/paradis-wp-04.pdf> (08.11.2004)

RIEMER, Nick 2002: Remetonymizing metaphor: Hyper categories in semantic extension. *Cognitive Linguistics* 12-4/2002.

RUIZ DE MENDOZA, Francisco José 1999: *From semantic under determination via metaphor and metonymy to conceptual interaction.* University of La Rioja. http://cogweb.ucla.edu/Abstracts/Ruiz_99.html (08.11.2004)

WIKIPEDIA. The Free Encyclopaedia. <http://en.wikipedia.org/wiki/Qualia> (21.09.2005)

WILCOX, Phyllis Perrin 2004: A cognitive key: Metonymic and metaphorical mappings in ASL. *Cognitive Linguistics* 15-2/2004.

6 Liitteet:

6.1 *Sille joka jää* -runokokoelman kielikuvaesimerkkien runot

6.1.1¹⁴⁹

KESKEN VAKAVIEN HENKIEN

Tässä lepäävät päivän jäännökset,
taistelukentälle ammuttuna sotilaana

vielä hautaamattomana. Tuuli
kourii väkivalloin ikkunanpieliä.

Kylläinen ja hullu, maailman ympäri
tuiskunnein, raivonnein, rukouksista

känsäisin myrskykämmenin. Tullut luostariin
ilta-aterialle. Nasaretin miehen

jalo köyhä ehtoollinen: rukiisen
leivän pinnalla kyntöauran uskolliset

syvään uurtuneet kuviot. Tuovat hiljaa

mieleen kevätuulen, märkivän
maan happamattomana nousevan taikinan

tuoksun. Kurkiaurojen klisheitä

¹⁴⁹ Numerointi on tarkoitettu helpottamaan liite-esimerkkien käsittelyä; eikä sitä siis löydy Inkalan antologioista.

sivuavat taivaalliset voitonmerkit.

Tänään tässä, huomenna toisessa
valuvan mielen hiekkaisessa haudassa.
(SJJ 1998, 7)

6.1.2

ORAPIHLAJA-AIDAN OKSA

Orapihlaja-aidan oksa, sivu runoa
ikkunalaudalla. Olet pyhittynyt

siihen, huudat autiomaan äänessäsi.

Pyhittynyt!

Sen jälkeen on Titanicin lastiruuman
kynttilänliekin vakaa rauha.

Ajatusten kalaparvet, pimeään, siellä
lmyilemään tottuneet elohopean nopsat,

keskiaikaisen meditaatiotaidon opissa
tulevat ja menevät, haihtuvat tiehensä

Michelangelon maalin läikittämiltä
kasvoilta, kirkon massiivisen kouran

suojelevaksi käännetyn kupolin alla.
Siveltimen kärjessä, vapahtajan otsalla

juuri valmistuva orjantappurakruunu
kuten orapihlaja-aidan oksa täällä

okana, piikkikruununa ja kevyenä ristinä

välillämme. Punaiset marjat, pöydällä
jonkin menneen ideologian, liehuneen

heikon kaiun pyhät. Silti hokevat oksat
Sanctus, sancta, kehtolauluna jokeltavat

kotvan kauemmin kuin me ehdimme.

(SJJ 1998, 30)

6.1.3

SIVUUN SILMISTÄ

Ennen pitkää sinettinsä niellyttä
viimeistä unta on tiedettävä tämä.

Kuka liikkuu ajatuksesta toiseen
kukkaniityllä yhdestä seuraavaan

hyppelhtivän hyönteisen tavoin.
Mitättömimpänä kaikista, mahtavana

kunniansa taakan alla keveänä.
Hänellä on tuhat nimeä joista yhtä

ainoatakaan ei tottele. Tämän nimen

pystyy lausumaan vain harvassa,

sellainen joka on joka päivä joku
toinen. Joku muu kuin itsensä

näkevä. Kaikkialle näkymättömänä
pääsevä ja vaikeimpaan pystyvä.

Niin suuri että antaa anteeksi
ennen kuin kukaan on edes rikkonut

vastaaan ketään. Ottanut valtaa vedestä.
Kasteella voidellusta veljestä.
(SJJ 1998, 38)

6.1.4

JOHANNES KASTAJA

Yksin erämaassa, missä tunsi tuulen terävästi
koskettavan samanaikaisesti kumpaakin poskeaan

vaelsi hän varjonsa vuoroin oikean, vuoroin
vasemman kätensä puolella vartaloa,

kivenväriseen viittaan ja taljaan kiedottua,
kuin lentävä pöly itse olisi hänet pukeut.
Korppien piirrellessä ilmaan, aamunkylmään
ja sinervään viestin toisensa perään:

”Se mitä nyt näet on Taivaasta. Ja mitä
nyt, se taas ei ole, eikä koskaan ollut.”

Niin hän tiesi Kiusaajan läsnäolon, pian
tunsi sen hyväilevän häntä kaulasta, vyötäisiltä

mutta välittämättä kävi rukoukseen piikkisen
pensaan viereen ja levolle. Eikä mennyt

aikaakaan kun savuava kimppu valoa äänettömästi
kuiskasi hänen puoliavointen silmien edessä

ja levollisena liikehtien puheli. ”Minä varjelen
sinut ja olen kanssasi kuin uni nukahtavan,

eikä tämä mitä kerron ole mitään katoavaa
sillä minä turvaan tietosi ja sielusi niin kauan

kuin haluan. Ja se on, lakkaamatta, loputta.”
(SJJ 1998, 40)

6.1.5

MARTAN TUNNUSTUS

Myös minä sanoin Herralle
töittäni ohella: ”Olet näkyvä valo
joka häikäiset silmien tiedon

keskellä väistyvää päivää.” Vaikka
en aina ehtinyt olla se joka

istui ja kuunteli. Sieluni levossa
olin se joka asioiden takana

ja yläpuolella valvoi usein.
Että viini oli kivenpunaista ja
kallionviileää. Leipä yhtä kuumaa

vastapaistettuna kuin herkkä
omatunto katkerien sanojen jälkeen.
Myös minä kaiken muun ohessa sanoin
ja ajattelin hehkuvia, polttavia

tunnustuksia. Minä. Myös minä
joka en etsinyt Herran edessä valtaa,
hohdetta, enempää kuin kukaan
toinenkaan, tiellä pysyvä.
(SJJ 198, 41)

6.1.6

MARIA HETKEÄ MYÖHEMMIN

Siis joutui poikani kärsimään enemmän eläessään
kuin kahlittu eläin. Karjalaumakin, nälkänsä
nääntyvä, saa armeliaamman kohtalon. Niin huudan
unessani ja herään tulen vastaukseen.

Seinillä leikkivien varjojen kuunnellussa kipua
joka ei tainnut äidinsydäntä vaan jää
sormenmitan päähän odottamaan uutta kosketusta.

Sormet yhdeksi kämmeneksi vaipan alla rintaani
vasten puristuen, kysyn: ”Mikä on tarkoitus
jos sillä ei ole vierellä seisovia vartijoita,
lihallisia, näkyviä, menehtymättä kestäviä.”

Sinä aamuyönä, lyijymerenä syliin putoavana
ja haukankynsien kouraisun hiljaisena, kun saalis
on vaiennut, en kestänyt vaan annoin tipahtaa
ja juosta nenänvarttani alas kimmeltävälle hiekalle
kyyneleen, ja äänettömästi sekin katosi.

Enkä unohda niitä sanoja, jotka jäivät vuotamaan
sukupolvien aikakirjoihin tomunlikaista hikeä
poikani huulilta, kun ne äkkiä keskellä
sorkankovaa kuunvaloa heikkoina kuuluivat.

Mutta outoina, aivan kuin laskettuina alas
jostakin muualta kuin ristiltä. ”Koittaa hopeisia,
kultaisiakin vuosia, ja silti roikkuu jo nyt
mukanani satoja ihmisiä, äiti, tuhansia.”
(SJJ 1998, 58)

6.1.7

LANGENNEEN SIUNAUS

Yhtä ikuisesti kuin värisee kadotuksessa
tuomittu, tulella puhtaassa

syttyy maan päällä rukouksessa liekki
ja se kuiskaa: ”Tapahtukoon niin, ellet

Kaikkivaltias vielä yhdesti, vain kerran
katso syvälle tuonelaan, ja valona armahda

jokaista sinne eksynyttä, ihmissielua
pimeyttä siivissään kantavaa hengetöntä

ja aivan kaikkea mistä emme edes tiedä,
koskaan. Vielä.”

(SJJ 1998, 67)

6.2 *Autiomaaretki* -runokokoelman kielikuvien runoesimerkit

6.2.1

Perhonen tuli kertomaan huoneeseen
jonkun kuolemasta. Viileänä vastaan

tuulevasta, tulevasta. Ehkä jonkun
entisen, jonkun nykyisen itseni, kysyin.

Tuttavani, ystäväni, paimeneni,
joka on kaitsenut vain kesyt

uudelleen vapaiksi, kysyin uudelleen
mutta se ei vastannut. Paneutui

siivet rukousasennossa, vasten
kivilattiaa, talven jäljiltä vielä

koleaa ja lämmittämätöntä, eikä
koskaan puhunut. Tuli kertomaan

minulle jonkun kuolemasta, itse
enää siivilleen nousematta.

Selittämättä, kun päivien kestätyä
nostin varovasti ylös sen paperiksi

haurastuneen onton vartalon,
siivet pilvisen ukkostaivaan tummat.

Selittämättä, kun katsoin syvälle
silmiin, joiden tieto oli vaihi,

näkemättä

näkemättä. Läsä ja mennyttä miestä.
Merenpohjalla valvovan, syvänteeseen

uponneen laivan ankkurin ehyenä.

(AR 2000, 9)

6.2.2

KUUNTELEN BACHIA SATEISENA ILTANA

Ylistän Bachia, kättä joka sävelsi
vielä hetken, kun henki oli jo

jättänyt ensin vanhan Johanin,
sitten Sebastianin. Sanat hänen

kunniakseen painavat nyt pänsä
kuin koskettimet. Sillä kun

musiikki tulvii tervehtien huoneeseen
on se otettava syliin kuin Pyhän

Äidin lapsi. Meidän tähden
maailmaan syntynyt. Viulut,

sopraanot ja bassot tulevat
huonekalujen luo kuin ystävät,

kauan ikävöidyit ja poissaolleet.
Ja kertomus, kirkas ja tosi, mitä

tapahtui kylmän talvitaivaan alla
aivan äsken, heinäisen seimen

ja lapsen luona, syttyy jokaiseen
levolliseen hetkeen. Niin me

istumme huoneessa kauan, vielä hyvin
pitkään keskenämme kaikuen. Bach

ja me muut, kaikki hänen rukouksensa.
(AR 2000, 18 - 19)

6.2.3

HAUS DER KUNST

Ihmiset liikehtivät näyttelyhallien
läpi uutisina, jotka aina tulevat.
Jokaisella uudella askeleella palanen
näkyvää saa uuden kuvion:
Vanha mies turkishatussa, ristiin-
naulitun edessä. Vapahtajan äidin
kasvojen kaikkia vertauksia pakeneva tuska
seuranaan. Nuoren naisen miettivä ilme
Salomen äärellä, kun tämä avaa
sormenpäällään mestatun Johanneksen
elotonta silmäluomea. Elämä
jo kokonaan muualla. Ehkä tässä
näyttelysalissa, niiden katseissa
jotka eivät tuomitse, mutta tietävät.
Roomalaisia sotamiehiä ristin juurella
tutkiessaan. Pyhimyksen yllä kiehuvia
demonilaumoja. Salia kiertävien vahtien
käsi puhelimien soidessa, silloin tällöin,
kuin kaikki olisi aivan kohdallaan,
eikä mikään koskaan mullistaisi,
kaataisi tämän tiedon järkkymätöntä

otetta, ei nyt eikä milloinkaan.

(AR 2000, 23)

6.2.4

Suru tulee pelaamaan tammea kanssani,
mutta kaikki laudalla on valkoista.
Aivan kuin nappulat kahlaisivat
paksussa lumessa, mieli hämmentyneenä.
Me pelaamme kauan, eikä tämä vieras
niin vain hellitä. Ei, vaikka ulkona
punakylkirastas esittää samasta säkeistöstä
aina uuden version. Ei, vaikka piha
kylpee kosteassa illassa, puut seisovat
kasvot maahan luotuina ja tuuli veistää
hitain, miettiväisin taltaniskuin
taivaalla kuohuvia pilviä, kuin jumala.
Jokainen siirtoni kestää pitkiä,
lamaantuneita minuitteja, kun taas
vastustaja tekee oman siirtonsa
kuten yksinäisellä niityllä kasvavan
paksun jalavan yhdellä sähisevällä
iskulla tuhoavan salama. Eikä peli lopu
vielä myöhään yölläkään, sillä
se ei aio loppua edes aamulla.
Minä nostan katseeni, ja yritän
nähdä vastustajani. Mutta se ilo ei tule.

(AR 2000, 56)